

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSKE ÅRBØGER

I. halvbind

1950

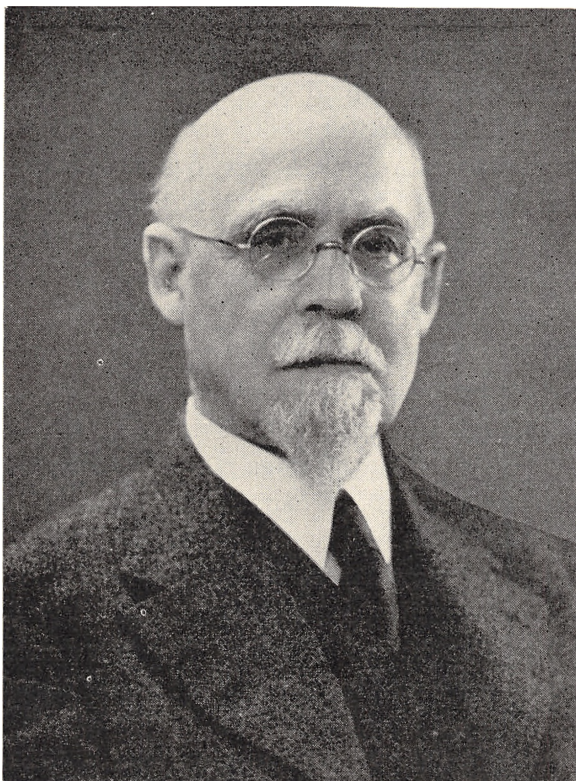
Udgivet af

Historisk samfund for Sønderjylland

AAGE FRIIS

Af Axel Linvald.

Ved Aage Friis' død, 6. oktober 1949, gik en mand „ur tiden“, der med historisk forskning og anden skribentvirksomhed som livsgerning har øvet en vidtspændende, jævnlig omstridt, men altid paaagtet indsats paa vidtforskellige omraader. Lige til sin død, i sit firsindstyvende aar, var han i besiddelse af en

sjældnen, næsten hektisk arbejdskraft, bestandig optaget af fuldførelsen af store værker, til det sidste levende med i dagens problemer, skrivende, handlende, organiserende.

Fra sin tidligste ungdom, efter at han først, næppe uden alvorlige brydninger, havde fundet sit stade, har Aage Friis livet igennem, trofast og uden svingninger, bevaret sine idealer. Rimeligvis har ogsaa han haft sine stille stunder, hvor han gjorde op med sig selv og sin samtid. Selv for hans nærmeste venner var han dog altid udadvendt og enstrænget, aldrig i tvivl om sine anskuelsers enegyldighed og med en ubetvingelig vilje til at gennemføre sine forsætter. Som adskillige af sine meningsfæller tvivlede han aldrig om, at det logiske og klare ogsaa var rigtigt. Selv en mand uden nuancer, retlinet og enkel var han jævnlig uforstaaende overfor mere komplicerede naturer. Skønt rigt begavet, ofte klog, var han uden visdom. Selv uden smaalighed havde han ringe sans for de smaa tings betydning. Ødsel med sin tid og sin kraft, naar det gjaldt om at yde hjælp, svækkede han undertiden virkningen ved sin trang til at være ene-raadende. Sjældent forstod han, at tavshed ikke er ensbetydende med tilslutning. I mangfoldige tilfælde optraadte han fint og nænsomt, i andre forsømte han at fare med lempe. Faa mænd i hans samtid har haft lettere ved at knytte forbindelser. Med mangfoldige mennesker har han samarbejdet, fagfæller og andre, ældre, samtidige og yngre, meningsfæller og modstandere. Med adskillige blev han forbundet i livslangt venskab, til andre kom han i modsætning. Selv for dem, der stod ham nærmest, kunde det til tider falde vanskeligt at forlige sig med hans stærke temperament. Undertiden havde de fornemmelsen af, at de blev løbet over ende. Navnlig i hans senere aar kunde han undertiden give udtryk for skuffelse og mismod. Til syvende og sidst er det vel forklaringen paa hans fremgang og paa de mange frugtbringende resultater af hans utrættelige virke, at han inderst inde var og altid forblev den urokkelige optimist.

Som historiker — student 1890, magisterkonferens 1896 — gik Aage Friis tidligt i gang med selvstændigt videnskabeligt arbejde. Oprindeligt var det hans hensigt at skildre Nordens historie i aarene mellem 1810 og 1814, da grundlaget blev lagt for de nordiske rigers politiske livsvilkaar i det følgende aarhundrede (jvnf. M. Mackeprangs biografi af Aage Friis i Biogr. Lexikon, 2. udg. VII, 382 ff.). Resultatet blev nogle forarbejder, i 1898 en større afhandling, *Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfølgervalg* (Hist. Tidsskr. 7. rk. I) og en værdifuld kildepublikation, *Nye Aktstykker vedrørende de politiske Forhandlinger i København i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814* (Danske Mag. 5 rk. IV). Selve hovedopgaven, ved hvis løsning svensk og norsk historisk forskning efterhaanden har taget førerskabet, er stadig et uopfyldt ønske. Indre tilbøjelighed og ydre tilskyndelser bevirkede, at Aage Friis hurtigt vendte sig mod andre opgaver.

I en betydningsfuld afhandling i „Bogen om H. P. Hanssen. Skrevet af hans Venner“ (1948): *I Samarbejde og Venskab med H. P. Hanssen gennem halvt hundrede Aar* — der i lige saa høj grad handler om forfatteren som om H. P. Hanssen — har Aage Friis gjort rede for sin egen tidlige optagethed af den nordslesvigske nationalitetskamp og praktiske deltagelse, lige fra skoleaarene i Viborg kathedralskole, i det kongerigske hjælpearbejde. Paa forskellig maade og under alle omskiftelser har han lige til sin død fortsat denne virksomhed. I „Sønderjydske Aarbøger“ er der særlig grund til at fremhæve, at han i en aarrække efter A. D. Jørgensens død i 1897 sammen med M. Mackeprang deltog i redaktionen af dette tidsskrift. Sideløbende med denne virksomhed blev det fra aarene omkring aarhundredskiftet og til efter genforeningen og afslutningen af den første verdenskrig, hans videnskabelige livsværk inden for rammen af en fremstilling af statsmandsfamilien Bernstorffs indsats i vor historie gennem tre generationer at skildre den dansk-tyske helstats politiske og kulturelle historie mellem 1750 og

1835. Som han selv har formuleret det, stillede han sig opgaven at gøre rede for „den Vekselvirkning mellem Dansk og Tysk, der danner Forudsætning og Baggrund for Slægtens Virksomhed i Danmark“. Med sit stort anlagte og vidtspændende værk *Bernstorfferne og Danmark I—II* (1903 og 1919) med dertil hørende aktstykkесamling *Bernstorffske Papirer I—III* (1904—13) og større og mindre særstudier, navnlig disputatsen *Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg*, har Aage Friis givet et vellykket og betydningsfuldt bidrag til det danske folks historie i et afgørende tidsrum. Et uhyre materiale, hidtil ukendt og ubenyttet, fundet frem paa holstenske og nordtyske herregaarde, stod til hans raadighed. De foreliggende to bind blev et imponerende vidnesbyrd om hans stilistiske evner og viser hans suveræne herredømme over det omfattende kildestof. Ogsaa i dette værk spores dog undertiden hans svigtende forstaaelse for mere problematiske karakterer og for de sammensatte motiver, som har været ledende for de skildrede statsmænd. Det forhindrer dog ikke, at værkets kvalitet og rummelige forstaaelse af det 18. aarhundredes dansk-tyske statsmandskreds og dens faste forankring i Vesteuropas fælles internationale kulturliv og historiske traditioner ikke alene gør det til højdepunktet i Aage Friis' historiske forfatterskab, men ogsaa bevirker, at det vil leve som et af nyere dansk historieforsknings klassiske værker.

Kun trist, at det er forblevet en torso.

I de samme aar, særlig fra 1905 og indtil udbruddet af den første verdenskrig, udfoldede Aage Friis en betydningsfuld politisk-publicistisk virksomhed til gavn for de danske nord-slesvigere. I den ovenfor omtalte afhandling i Mindebogen om H. P. Hanssen har han udførligt og smukt gjort rede for dens karakter og omfang. Idémæssigt var det vel H. P. Hanssen og H. V. Clausen som var de bestemmende; politisk fandt han først og fremmest støtte hos mænd som Ove Rode og P. Munch.

Mange andre bør ogsaa nævnes, der virkede med paa samme linje, fag- eller meningsfæller som M. Mackeprang og L. Moltensen, fjernere staaende som Harald Høffding og sønderjysk interesserede højremænd som Camillus Nyrop, H. L. Møller o. a. Allesammen har de bidraget til gennemførelsen af den sønderjyske og kongerigske nationalitetspolitik, som forberedte og sejrede ved genforeningen i 1920. Indenfor denne kreds har Aage Friis paa to forskellige omraader øvet sin særlige og personlige indsats, som sønderjysk medarbejder ved „Politiken“ og som mellemmand mellem H. P. Hanssen og de skiftende venstreregeringer og disses udenrigsministre.

En nærmere redegørelse for dette arbejde vilde sprænge rammen for denne skitse. Ved Aage Friis's bortgang skal det vidnes, at han har været baade Nordslesvig og Danmark en god mand. Paa adskillige hold mødte han modstand. Hørups samtidige, Edv. Brandes og andre, nærrede længe en historisk forklarlig mistillid og frygt for, at aktivt journalistisk arbejde for den sønderjyske sag skulde blive udnyttet til fordel for, hvad der jævnligt i gammelradikale kredse blev opfattet som fordulgt højrepolitik. Rimeligvis har der ogsaa inden for vort udenrigsministerium været dem, der til at begynde med var betænkelig ved venstre regeringernes forbindelse med nordslesvigernes politiske ledere og for en mere aktiv dansk udenrigspolitik. Efterverdenen vil ikke være i tvivl om, at det paa det paagældende tidspunkt var rigtigt og nødvendigt at gøre forsøg paa at svække Tysklands mistro til dansk udenrigspolitik og samtidigt bane vej for mere forstaaelse i ledende tyske kredse for en humanere nationalitetspolitik i Nordslesvig. Det er selvsagt ikke alene Aage Friis' fortjeneste at have ført disse retningslinjer igennem. Æren derfor deler han med mange, radikale, venstre- og højremænd, ogsaa med adskillige som ved flere lejligheder var blandt hans skarpeste kritikere. Jeg tænker bl. a. paa Franz v. Jessen.

Et hovedresultat af denne virksomhed var afslutningen af

optantkonventionen af 11. januar 1907. Aage Friis har selv givet en livfuld og oplysende skildring af hans medvirkning ved dens tilvejebringelse. Han har derom og om sin hele gerning i disse aar fremsat den sikkert rigtige paastand, at det danske udenrigsministerium — bortset fra alt, hvad der stod i forbindelse med de Lütkenske forhandlinger — intet væsentligt har foretaget sig i forholdet til Tyskland eller Nordslesvig, „uden at Hanssen gennem mig blev taget med paa raad“. Selvfølgelig har den danske regering og udenrigsministeriet paa den ene side og H. P. Hanssen paa den anden været bestemmende for den hele politik. Man tager dog næppe fejl, naar man tilføjer, at Aage Friis nok var „mellemanden“, men derfor ikke den blotte „budbringer“. Ganske sikkert har Aage Friis i mange situationer været den aktive raadgiver, som har øvet betydelig indflydelse baade her og der, i udenrigsministeriet paa Kongens Nytorv og i det danske hovedkvarter i Aabenraa. Det forringer ikke hans fortjenester, naar man samtidig gør opmærksom paa, at han ogsaa maa bære en hovedpart af ansvaret for den noget ubehændige offentliggørelse og paa et enkelt punkt uheldige affattelse af den „Von einem Dänen“ (dvs. Marcus Rubin) i Preussische Jahrbücher i 1911 publicerede artikel „Deutschland, Nordschleswig und Dänemark“.

Som et særligt led i hele denne virksomhed forberedte Aage Friis samtidig et historisk værk om *Bismarck*, som skulde give dansk offentlighed en retfærdigere vurdering og større forstaaelse for denne statsmand og hans betydning for det moderne Tyskland. Værket var fra begyndelsen anlagt urimelig stort og blev kun til et enkelt bind, som alene skildrer ungdomstiden indtil 1848 (1909).

Ganske sikkert har det haft stor betydning, at Aage Friis i disse aar virkede paa en dobbelt front, som sønderjysk medarbejder ved „Politiken“ og som regeringens tillidsmand. For Det radikale Venstre har hans meget flittige medarbejderskab ved dets vigtigste blad og den stærke interesse, som derfra

bredte sig til stadig større kredse inden for partiet, utvivlsomt bidraget væsentlig til i 1918—20 at give Det radikale Venstre og dets regering den moralske adkomst til at være førende i den danske genforeningspolitik. Ligesaa utvivlsomt har de forskellige venstreregeringer draget fordele af, at deres synspunkter og gerninger fandt sagkyndig og forstaaende forsvar og begrundelse i oppositionens førende blad. Naar dette er sagt, skal det dog ogsaa bemærkes, at Aage Friis' altid velskrevne, men af og til vel „kraftige“ artikler om sønderjysk politik undertiden har bidraget til at give offentligheden et stærkere indtryk af samhørigheden mellem „Aabenraapolitiken“ og Det radikale Venstres politik, end det svarede til de virkelige forhold. Til tider har det utvivlsomt vanskeliggjort H. P. Hanssen gennemførelsen af hans politiske linje.

1909—13 havde Aage Friis for saa vidt en mere officiel stilling, som han i disse aar var direkte knyttet til udenrigsministeriet og som dettes konsulent — med direkte referat til ministeren — ledede dets forbindelse med pressen. Som naturlig virkning ophørte dermed hans medarbejderskab ved „Politiken“, som overtoges af forfatteren til denne artikel. Uden at jeg er i stand til at anføre direkte vidnesbyrd derom, er det mit indtryk, at denne ansættelse i ministeriet ikke bidrog til at styrke og udvide hans indflydelse. Det har næppe heller været i modstrid med begge parterers ønske, at Aage Friis' overtagelse i 1913 af et professorat i historie ved Københavns universitet bragte forbindelsen til ophør.

Ogsaa efter dette tidspunkt og lige til sin død har Aage Friis paa forskellig maade fortsat sit arbejde for nordslesvigske anliggender. Til det sidste var hans interesse lige levende. Alligevel var det en nødvendig følge af begivenhedernes gang, at hans indsats maatte blive mindre betydningsfuld. Ogsaa han fik at mærke, at nye tider og forhold kræver nye mænd. Om hans stilling og den indflydelse, man stadig tillagde ham, er det dog et betegnende vidnesbyrd, at det var til *ham*, at H. P. Hans-

sen 5. oktober 1918 sendte det bekendte brevkort, hvormed han efter de fire tunge aars adskillelse, ved afslutningen af den første verdenskrig, paany knyttede forbindelsen med danske politiske kredse og tilkendegav, at tiden var inde til at rejse sørgsmaalet om Nordslesvigs genforening med moderlandet.

Madhavn Mandag d. 14/10
 Nr. 8 a Friis Berlin d. 5 Okt. 1918

Is om talte Værk er vær at se, da
 butikvarhandlerea rasmusen sit Lager.
 Men sig et Bibliotekets Bestyreri, at
 der man Lædler hærtigt eller forspildes
 Chancer, som ikke vuder Elbægt.
 Ordbrige
 H. J. Vör.

Ved to lejligheder greb Aage Friis ind i begivenhedernes gang. Forsøget paa at tilvejebringe og udsende den saakaldte „Oktoberadresse“ var velment, men ogsaa et vidnesbyrd om, at hverken han eller de, som var enige med ham, havde forstaaelse for de forandrede inden- og udenrigske politiske vilkaar, som nu gjorde sig gældende. Mere betydningsfuld var Aage Friis' rejse til Berlin 11. november 1918, under hvilken han i forstaaelse med H. P. Hanssen og de andre nordslesvigske parlamentariske repræsentanter benyttede sine forbindelser med det nye Tysklands ledende mænd til at udvirke det bekendte brev

fra den daværende tyske udenrigsminister dr. Solf, i hvilket denne paa den tyske regerings vegne tilkendegav Tysklands godkendelse af det nordslesvigske spørgsmaals løsning ved en grænseforandring. Om denne episode har Aage Friis senere givet en udførlig fremstilling i „Tilskueren“ 1921. I sin artikel i Mindebogen om H. P. Hanssen omtaler han den i største kortshed. Saa vidt man kan dømme af hans bemærkninger foretog han denne rejse efter H. P. Hanssens ønske, men uden nogen som helst fuldmagt fra den daværende danske udenrigsminister Erik Scavenius. Af referatet af dennes bemærkninger forstaar man, at han snarest har været modstander af rejsen, men dog ikke har gjort noget forsøg paa at forhindre den. Saa vidt man nu er i stand til at dømme om dens resultat synes det iøjnefaldende, at den dengang og maaske ogsaa senere har haft sin positive værdi.

Bag al Aage Friis' stræben og virken, som historiker, som politisk skribent og i hans praktiske gerning, laa overbevisningen om det danske folks skæbnefællesskab i fortid, nutid og fremtid med det tyske folk og dets kultur. Heller ingen er derfor blevet dybere ramt af de ulykker og voldshandlinger, for hvilke det bærer ansvaret. Det var ud fra denne følelse og en virkning af hans hjertelag og hele livsanskuelse, at han lige fra 1933 som medlem af „Den danske Komité for landflygtige Aandsarbejdere“ og formand for „De samvirkende danske Emigranthjælpekommitéer“ optog en aldrig træt gerning for at bidrage sit til at raade bod paa Nazismens hærværk og forbrydelser mod jøder, emigranter og fordrevne aandsarbejdere. Mange mennesker har ved hans bortgang erindret, hvad han har udrettet, og givet udtryk for taknemmelighed derover. Overbevisning, medfølelse og handlekraft bestemte hans gerninger. Samme retfærdighedsfølelse bevægede ham i hans sidste dage efter Danmarks befrielse i maj 1945 til kraftigt og uforfærdet at tage til orde imod, hvad han betragtede som overgreb og retskræn-

kelser. Det forringer ikke idealiteten i hans handlinger, at han stundom dømte uden tilstrækkelig viden og forstaaelse.

1913—35 var Aage Friis professor i historie ved Københavns universitet. Af egen erfaring — i de sidste gymnasieklasser har han været min lærer i historie — og af hans elevers vidnesbyrd har jeg et levende indtryk af hans mange betingelser for at varetage en universitetslærers betydningsfulde gerning. Efter sin forgænger J. A. Fridericia overtog han størsteparten af dennes undervisningsomraade, den nyere tids historie efter 1715, og kunde ogsaa drage fordel af det ypperlige sæt af lærebøger, som Fridericia havde tilvejebragt. Der er heller ikke tvivl om, at han gennem flere af sine forelæsningsrækker og øvelser har øvet varig indflydelse paa adskillige af sine studenter. Det skal ogsaa fremhæves, at han tit og ofte med ødsel indsats af tid og kræfter har hjulpet mange af dem gennem vanskeligheder, som truede med at sinke eller afbryde deres bane. Naar det alligevel maa siges, at hans tyveaarige professorgerning næppe gav ham selv den fulde indre tilfredsstillelse, ej heller fik den betydning, man kunde have ventet, skyldtes det forskellige forhold, nogle uforskyldte, som gentagne lange sygdomsperioder, og andre en følge af hans tilbøjelighed til at sprede kræfterne over for mange forskelligartede omraader. I modsætning til hans forgænger — men i lighed med adskillige ældre og yngre fagfæller — tilkæmpede han sig aldrig den koncentrationsevne og resignation, som havde gjort det muligt for ham at samle kræfterne om sin egentlige livsgerning. Andetsteds har jeg nævnt — og vil ogsaa her gentage — at et mangeaarigt modsætningsforhold inden for fagfællernes kreds og deraf følgende konflikter — der efter min overbevisning mere var en følge af gemytternes uoverensstemmelse end af en saglig nødvendighed — lagde mere beslag paa hans tid og tanker, end de var værd. Eftertiden vil muligvis finde, at modsætningerne ikke alene for Aage Friis, men ogsaa for hans kontraparter har gnavet dybere og svækket arbejds-

glæden mere, end samtiden har forstaaet. For fagets trivsel og fremgang har de ikke været til gavn.

Ovenfor er nævnt, at Aage Friis efterhaanden opgav at fortsætte sin ungdoms videnskabelige storværk „Bernstorfferne og Danmark“. Eftertiden vil beklage det og spørge om forklaringen. Til syvende og sidst var det rimeligvis hans intensive medleven i nutidens begivenheder, der drev ham ind paa et nyt studieomraade, som havde nærmere direkte forbindelse med hans samtids politiske oplevelser. Resultatet foreligger i det store, næsten fuldendte værk om *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark I—III* (1921—48) — og fremstillingen af *Danmark ved Krigsudbruddet Juli—August 1870* (1923) — med dertil knyttede særstudier og store aktstykke-samlinger *Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879 I—VI* (1921—48) og *Europa, Danmark og Nordslesvig 1864—1879 I—III* (1939—48), det sidste værk udgivet sammen med Povl Bagge.

At Aage Friis ved disse arbejder har indlagt sig baade nationalpolitisk og videnskabelig fortjeneste er ubestrideligt. Alligevel kan det være tvivl underkastet, om emnet krævede og har været i stand til at „bære“ saa omfattende værker og kan begrundede den uhyre arbejdsindsats, som de har lagt beslag paa. Med al anerkendelse af deres fortrin og af Aage Friis' utrættelige iver for at indsamle et fuldstændigt materiale og fremdrage og medtage alle enkeltheder, af fremstillingens nationale upartiskhed og ofte fremragende personskildringer spørger man sig, om baade en saa udførlig skildring og en saa altomfattende kildeudgivelse havde været nødvendig. Nægtes kan det heller ikke, at fremstillingen som litterært mindesmærke staar tilbage for „Bernstorfferne og Danmark“.

I Aarenes løb har Aage Friis foretaget mange detaljerede særstudier og ogsaa offentliggjort forskellige „kritiske undersøgelser“. Først og fremmest er der grund til at fremhæve den skarpsindige afhandling om *Holstens Indlemmelse i Danmark i*

1806 (Hist. Tidsskr. 7 rk. VI). Yderligere kan nævnes *Bernstorff og Moltke under Krisen 1762* (smstds. 9 rk. I), *C. N. David, Christian IX og Sir Augustus Paget i November 1863* (smstds. 9 rk. VI), *Skandinavismens Kulmination. Ministeriet Halls Planer om en nordisk Union forud for Udstedelsen af Martskundgørelsen 1863* (smstds. 10. rk. III) etc. etc. Der er dog næppe tvivl om, at Aage Friis i højere grad har dyrket og ogsaa fortrinsvis haft evner for den brede syntetiske fremstilling. I større udstrækning end nogen anden af Danmarks nyere historikere — Edv. Holm maaske fraregnet — bygger han i sine værker fortrinsvis paa et ofte uhyre utrykt materiale og tager mindre hensyn til den i forvejen foreliggende historiske litteratur. Naar det i saa høj grad lykkedes ham at fremdrage og spænde over et saa omfattende arkivalisk kildestof, hænger det sammen med og er blevet muliggjort ved hans hele arbejdsmaade og stærke benyttelse af videnskabelig medhjælp.

Denne hans tilbøjelighed gjaldt ikke alene egne forskningsomraader. Ogsaa uden for disse har han samlet og alene eller sammen med medarbejdere offentliggjort en række store, endnu langt fra tilstrækkeligt benyttede kildepublikationer. Jeg nævner udgaverne af *D. G. Monrads Redegørelse for hans Deltagelse i Begivenhederne 1864* (1914), *Af Johanne Luise Heibergs og A. F. Kriegers Brevveksling 1860—1889 I—II* (1914—15, sammen med P. Munch) og *A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880 I—VIII* (1920—1925, sammen med Elise Koppel og P. Munch), samt nyudgaven af *Johanne Luise Heiberg: Et Liv gjenoplevet i Erindringen I—IV* (1944), hvortil slutter sig forskellige andre publikationer vedrørende fru Heiberg og hendes slægt. Adskilligt andet, større og mindre, kunde ogsaa nævnes. Denne næsten ubændige trang til at indsamle og fremlægge nyt materiale har ogsaa givet sig udslag i Aage Friis' virksomhed som leder efter 1925 af en fælles nordisk komité til udforskning af de russiske statsarkiver, hvis virksomhed det skyldes,

at der nu i de tre nordiske rigsarkiver foreligger gengivelser paa mikrofilm af et omfattende russisk diplomatisk kildestof til oplysning om czarrigets forhold til de nordiske lande i det 18. og 19. aarhundrede. For mig som rigsarkivar er det i særlig grad naturligt at fremhæve Aage Friis' energiske virksomhed som formand fra 1920 til sin død for den af Videnskabernes Selskab nedsatte „Kommission til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie“. Nutidens og fremtidens historieforskning skylder ham tak for mange privatarkiver og brevsamlinger, som han har formaaet ejerne til at afgive til det danske rigsarkiv. Jeg er ogsaa overbevist om, at der i hans egen efterladte brevsamling er bevaret et værdifuldt og delvis ganske bevidst tilvejebragt materiale til hans egen og samtidens historie.

En redegørelse for Aage Friis' utrættelige organiserende virksomhed vil være ufuldstændig, om man ikke nævner hans indsats som redaktør af store historiske samleværker som *Verdenskulturen* I—VIII (1905—12), *Det nittende Aarhundrede* (1918—26) og af *Det danske Folks Historie* I—VIII (1926—29, sammen med M. Mackeprang og Axel Linvald, og nyudgivet som *Schultz' Danmarkshistorie* I—VI (1941—43).

Intet menneske og intet menneskeværk er fuldkomment. Samtiden har saa vist heller ikke lukket øjnene for Aage Friis' svagheder eller undladt at gøre opmærksom paa hans fejltager. Oprigtigheden, hvormed han gjorde sine anskuelser gældende, bidrog til at lette kritikerne deres opgave. Ovenstaaende, nedskrevet af en fagfælle og medarbejder, som i mere end en menneskealder har haft betingelser for at følge hans virksomhed, er et beskedent forsøg paa at bidrage til en retfærdig vurdering, ingen ukritisk venneros, men forhaabentlig udtryk for uskrømtet respekt for et stærkt og særpræget menneskes over

for ideer og overbevisning altid trofaste livsgerning i dansk aands- og folkelivs tjeneste.

Om ét vil meningsfæller og modstandere være enige: ingen som har mødt ham paa sin bane, er gaaet ham ligegyldigt forbi.

Alene det vil være en maalestok for hans personligheds styrke.

Frederik Fischer.¹⁾

Af M. Mackeprang.

Kiels Universitet har just ikke den bedste Klang i danske Øren, men saa underligt kan det gaa, at Stødet til Nordslesvigs nationale Opvaagnen alligevel udgik fra to kielske Professorer. Den ene var den tysk opdragne Flensborger, Christian Paulsen, der langt nede i Tyskland blev sig sin danske Nationalitet bevidst og som Svar paa Uwe Lornsens slesvigholstenske Programskrift fra 1830 et Par Aar efter udsendte sit lille Skrift „Über Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthum Schleswigs“. Den anden var Københavneren Christian Flor, „Nordslesvigernes tro og modige General“, som han engang med Rette betegnede sig. Men deres Virksomhed havde været forgæves, og Generalen var bleven en Fører uden Hær, hvis der ikke fra selve Nordslesvigs jævne Folkedyb uventet var dukket Hjælpere op, hos hvem deres Ord havde fænget.

Det var tre unge Mænd, alle omkring de 30. I Haderslev den altfor tidlig afdøde Bogbindersvend Niels Chr. Nissen og en lille Købmand Peter Chr. Koch; i Aabenraa en stakkels vanfør Urmager Frederik Fischer, vel nok det skarpeste Hoved af de tre, ligesom Nissen var den mest ideelle og Koch den frodigste, mest initiativrige. Alle var de fra første Færd enige om, at Fjenden det var Tyskerne; for det største Navn i Nationalitetskampen, Hiort Lorenzen, var det derimod foreløbig den enevældige Regering symboliseret i Kongeloven. Derfor

---

¹⁾ Medens Skildringen af Fischers Virksomhed før 1848, der blev holdt som Foredrag under Besættelsen, helt bygger paa 2. Del af P. Lauridsens »Da Sønderjylland vaagnede« og det der meddelte Brevstof, er den senere, ikke tidligere behandlede Periode af hans Liv selvstændigt Arbejde. Hovedkilden har her været hans egen Avis »Freja«, suppleret med det desværre lidet righoldige Brevmateriale, der, naar ikke andet er bemærket, findes i Kgl. Bibliotek, samt officielle Aktstykker. For Henvisningen til flere af disse skylder jeg Overarkivar Dr. Hjelholt samt Arkivar Peter Kr. Iversen Tak.

stod han dem i Begyndelsen haardt imod og traadte først nogle Aar senere frem ved deres Side.

Hver Gang man tænker paa Danskhedens Paaskemorgen i Nordslesvig, da den stod op af Graven, mindes man uvilkaarlig Bjørnssons kendte Strofer:

Foragtet af de store, men elsket af de smaa,
sig er det ikke Vejen, som det nye maa gaa?
Forraadt af dem som Vagt burde være, just af dem —
sig, er det ikke saadan, at en Sandhed staar frem.

For mig har Frederik Fischer altid staaet, ikke som den betydeligste, det var han ikke, men som den mest rørende af disse tre Pionerer, der modig gik i Gang med den tilsyneladende saa haabløse Opgave paa Trods af en tyskdannet og snart fjendtlig Overklasse at ruske deres Landsmænd op af Ligeegyldighedens Døs og gøre dem til bevidste Danske. Intet kan være mere gribende end denne lille, vanføre Urmager, der ene tager Kampen op mod sin By, og i Ordets bogstaveligste Betydning trodser Sult og Nød. Med Rette skriver Flor en Gang om ham, at han forlængst vilde have forladt vort Parti, „hvis ikke en mærkelig Begejstring for vor Sag lod ham bære alt“. Den bedste Forklaring herpaa har egentlig en af hans Modstandere givet, en af Hertugens Agenter, der spottende skrev, at Fischer var „ein so enragierter Dannismann“, at naar Domsbasunen paa den yderste Dag ikke blæser paa dansk, staar han ikke op af Graven.

Han var født i Aabenraa 1809, og da baade hans Fader og Bedstefader havde været Kaptejner, var han sikkert som alle raske Aabenraadrenge paa de Tider ogsaa gaaet den Vej. Men allerede 9 Maaneder gammel blev han ramt af en Børnelammelse, der havde til Følge, at hans Ben ikke mere voksede. Hele sit Liv igennem kunde han derfor kun bevæge sig paa en Slags Skammel paa Hjul eller, naar han skulde udendørs, i en lille Vogn trukket af en Hund. I Stedet for tilsøs kom han derfor i

Urmagerlære, nedsatte sig 1830 som Mester og indgik nogle Aar senere et meget lykkeligt Ægteskab, i hvilket han fik en halv Snes Børn. Slægtens Kærlighed til Søen sad ham dog i Blodet. Selv om han ikke kunde faa Skib at føre, lagde han sig efter Navigation, og hvad dertil hører, og blev en meget dygtig Amatørastronom. Samtidig var han et mekanisk Geni, der lavede Instrumenter og drev det til selv at kunne slibe Linserne til sine astronomiske Kikkerter. Et opvakt Hovede, „og det saa meget at man kan sige, at Vorherre har forlenet hans Aand med det, han har ladet ham miste paa Legemet“, siger Nissen om ham, første Gang han dukker op i „Dannevirke“s Kreds. Og som en god Kaptejn førte han ogsaa en regelmæssig Journal, i hvilken han ikke blot gjorde Rede for Vejr og Vind, men ogsaa for Dagens Begivenheder. Desværre er kun et Par af disse Dagbøger fra Tiden efter 1864 bevarede. Alle de ældre brændte han ved Oprørets Udbrud i 1848 sammen med sine andre Papirer, og med Resten er det vel senere gaaet paa samme Maade. Skade, da en vigtig Kilde baade til hans egen og hans Byes Historie derved er gaaet tabt.²⁾

Medens det var Chr. Paulsens Skrift, der vakte Nissen, som atter satte Liv i Koch, ved vi intet om, hvorledes Fischer blev sig sin Danskhed bevidst. Men det synes at være sket ret tidlig og saa at sige ved Selvstudium uden nogen Paavirkning ude fra. Med Hadersleverne havde han i hvert Fald ingen Berøring. Første Gang, han viser sig paa Skuepladsen, er da han i Maj 1838, en Maanedstid før „Dannevirke“ begyndte at udkomme, sendte den ham ganske ubekendte Koch en Redegørelse for Sprogforholdene i Aabenraa. Næsten alle talte og alle forstod Dansk, men Tysk var her eneraadende i Skolen og paa Tinge, og ved den danske Gudstjeneste sang Menigheden tyske Salmer, altsaa et lignende Forhold som det Brorson et

---

²⁾Hans Dagbog for 1864 er udgivet af Fr. Skrubbeltrang i Sønderjydske Aarbøger. 1930. S. 168—219, 1865—67 sammesteds, 1947, S. 23—101 og 1868—71 i 1950, S. 51 ff.

hundrede Aar tidligere havde søgt at raade Bod paa i Tønder. Men han haaber, den Tid vil komme, da „Dommeren saavel som Læreren vil tale i Landets Sprog til Landets Børn, og de Machinationer ophøre, som ville skille os fra det Land, vi altid tilhørte og altid ville tilhøre“. Thi, fortsætter han, „Danske er vi, Dansk tænker og føler vi, som Danske har vi Navn i Fortiden og er kendt over hele Kloden“. Det var de Ord, Aabenraa med Rette sammen med Fischers Billede satte paa sin lokale Afstemningsplakat i 1920, men som dengang unægtelig foregreb Begivenhedernes Gang. Thi af bevidste Danske var der paa de Tider ikke en Gang saa mange i Byen, som der kunde sidde om en Kalvesteg. Artiklen, der med Kommentarer af Chr. Paulsen blev offentliggjort i „Dannevirke“s 7. Nr., var undertegnet „en indfødt Apenrader“, thi sit Navn turde han foreløbig ikke røbe af Frygt for „gale Folk“, som Koch skrev til Flor, da han et halvt Aars Tid senere kunde meddele ham, hvem Forfatteren var. Flor, der jo altid var paa Udkig efter nye Hjælpere, henvendte sig nu til ham med Anmodning om at tage sig af den danske Bogsamling, han ønskede at faa oprettet i Aabenraa, og her var han kommen til den rette Mand. Fuld af Glæde tog Fischer mod Tilbudet. Han er sikker paa, at de danske Bøger, Flor stiller i Udsigt, vil være en saare kærkommen Lektüre og vinde Folk for det danske Sprogs Sag. „Et Bevis herpaa er den Begærlighed, hvormed for faa Aar siden Ingemanns bekendte Cyklus af historiske Romaner blev søgt og læst.“ Jeg har med Vilje medtaget dette Citat af hans Brev som et godt Bevis paa den Rolle, Ingemanns „Kongebøger“ har spillet i Sønderjyllands Vækkelseshistorie. Bøgerne gik da ogsaa godt af, og mere Liv kom der i Virksomheden, da Fischer det næste Aar traadte i Forbindelse med den af en Kreds Slesvigere i København paa Initiativ af Nis Hansen — kendt under Pseudonymet „en Bondesøn“ — stiftede Forening til dansk Lærings Fremme i Sønderjylland. Til alt for meget blev det hele dog ikke. At Embedsmændene, baade den dansk

opdragne Amtmand Tillisch og Slesvigholstenere som Borgmesteren Schow og Provst Rehhof holdt sig tilbage, var jo hvad man kunde vente; af den Kreds var Postmesteren den eneste, der gik med. Men ogsaa Borgerne var træge, og op over 34 Medlemmer naaede Fischers Læseforening ikke, mens Foreningen i Sønderborg allerede Aaret efter sin Stiftelse talte 180. Nu maa man jo ikke glemme, at Sønderborg var den mest danske By i Nordslesvig, uagtet eller vel rettere sagt netop fordi den var Nabo til Hertugen paa Augustenborg. En grel Modsætning til Aabenraa, hvor der, som Fischer skrev, „er Arbejde for mere end en Herkules før denne Augiasstald kan blive rensset for Tyskhedens Snavs.“

Men Fischer vilde ikke nøjes med at være Biblioteksbestyrer. Han vilde ogsaa være Redaktør. Det var dengang ikke saa let som nuomstunder, hvor enhver, der mener sig kapabel dertil og vel at mærke har en solid Bankkonto i Ryggen, kan starte en Avis. Paa de Tider spillede i det mindste for en lille Provinsavis Pengene ikke saa stor en Rolle, men til Gengæld krævedes der en særlig Bevilling fra det slesvig-holstenske Kancelli. Og vilde man have sit eget Trykkeri, krævede ogsaa dette en Bevilling, da Bogtrykkerkunsten ikke var fri Næring.

Byens lille tyske Avis, der udgaves af en liberal Slesvigholstener, Kopperholdt, Hiort Lorenzens gode Ven, havde længe ligget i Krig med Borgmesteren, og i Februar 1839 mistede han sit Privilegium. Et Blad maatte Byen imidlertid have, og Fischer henvendte sig nu til Flor. Han kunde, skrev han, have Lyst til at udgive et dansk Ugeblad i Aabenraa, thi „hvis Bladet udkom paa Dansk, vilde Folk alt mere og mere blive vant til at se deres Modersmaal blive brugt i de daglig forekommende Efterretninger og derved føle det naturmæssige i, at saaledes skal det være, og det Tyske er os ej saa nødvendigt, som saa ofte bliver sagt.“ Takket være Støtte fra Flor og fra anden Side, gik han da ogsaa af med Sejren. I August 1839 fik han sit Privilegium, væsentlig sikkert fordi Borgmesteren be-

tragtede ham som den uskadeligste af de 6 Ansøgere. Som Fischer spøgende udtrykte det: „Han og hans Konsorter troede, at siden jeg navnlig beskæftigede mig med Himmelen, Astronomien, vilde jeg lade dem raade for det jordiske ogsaa i min Avis“. Privilegiet indeholdt intet om Sproget, og som nys sagt var det Fischers Mening, at Bladet skulde udkomme paa Dansk. Rygtet herom sivede naturligvis hurtig ud, og under Indtryk af de Angreb, han var udsat for, var han en Overgang efter Samraad med Flor inde paa Tanken om at gøre Bladet tvesproget for til Slut alligevel at havne i Dansk. Til at begynde med skulde det dog gaa anderledes. Umiddelbart før Avisen skulde udkomme, modtog han nemlig en indtrængende Anmodning undertegnet af 187 Medborgere om at udgive Bladet paa Tysk; „i dette Tilfælde skal det være os en Fornøjelse at understøtte det ved direkte og indirekte Deltagelse“. Overfor denne unægtelig meget tydelige Trudsel gav Fischer foreløbig Køb. Han sad allerede dengang med en ret stor Familie, Urmageriet gav ikke mange Penge, da der var hele 5 Urmagere i Byen, og som han ærlig tilstod, nærrede han det forfængelige Haab, at Bladet ogsaa kunde kaste lidt af sig. Men hvad værre var, han havde i Virkeligheden kun én eneste Støtte i Byen, Farver Bahnsen, A. D. Jørgensens Morbroder, der var udpræget dansk, men en stilfærdig, beskeden Mand, der ikke yndede at træde offentlig frem. Den iltre Koch, hos hvem han havde søgt Raad om rent tekniske Bladspørgsmaal, rasede, men Flor tog Sagen med mere Ro. Som han skrev til Koch, tvivlede han ikke paa, at F. „med Hud og Haar vedbliver at være Vor, og dette er dog Hovedsagen. Er dette kun Tilfældet, vil hans Blad nok af sig selv blive dansk.“ Ved et Møde i Flensborg gød han Balsam i den arme Fischers Saar — „hans erfarne og hjertelige Raad var mig en sand Husvalse efter en saa diabolisk Cabale“, siger Fischer — og i en dygtig og smidig skrevet Indledningsartikel „Til mine Medborgere“ littede Flor baade Overgangen for Fischer og banede samtidig Vejen for Fremtiden. Det hav-

de oprindelig været min Hensigt, lader han Fischer sige, at udgive Bladet paa Dansk, da der i Læsekredsen næppe var en eneste, der ikke forstod Dansk ligesaa godt som Tysk, og hans Ønske var at gavne Publikum saa meget som muligt. Ved det forventede Subscribenttal havde han dog ladet sig ombestemme, da dette vilde dække Udgifterne ved en Dobbeltudgave, idet Læsekredsen paa Landet sikkert ville kræve et dansk Blad.

Den nye Avis „Apenrader Wochenblatt“, hvis første Nummer udkom d. 2. Oktober 1839, var saavist ingen stolt Skude. Formatet var en jævnstor Kvart, Papiret slet og Trykket om muligt endnu ringere. Men heller ikke Indholdet var synderlig fremragende. Politiske Nyheder maatte Bladet efter sit Privilegium ikke bringe, og foruden en Spidsartikel om mere almindelige Forhold indeholdt det hjemlige Nyheder af den mest uskyldige Art, „Diversa“ som det kaldtes, Skibsfartslisters og Annoncer. Gennem hele 6 Numre bredte Dr. Manicus fra Ekernførde sig om „Die Armuth“, og det eneste Bidrag af mere national Karakter er en Artikel om Kirkesangen, hvori Fischer uddyber sine tidligere Udtalelser om det besynderlige i, at Menigheden sang tyske Salmer ved den danske Gudstjeneste. Det var kort sagt et af den Slags Smaablade, som i Tiden gik under Navn af „Intelligenssedler“ uagtet de saavist havde grumme lidt med Intelligens at gøre. Dets Betydning laa derfor egentlig i det negative, at det spærrede Vejen for en tysksindet Avis. Men forstaaeligt nok tilfredsstillede dette ikke Fischer, og da de 187 Medborgeres Støtte unægtelig havde været noget platonisk — af de 130—40 Abonnenter han fik, var kun 96 indenbyes — fortrød han hurtig, at han havde givet efter i Sprogspørgsmaalet. Allerede en Maaned efter at Bladet var begyndt at udkomme, var han stemt for „at sadle om igen fra Nytaar“, selvom det, som han skrev til Flor, vilde forvolde en „Fandens Alarm“. Foreløbig vilde han dog nøjes med et dansk Følgeblad, men da Borgmesteren erklærede, at dette vilde kræve et nyt Privilegium, og da Abonnenttallet sank, be-

stemte han sig til at vove Springet. Fra 1. April 1840 udkom „Det Kgl. privilegerede Aabenraa Ugeblad“ derfor paa dansk og samtidig baade i en større og smukkere ydre Skikkelse og med et langt mere lædigt Indhold end tidligere. Overgangsperioden var forbi, og som Fischer skrev, „jeg finder mig glad paa det Sted, hvorpaa jeg ønskede mig, nemlig den danske Journalistikens Mark“. Det var et dristigt Skridt, ikke mindst fordi hans eget Dansk just ikke var uangribeligt. Om et Brev fra Fischer siger den tidligere omtalte Nis Hansen saaledes, at det var temmelig fuldt af Sprogfejl, og tilføjer: „Det er en slem Sag, thi han maa ikke blive Modpartiet til Spot og Latter“. Selv var Fischer sig naturligvis denne Mangel fuldt bevidst. Hele hans Skolegang havde været tysk, og da han blev konfirmeret, kunde han næppe læse en dansk Bog. Senere havde han gennem Selvstudium erhvervet sig Færdighed i Dansk, men, tilføjer han med Rette, „at jeg endnu ej skriver det fejlfrit, er, synes mig et stort Bevis paa, hvorledes vort eget Sprog bliver tyranniseret i vort eget Land“. Det gjorde nu næppe saa meget, thi de fleste Bidrag kom ude fra, fra Chr. Paulsen, Nis Hansen, den utrættelige Dr. Manicus og endelig fra Flor selv. Overhovedet kan den Rolle, Flor spillede baade for „Dannevirke“ og Fischers lille Ugeblad, ikke overvurderes. I stort og smaat stod han Fischer bi, og det var med fuld Føje, denne engang skrev: „De gør mig det meget mageligt, kære Hr. Flor, at være Redakteur“.

Før Sprogskiftet havde han udsendt en af Flor forfattet Indbydelse til det danske Ugeblad, der, som Fischer havde forudset, ganske rigtig voldte „en Fandens Alarm“ i den lille By. Hvad der i det mindste i Øjeblikket vakte mest Røre, var dog ikke saa meget Sproget, som at han havde tilladt sig at bruge Byens gode danske Navn. „Dette angribes paa det allerheftigste endog af de mest moderate“, skrev Fischer, og „selv vore gæve Søfolk, som havde bragt Apenrade i Renommé i Udlandet, vende Aabenraa Ryggen“. Til dagligdags kunde man jo

vel nok kalde sig en Affenraaer, men paa Tryk og i Skrift var man en Apenrader. Selv Flor skrev forøvrigt i sine Breve til Kabinetssekretæren Adler Apenrade, og endnu mellem Krigene var Apenrade det officielle Navn, der for Ekspl. brugtes i Poststempler³⁾).

I Byen var Harmen saa stor, at 266 Borgere d. 1. Septbr. 1840 indsendte en Adresse til Deputerkollegiet, der gik ud paa, „at det paalægges den herværende Redaktør Hr. Fischer ved Udgivelsen af sit Ugeblad at benytte det Stednavn, som hans Privilegium lyder paa“. Kollegiet bifaldt ganske Tanken og anbefalede varmt at faa udvirket et Politiforbud mod Fischer, hvad Borgmesteren, der jo ogsaa var Politimester, dog ikke mente sig beføjet til. Udover en Henstilling kunde han ikke gaa. At Fischers bitre Modstander, den tyske Læge Dr. Neubers Underskrift er den eneste originale paa den i Landsarkivet bevarede Adresse⁴⁾, kunde tyde paa, at han er dens Ophavsmand, og i samme Retning peger jo ogsaa den Omstændighed, at han var udset til at redigere den nedenfor omtalte tyske Konkurrenceavis.

Hans Holdertal i Byen gik omtrent omgaaende ned til det halve, og det trak op til en Kamp paa Liv og Død, bag hvilken der dog selvfølgelig laa noget andet og dybere end Navnespektaklet. Hvor mærkeligt det end lyder, rettedes det første Angreb mod ham af Hiort Lorenzen, der paa den Tid endnu var liberal Slesvigholstener. Den danske Bevægelse opfattede han som „servil“, og ligesom han førte en heftig Krig med „Dannevirke“, vilde han slaa Fischer ud ved ogsaa at gøre den lille tyske Haderslevavis „Lyna“ til et Aabenraablads. Samtidig aabnede hans Meningsfælle Kopperholdt, den tidligere tyske Redaktør der i Byen, et Annoncekontor for ogsaa paa den Maade at gøre Fischer mør. Selv om Forbindelsen mellem Kopperholdt

³⁾ Jfr. N. Black Hansens interessante Redegørelse for Navnesagen i Sønderjydske aarbøger. 1949. S. 169 ff.

⁴⁾ Adressen med samtlige Underskrifter og Kollegiets Betænkning er trykt i »Hejmdal 1949 3./12.

og Hiort Lorenzen brast, da denne ikke vilde følge de Liberales Tilslutning til Hertugen af Augustenborg, trak andre Skyer op over den modige lille Mand. Først prøvede man med det gode, Borgmesteren henstillede til ham at ophøre med det danske Blad, og da dette naturligvis straks blev afslaaet, raadede han ham til at lade det udkomme paa begge Sprog, og en Ansøgning i denne Retning indsendtes nogle Maaneder senere til Magistraten. Da Fischer i sin Indbydelse til det danske Blad havde erklæret sig villig til ogsaa at udsende en tysk Udgave, hvis der meldte sig tilstrækkelig mange Holdere, var der, som han skrev, i høj Grad „Øgler i Mosen“, og meget mod sin Vilje maatte han derfor søge Regeringen om Tilladelse til en Dobbeltudgave. Heldigvis trak Sagen i Langdrag, og Tyskerne kastede nu helt Masken. I Foraaret 1841 indsendte 259 Borgere en ny Ansøgning om Privilegium for et tysk Blad, der vel at mærke ikke maatte udgives af Fischer, som ved sin Færd havde gjort sig saa forhadt, at ingen vilde holde en af ham udgiven tysk Avis.

Takket være Flor lykkedes det dog at neutralisere baade dette og et senere af selve Magistraten indgivet Andragende, i hvilket den af Hjertens Lyst havde maalt Fischer Skæppen fuld: „Den Aand, hvori han leder sit Ugeblad, misbilliges af alle og maa dadles af Fjender som Venner, da han ustandselig anstrenger sig for at puste nyt Liv i Stridigheder, som maa anses for afgjorte“. Efter et Aars Forløb resolverede Kancelliet nemlig, at intet af de indkomne Andragender om et tysk Blad kunde bevilges.

Men var Fischer saaledes sluppet baade for Dobbeltudgaven af Ugebladet og for en tysk Konkurrent, var hans Stilling alligevel fortvivlet. Efter at Forsøg paa at faa ham til at sælge sit Privilegium selvfølgelig var slaaet fejl, søgte man efter bedste Evne at ramme ham økonomisk gennem en haardhændet Boycotning baade af hans Urmagerforretning og af Bladet, som de tyske Forretningsfolk unddrog deres Annoncer. Og hvad der gjorde ondt værre var, at man stadig nægtede ham Tilla-

delse til at have sit eget Trykkeri, saaledes at han maatte lade Bladet trykke hos Byens tyske Bogtrykker, med hvem han havde en meget uheldig Kontrakt. Føj hertil, at Bladet, der jo var underkastet Politimesterens d. v. s. Borgmesterens Censur, i høj Grad fik denne at føle, vil man kunne forstaa, at det heller ikke dengang var nogen Spøg at være dansk Redaktør i Aabenraa. Lidt hjalp det, at Fischer endelig gav Køb paa et underordnet Punkt, nemlig Navnet. Fra 1. Okt. 1841 maatte det foragtede Aabenraa vige for Apenrade. Ironisk kunde han meddele Flor, at „siden det huldsalige Apenrade pryder Bladet, erklæres det offentlig for godt og det endog af dem, der forhen have nedrevet det paa det forfærdeligste, og læses af dem, der forhen ej vilde se derpaa“. Men alligevel saa det sort ud for ham. Medens „Dannevirke“ i 1841 gav Koch det efter Tidens Forhold meget anstændige Overskud paa 800 Rdl., bragte Ugebladet nærmest Tab, og i de første Par Aar efter 1840 led han og hans talrige Familie Sult i Ordets bogstavelige Forstand. Alligevel holdt han ud. Med Rette havde Flor udtalt om Koch og Fischer, at de havde en Egenskab, der gjorde dem uerstattelige, nemlig deres brændende Kærlighed til den danske Sag i Slesvig. „Den er deres Forlovede, deres Elskede, paa hvem de tænker tidlig og silde, og for hvem de bringer ethvert Offer“. Med rolig Stolthed kunde Fischer da ogsaa engang svare Flor, at han under ingen Omstændighed vilde tabe Modet: „Hvad der gløder i mit Hjertes Inderste, Kærlighed til det betrængte Fædreland og Modersmaal, det skal ingen udvortes Storm slukke“. Det var denne uselviske Kærlighed, der fik den lille „Apenrader Pælemusling“, som en af hans tyske Modstandere haanlig kaldte ham, til at suge sig fast til sin Pæl. Naar de jordiske Ting nedtyngede ham, skrev han, søgte han Trøst i Astronomien, og han havde „det urokkelige Forsæt at holde Hovedet oppe, indtil min stive Hals knækker“. Alligevel havde han antagelig maattet give op og sælge sit Privilegium, hvis ikke Flor var traadt hjælpende til i den værste Nød, og han ogsaa senere hav-

de faaet nogen Hjælp fra København; kummerlig lidt forøvrigt, ikke engang de 400 Rdl., der kunde have bragt ham paa Fode og gjort ham fri for gammel Gæld. Efterhaanden gik det nok lidt fremad, men Silke spandt han saavist ikke ved sit Ugeblad. Først i 1844 naaede han lige op over de 200 Holdere; en Plan om at lade Bladet udkomme to Gange ugentlig, maatte han opgive af økonomiske Grunde, og Gang efter Gang svævede han i Frygt for ikke at have Penge nok til den ugentlige Udbetaling, Bogtrykkeren krævede for at udlevere Bladet. Tillige blev Censuren værre og værre. „Censor er nærved at ødelægge ham“, hedder det i et Brev fra 1845, „han stryger nu næsten hver Artikel fra Manicus og forarsager ham svære Tab“.

Aabenraa var paa den Tid en lille By paa en 4000 Indbyggere. Sproglig set var den dansk, kun en 5 pCt. var tysktalende, og praktisk talt alle forstod dansk. Men den beherskedes helt af en lille, udpræget slesvigholstensk sindet Overklasse, for hvem den svage Borgmester var et villigt Redskab. Det siger sig selv, at de saa med onde Øjne paa den modige Mand, der havde vovet at udgive en dansk Avis i den By, der indenfor Partiet havde faaet Hædersnavnet „Die schönste Perle Schleswig-Holsteins“. Den ivrigste af dem, deres Danton, som Fischer kalder ham, gik endog saa vidt, at han truede med at ville slaa Arme og Ben i Stykker paa ham. Men ikke blot mod dem maatte Fischer tage Kampen op. En lige saa stærk Modstander omend af en anden Art var den Træghedens Aand, der hvilede over det store, brede Borgerskab, „Vore Borgeres danske Sindelag kan jeg desværre ikke bevidne. Det eneste trøstelige i denne Henseende er den store Masses Ligegyldighed for det ene saavel som for det andet Parti“, udtalte han i 1840. Hiort Lorenzens Optræden syntes ganske vist en Tid lang at have vakt et vist Røre i Andedammen. „Det slesvigholstenske Parti har tabt meget Terræn“, kunde Fischer i Decbr. 1842 indberette til Flor og forsikrede, „at naar kun en Mand af nogen Anseelse vilde træde i Spidsen, vilde det tyske Rige her snart

falde i Staver“. Det lykkedes da ogsaa Fischer at faa sat en Takadresse til Hiort Lorenzen i Gang, men Tilslutningen var unægtelig ikke stor. Ialt fik han kun 19 Underskrifter, men som han trøstende skrev „betænk fra Aabenraa, „das ächt schleswig-holsteinische gesinnte Apenrade“. „Vil Kongen blot udtale sig lidt tydelig for os, saa vil ogsaa her foregaa en Hovedændring. Stemningen er aldeles forandret til vor Favør“. Men det Kongeord, Fischer havde ventet paa, kom ikke, tværtimod, og under Indtrykket af Regeringens Svaghed sank man snart tilbage til den gamle Sløvhed. „Folket“, siger han 1845, „er for Tiden paaingen Ting mere jaloux [sikker] her i Byen og Omegnen end paa den Idé, at de ere ingenting, Intet, deres bogstavelige Udtryk, hverken Tyske eller Danske“. Det var sikkert ikke helt galt, naar en dansk Embedsmand 1847 karakteriserede Stemningen som „næsten helt igennem daarlig, vel sagtens den daarligste, bortset fra Smaafolk“.

Hvad der yderligere vanskeliggjorde Fischers Stilling, var, at han ikke, for at bruge Flors Udtryk, havde en god „Landpraxis“. Det var jo i Virkeligheden den Støtte, „Dannevirke“ fandt hos Bønderne i Haderslev Amt, der holdt det oppe, medens Fischers Ugeblad ikke vandt synderlig Udbredelse paa Landet. Hans Personalkendskab til Bønderne kunde langtfra maale sig med Kochs, der, som P. Lauridsen siger, kendte Gud og hver Mand fra Haderslev til Ribe. Og desuden var Bønderne hernede mindre modtagelige end Nord paa. Aabenraa Amt havde jo i sin Tid hørt under Gottorpperne, og den Kongetroskab og Taknemlighed overfor Danmarks Konge, der var saa karakteristisk for Bønderne i Haderslev Amt, fandtes ikke. Betegnende for Forholdene er det, at medens Bøndernes Takadresse til Kongen for Sprogreskriptet af 14. Maj 1840, der indførte dansk Retssprog, fik henvend 1300 Underskrifter i Haderslev Amt, kunde Fischer fra det nuværende Aabenraa Amt kun møde med 174. Og et Forsøg, han gjorde paa at skaffe „Den slesvigske Forening“ Udbredelse hernede, synes at være slaaet ynkelig Fejl.

Saauidt jeg har kunnet se,⁵⁾ fik den kun 2 Medlemmer i Amtet.

Udadtil saa det kun kummerligt ud, men i det stille vandt Fischer alligevel Terræn. Ikke saa meget gennem Bladet. Nogen fremragende Journalist blev han aldrig, og beskeden som han var, var han selv den første til at indrømme, at hans Blad ikke kunde komme op ved Siden af „Dannevirke“. Det var jo „Ugeblad for Hertugdømmet Slesvig“, som dets Undertitel lød, og havde Betydning langt udenfor Hertugdømmets Grænser, medens hans Ugeblad — „Annex-Dannevirke“, som Koch engang noget nedladende kaldte det — var og vedblev at være en lille lokal Avis. Men gennem sit Eksempel og sin Person maa han have virket stærkt. Selv fortæller han, hvorledes Bønderne, naar de kom „til Stajs“, jævnlig søgte ham, da de ansaa „Avismageren, som den der i alle forekommende offentlige Affærer maa kunne give Besked“. Og selv om de timelange Diskussioner, han maatte føre med dem, stjal Tiden fra hans Urmageri, trøstede han sig dog med, „at denne Art af min Virksomhed er ikke den mindst gavnlige for vore Anliggender“. Og for de faa overbeviste Danske i Byen begyndte han tidlig at holde de „Børsmøder“, som han kaldte det, der vedblev til hans Død. Hver Eftermiddag fra 5—7 samledes de i hans fattige Hjem for at drøfte Dagens og Tidens Spørgsmaal. Det var her, at Junggreen, hvem han paa sine gamle Dage betegnede som sin bedste Støtte, som en halvvoxen Dreng bad om at faa Lov til at sidde i en Krog for at lytte til danske Mænds Tale.

Der skulde skrappe Midler end Ugebladets Artikler til for at bryde den Sløvhedens og Ængstelighedens Aand, over hvilken Fischer saa tit havde klaget. Men da Oprøret kom, og Vandene skiltes, viste det sig, at hans Virke ikke havde været forgæves.

Det første Tegn var de 200 Skibstømrere, der med Dannebrog i Spidsen protesterede mod den provisoriske Regering. Det

⁵⁾ Efter de i Hiort Lorenzens Afhandling i Sønderjydske Aarb. 1890. S. 120 ff. trykte Lister.

næste var, som vi straks skal se, Stiftelsen af Frederiksklubben. „Vi behøver nu ikke længere at skamme os over at være Aabenraaere“, skrev Fischer med Stolthed til en Ven. Og hvor stor hans Betydning har været, ses maaske bedst ved at sammenligne Udviklingen i Aabenraa og Tønder. Begge var de ved Nationalitetskampens Begyndelse nogenlunde lige store, i begge var Dansk Borgernes dagligdags Sprog, begge sendte de slesvigholstenske Stændermænd til Slesvig og det endda nogle af de allerskrappeste. I Tønder var det Beseler, der blev Medlem af den provisoriske Regering; i Aabenraa Güllich, som i Stænderne foreslog at borthugge Mærket „Dansk Ejendom“, dette „Stempel der Knechtschaft“, fra Hertugdømmets Skibe og lade dem sejle under det trefarvede Flag i Stedet for under Dannebrog. Men Tønder havde ingen Fischer, og i 1848 gik dens Borgerskab helt og holdent til tysk Side, medens der i Aabenraa vaagnede en Danskhed, der voksede sig saa stærk, at Byen endnu ved de to første Valg i 1867 havde dansk Flertal.

Ved Oprørets Udbrud i Marts 1848 flygtede Fischer til Kolding, men vendte faa Dage efter tilbage. Efter Slaget ved Slesvig d. 23. April maatte han dog paany afsted. En Tid tilbragte han paa de danske Orlogsskibe, der krydsede i Farvandet, slog sig derpaa ned paa Als, der jo stadig var besat af danske Tropper, og opholdt sig fra Marts 1849 paa Barsø. Først i August samme Aar kunde han dog vende hjem. Hos ham selv stod det ikke helt godt til. Kort efter at han endelig havde forladt Byen, flyttede hans Familie fra deres tidligere Bolig udenfor Sønderport til et Hus, han havde købt i Ramsherred. Men forinden havde slesvigholstenske Friskarer plyndret hans gamle Hjem, ja endogsaa røvet eller ødelagt hans kære astronomiske Instrumenter. Koch, med hvem han stadig stod i Forbindelse, raadede ham til at søge Rentekamret om Erstatning, men det er betegnende baade for hans Patriotisme og Beskedenhed, at han svarede (21./8. 1848), at han foreløbig vilde overveje Sagen, „da Statens Midler i denne Tid have saa overordentlig meget at af-

holde“. Han maa dog fornøftigvis have overvundet sine Betænkeligheder, da det vides, at han senere hen fik en Erstatning paa 400 Rdlr.⁶⁾ Selvom hans Brev ender med de forhaabningsfulde Ord: „Forresten holder jeg fast ved den Tro, at Alting endelig vil blive godt“, klager han dog over, at han i Sønderborg følte sig saa isoleret, at han endog tænkte paa at flytte til København. Det laa imidlertid ikke for ham at ligge paa den lade Side, og snart fik han da ogsaa nok at gøre. I Efteraaret lykkedes det ham at faa en af de i Tiden saa stærkt yndede Petitioner i Gang, der overfor den danske Regering kort og fyndigt erklærede: „Vi protestere paa det Højtideligste imod, at Slesvig forenes med Tydskland, og at det under hvilketsomhelst Paaskud løsrives fra dets Forbindelse med Danmark“. Trods de trykkede og usikre Forhold blev Adressen i Aabenraa Amt underskrevet af 2040 „myndige Mænd“, deraf alene i selve Byen af 459, medens Sundeved mødte op med 1168 og Als med hele 3314. Mindre Held havde man i Haderslev Amt, hvor man kun fik den smuglet ind i 10 Sogne, og i Tønder Amt slog de slesvigholstenske Myndigheder helt Bom for den.⁷⁾ Desuden blev han en flittig Bidragyder til „Den danske Slesviger“ i Sønderborg. Men medens Koch udgav „Dannevirke“ fra København, var det udelukket, at han kunde faa sit Ugeblad i Gang paany. Helt vemodigt skriver han derfor i et Takkebrev for Tilsendelsen af „Dannevirke“ (21./9. 48): „Ved Synet af den gamle Husven opstod i mig en inderlig Længsel efter at kunne begynde paa den nye Avis“, men, tilføjer han resigneret, derfor er der ingen Mulighed.

Det maatte dog være ham en Trøst, at den Sæd, han havde udsaaet, nu begyndte at bære Grøde i hans før saa ligegyldige By. Midt under det slesvigholstenske Tryk stiftede de dansk-

⁶⁾ Landesverwaltung u. Regierungs-Comission. Erstatning for Krigsskade. I. 1848—50 (R. A.) — Fischers eget Andragende synes ikke bevaret.

⁷⁾ Om »Novemberadressen« jfr. Sønderjyllands Historie. IV, 370-71 og »Hejmdal« 1949 13./1.

sindede Borgere med Farver Bahnsen i Spidsen d. 11. Decbr. 1848 Frederiksklubben, der straks fik godt hundrede Medlemmer, og i hvis Direktion foruden Bahnsen ogsaa Fischers Broder, Kaptajn C. C. Fischer og hans tidligere noget vankelmødige Svoger, Bogbinder Nic. Sørensen fik Sæde. Naturligvis fik den ikke Lov til at leve i Fred; den blev direkte overfaldet af Soldater, der „huggede med deres Sabler i Bordene, saa Splinterne fløj til alle Sider, og Sten som knyttede Næver fløj ind ad Vinduerne“. I det hele var de dansksindede Borgere udsat for allehaande Chikanerier, ikke mindst efter at den tidligere slesvigholstenske Borgmester Schow var vendt tilbage. Men som Fischer skrev til „en Unævnt“ — efter Enkeltheder i Brevet maa det være Junggreen, der var flygtet til København for at undgaa den tvungne Udskrivning — „ikke alene vore gamle Venner ere blevne de samme under alle Forfølgelser og Tryk, nei mange nye ere komne til og vise sig som ægte danske Mænd“.⁸⁾

Først da den nordlige Del af Slesvig efter Vaabenstilstanden i Sommeren 1849 var bleven besat af norske og svenske Tropper, kunde Fischer trygt vende tilbage, og fra 10. Septbr. begyndte hans Avis paany.⁹⁾ Den kom nu til at hedde „Freja“, et Navn han tog, for at den ikke skulde blive forvekslet med det af den tyske Bogtrykker Rathje udgivne Wochenblatt.¹⁰⁾ Ligesom Formatet blev noget anseeligere, udkom den fra 1854 tre Gange, i de første Aar derimod kun to Gange, ugentlig. Han opnaaede desuden nu endelig, hvad der aldrig var lykkedes ham i Christian VIII's Tid, nemlig af den internationale Kommission, der under Vaabenstilstanden bestyrede Slesvig, først at

---

⁸⁾ Om Frederiksklubbens Stiftelse og Trængsler jfr. P. Lauridsen, Da Sønderjylland vaagnede. II, 68 ff. og 269 ff. (Brevet til en Unævnt) samt »Fra Frederiksklubbens Arkiv« (1948). S. 10 ff.

⁹⁾ Desværre er Aarg. 1849 vist helt forsvundet. Den findes hverken i de københavnske Biblioteker, Statsbiblioteket i Aarhus, Landsbiblioteket i Aabenraa eller i »Dannevirke«s Redaktion.

¹⁰⁾ Jfr. Brev af 1867 25./10. til Mørk Hansen med en Oversigt over hans Liv. (Landsarkivet i Aabenraa).

faa Lov til at benytte sin egen Presse og dernæst et fuldstændigt Trykkeriprivilegium, hvorved han slap for at lade sin Avis trykke hos sin tyske Konkurrent eller senere i „Dannevirke“s Trykkeri.¹¹⁾ Noget lukrativt Foretagende blev „Freja“ dog aldrig. Over en 300 Abonnenter naaede han ikke, og hvad der økonomisk vistnok betød endnu mere, det lykkedes ham aldrig, saaledes som det var Tilfældet baade med „Dannevirke“ og den loyale „Flensburger Zeitung“, at faa Bladet anerkendt som officielt „Avertissementsblad“, i hvilket Myndighederne *skulde* indrykke deres Bekendtgørelser. Navnlig „Dannevirke“ blev ham af den Grund en haard Konkurrent. Alene i Aabenraa Postdistrikt havde det c. 100 Holdere, medens hans eget Abonenttal til Tider dalede til — 200! Nu skal det villig indrømmes, at nogen fremragende Journalist blev Fischer aldrig, og nogen opmuntrende Lektur er „Freja“ saavist ikke. Saksen spillede en stor Rolle paa Redaktionskontoret, og af egentlige „Ledere“ er der kun grumme faa og da mest om neutrale Emner som Jernbaneanlæg, fælles Mønt og Maal o. l., medens Skibsefterretninger og Notitser om Vejr og Vind udgør en ikke ringe Del af Stoffet. Vil man have Besked om hans personlige Stilling til Tidens nationale eller politiske Spørgsmaal, maa man i Reglen søge dem under Rubriken „Aabenraa“ i Tilknytning til Referater af kongerigske Blade. Helt nemt var det nu stadig ikke at være sønderjydske Bladmand paa de Tider, da Hertugdømmet i Modsætning til Kongeriget ikke havde Pressefrihed, lad saa være, at Fischer engang mærkværdig nok protesterede mod, at der var Censur (Freja 1853 6/12) og erklærede, at „Freja“ „ikke generes“ af Politiofsynet! Maaske maa Grunden til denne Paastand søges i, at han synes at være sluppen billigere fra det end sin gode Ven i Haderslev. I hvert Fald er der meget faa Huller i Universitetsbibliotekets Eksemplar af „Freja“, og disse Lakuner kan jo endda skyldes andre Aarsager

---

¹¹⁾ Den historiske Oversigt i »Freja« 1859 1./4.

end Beslaglæggelser. Selv var han stadig ganske klar over Bladets Mangler. „Jeg er ikke saa indbildsk ikke at ville anerkjende de Fortrin, „Dannevirke“ besidder“, skrev han beskedent til Flor (1854 2/8). Men leve skulde han jo, og kun med den yderste Sparsommelighed kunde han faa det til at løbe rundt, hvorfor han bad ham støtte en Ansøgning til Regeringen om ligesom Koch at faa et Laan for at slippe ud af „en stærk betyngende Gæld“. Ogsaa paa anden Maade søgte han at forbedre sin økonomiske Stilling. Af et Brev fra Christian Paulsen (1853 13/9. Landsark. i Aabenraa), fremgaar det nemlig, at han tænkte paa at udgive et „videnskabeligt alménnyttigt Maanedsskrift“, hvortil Paulsen fandt ham „særdeles skikket“. Hverken Maanedsbladet eller Laanet synes dog at være blevet til noget.

Ogsaa sit Trykkerprivilegium søgte han at gøre frugtbringende. 1851 sendte han sit Bysbarn Regensburg et Eksemplar af en lille Psalmebog, der var samlet af Byens danske Præst Andr. Leth, hvis grundvigiansk prægede Forkyndelse han som gammeldags Rationalist forøvrigt ikke yndede. Den var trykt hos ham, nu udkommet i 2. Oplag, og han haabede, at den kunde vinde større Udbredelse¹²⁾. Samme Aar ansøgte han det slesvigske Ministerium om Privilegium til at udgive den slesvigske Almanak samt om Tilladelse til at trykke nogle Vandrebøger for Haandværkssvende¹³⁾.

Det var dog ikke blot det økonomiske Tryk, der tyngede ham. Hertil kom ogsaa huslige Sorger af anden Art. Aaret efter hans første Hustrus Død giftede han sig nemlig paany (1853), og medens hans første Ægteskab synes at have været lykkeligt og harmonisk, var det andet, for at bruge hans egne

¹²⁾ Regenburgs Brevsamling (R. A.) 1851 3/1. — Om F.s religiøse Standpunkt kan jeg henvise til hans Brevveksling med den mærkelige islandske Rationalist og Mystiker Magnus Eiriksson (1869 1./9., 10./10. og 70 24./1.), for hvis Lære han gør Propaganda og i det første Brev kalder »sin Broder i Aandens Rige«.

¹³⁾ Aabenraa Amtsarkiv (L. A.), Journal 1851 IX 171 og IX 118.

Ord „et Fejlgreb“¹⁴). Men hvad der maaske var det aller-
 værste for denne tapre, lille Mand: Selv om man havde faaet
 Bugt med Slesvigholsterne, følte han en dyb Skuffelse over
 den Udvikling, Forholdene havde taget.

Dette fremgaar af hans Avis, men endnu tydeligere af et Par
 Breve fra Midten af Halvtredserne. Til Koch skriver han saa-
 ledes (1854 27./4.), at var han ikke lænket til sit Skrivebord
 som Frometheus til Klippen, vilde han rejse til Haderslev for
 at „klynke“ sammen med „sin nærmeste Medcombatant og
 ældste Stalbroder“, og fortsætter derpaa: „Vi attaqueres og
 mistænkeliggjøres nu præcis paa samme Maade Nordfra som
 for en 10—12 Aar siden Sydfra og hvorfor? For samme Afguds
 Skyld, for det man kalder politisk Frihed . . . . Danskheden,
 den Danskhed, for hvilken Du og jeg har kæmpet saa tung en
 Kamp, er ofret paa Libertinas Alter . . . . Vi haabede at faa
 vort isolerede Land atter sammensmeltet med Moderlandet,
 men i Kjøbenhavn holdt man mere af Rigsdagssludder end af
 Slesvigs Incorporation, og for Komeden Forfatning blive vi
 prisgivne. . . . Vi har arbejdet ufortrødent Du og jeg, man har
 benyttet os som Skamler at staa paa, nu sparkes vi tilside“. Helt
 opgivet Modet har han dog ikke, thi han ender med føl-
 gende Kampraab: „Kjære Ven lad os spænde vore Hjelme fa-
 stere til en ny Kamp mod den Øgleslægt, der atter hvisler mod
 os. Vi have oplevet een Sejer, maaske opleve vi endnu een, der
 er større. Ialtfald skal ikke den Edder, man udspyer over os,
 bringe os til at vige.“

Og de samme bedske Toner som i dette Brev gaar igen i et
 andet, han i Februar 1855 skrev til sin unge Ven Junggreen,
 der dengang var paa Guldgraverfærd i Kalifornien, men hvem
 han iøvrigt opfordrede til at komme hjem, selvom han ikke

---

¹⁴) Se herom hans meget aabenhjertige Udtalelser i de nedenfor
 omtalte Breve til hans Ven Dr. Gundel, navnlig i et Brev af Jan. 1865.

kom „som en Krøsus“.¹⁵⁾ „Jeg vil ikke se jgpine Dig, kjære Junggreen, hedder det her, men jeg vil give Dig Alt paa een Gang i de Ord: vore Forventninger ere blevne skuffede, Dine saavel som mine, om ikke i alle, saa dog i fleste Henseender. Danskhedens, Nationalitetens Sol — det Centrum, hvorum dog Alt dreier sig, hvorfra ene og alene Held og Lykke udgaae — er for længe siden gaaet under, her i Slesvig i bureaukratisk Kasteaands og moderne Forsonligheds Taage, i Kongeriget i Rigsdagsvrøvl og Constitutionsmanie. Det var kun i den bevægede Tid, at Embedsstanden her tilsyneladende amalgamerede sig med Borgerne, jeg kan i Grunden ikke bare mig for at lee over mig selv, at jeg kunde tro, at et saadant Forhold kunde være varigt. Efterhaanden har da ogsaa Separationen indfundet sig; Osten er skillet fra Vallen, den Ene efter den Anden er bleven opgiven af „Intelligentsen“, naar ikke Embedsstilling eller — hvad mere ere — Formue har vedligeholdt hans Gunst, og det mangler ikke meget i, at Forholdene have ordnet sig, som de var før Krigen, kun at det nu er andre Personer, der danne de afsluttede Kredse“.

Han fortæller derefter om „den fine Verdens“ mislykkede Forsøg paa at lave en ny Forening i Stedet for Frederiksklubben, „der var for simpel for de Fornemme, for fornem for de Simple“, og kommer ind paa det gamle Stridsspørgsmaal om Byens officielle Navn, hvor han forsvarer sin Brug af Apenrade paa „Freja“ med, at han frygtede for, „at jeg ellers kunde vente at friste samme Skjæbne som Grimm i Sønderborg, hvis Avis var standset i over et Fjerdingsaar uden forudgaaet Advarsel. Saasart altsaa Borgemesteren underskrev i offentlige Bekjendtgørelser Apenrade, satte jeg ogsaa den Form paa Bladet. Herover blev Borgemesteren mig saa fjendsk, at mit Forhold til

---

¹⁵⁾ Her gengivet efter »Hejmdal« 1921. 5./3. Senere trykt i Sønderjydske Aarbøger. 1930. S. 253 ff. sammen med Familiebreve til Junggreen.

ham er kun lidet bedre, end det var til den forrige, Schow; imidlertid tror jeg nok, at mine anticonstitutionelle Ytringer og hans forgæves Forsøg paa at faae mig til at skrive i modsat Aand, ligesaa meget er Grund til vort spændte Forhold. Jeg seer ham aldrig, men hører nok, at han ved given lejlighed sparker ad mig. Kort sagt, kjære Junggreen, jeg maa fuldkommen sande, hvad Borgemester Knudsen¹⁶⁾ sagde til mig sidste Aften, jeg talte med ham: „Sie werden hier noch gerade überflüszig“ — jeg er bleven det, maaske mere end det“.

Hvorvidt Fischers Opfattelse af sit Forhold til den nye Borgmester — Justitsraad Lunn — er helt korrekt, faar staa hen. I hvert Fald svarer den ikke til Lunns Udtalelser om ham i 1859 eller hans Fortælling om deres Møde i København 1869¹⁷⁾.

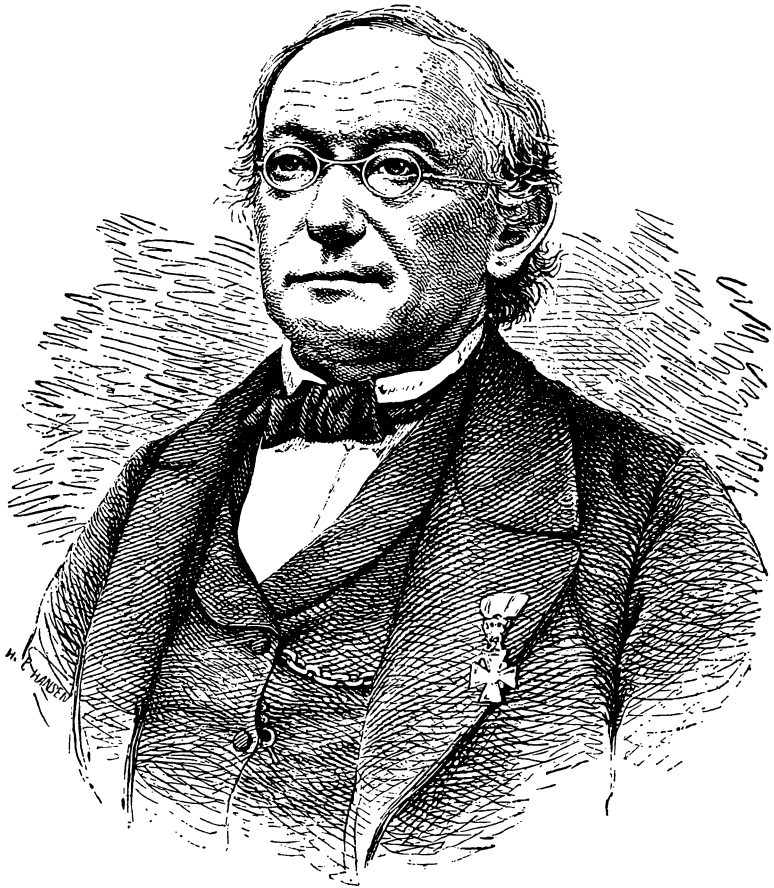
Ingen af de fire Pionerer fra de første Tider, da „Sønderjylland vaagnede“, havde synderlig Medbør, da Maalet syntes naaet. Bedst gik det forsaavidt Christian Paulsen, der dog blev Medlem af Apellationsretten i sin Fødeby Flensborg, men ganske vist ikke dens Præsident. Flor blev derimod skubbet til Side/ og fik, til liden Baade for Danskheden, ingen Indflydelse paa Ordningen af Sprogforholdene i Mellemslesvig. Det uroligste Hoved, men paa sin Vis den mest initiativrige mellem dem, P. Chr. Koch¹⁸⁾, blev saa at sige chikaneret bort ved Myndighedernes idelige Beslaglæggelse af hans Blad og solgte i Januar 1856 „Dannevirke“ til den københavnske Journalist Godske Nielsen, der ganske manglede hans Indføling i Forholdene og nøje Kendskab til Befolkningens Mentalitet, „en tilfældig Fortolker af Døgnets Emner og en fremmed Mand uden indre Kald“, som han karakteriseres af Nicolai Svendsen i „Dan-

¹⁶⁾ Om den af Regeringskommissionen indsatte Borgmester K. — en loyal Slesvigholstener — jfr. P. Lauridsen: Mellem Slagene (Sønderj. Aarb. 1900, S. 70 ff.), hvor der i det hele gives et Overblik over Forholdene i Aabenraa i disse bevægede Aar.

¹⁷⁾ Sønderj. Maanedsskr. 1949. S. 142 ff — Jfr. nedenfor S. 36 f.

¹⁸⁾ Om Flor og Koch jfr. P. Lauridsens Afh. »Sønderjydske Førere i 1850'erne« (Hist. Tidsskr. 9. R. II 233 ff.) — Om Koch jfr. desuden »Bladet Dannevirke 1838—1938«. S. 209 ff.

nevirke"s Jubilæumsskrift (S. 230). Og heller ikke mod Fischer var Skæbnen, som vi skal se, alt for blid, selvom han 1856 blev Dannebrogsmænd — til Ridder var han efter Datidens Begreber sikkert ikke fin nok.

Nu kan man naturligvis for at bruge Laurids Skaus Udtryk om Koch sige, at de to Redaktører har „ligesom overlevet sig selv“ („Bladet Dannevirke“. S. 222). Det gik dem — og da navnlig Fischer — som adskillige Nordslesvigere efter Genforeningen, at de havde svært ved at finde sig tilrette med de nye

Forhold. Baade før 1848 og 1920 havde alt været saa dejlig enkelt. Da gjaldt det om at hævde og forsvare Danskheden, saa man stod rede, naar Tidens Fylde kom. Nu var Tingene bleven ulige mere komplicerede. Der var politiske Partier, man maatte tage Stilling til, og efter Trearskrigen tillige det Problem, der med Tidens Slagord hed „den evropæiske Nødvendighed“, der greb saa stærkt ind i Ordningen af Forholdet mellem Monarkiets forskellige Dele, hvor de tyske Magter vilde have et Ord med i Laget. Man gør sikkert ikke Fischer Uret ved at sige, at dette sidste aldrig rigtig gik op for ham¹⁹⁾ Politiker, endsige Storpolitiker var han afgjort ikke. Men man gør saavist heller ikke den toneangivende kongerigske Presses ledende Mænd Uret, naar man bebrejder dem, at de overfor de to Redaktører i nogen Grad fulgte de berømmelige Ord om Moren, der havde gjort sin Pligt. Navnlig Fischer havde i Ordets bogstaveligste Forstand sat sin Eksistens paa Spil for at ruske sine Bysbørn op af LigeGYldighedens Døs. Og naar han engang skriver (Freja 1856 14./10.), at „hvad det vilde sige før 1848 her i Slesvig at stride for Danskheden, har man i Kongeriget næppe havt Begreb om“, giver disse Ord nok den inderste psykologiske Forklaring paa den bedste Tone, der tit kan præge hans Indlæg og hans Stilling til de kongerigske Blade. Da „Fædrelandet“ og „Dagbladet“ af Carl Moltke var bleven forbudt i Slesvig, og han 1853 19./4. havde omtalt, at der cirkulerede en Adresse om Forbudets Ophævelse i Byen, retter han det d. 23./4. til, at den ikke havde cirkuleret, og kun var underskrevet af enkelte og „man yttre i det hele Intet om, at man savner de forbudte Blade“!

Politisk set maa Fischer i Tiden mellem Krigene vist nærmest karakteriseres som en Slags ideel Absolutist. Naar han i en af sine faa, virkelig politiske Ledere (1857 28./2.) skrev, at

¹⁹⁾ Jfr. saaledes hans noget naive Leder 1851 15./11.: »Naar Slesvig er incorporeret i Kongeriget, dette i Forening med Holsten og Lauenburg udgør en Helstat . . . beroer det paa dets Overhoved, hvorledes Forholdet mellem de enkelte Dele skal ordnes«.

efter Trearskrigen hed det almindeligt i Nordslesvig, at „nu faar vor gode Konge dog vel sin fulde Magt, saa at vi blive fri for Stændervrøvlén og alle dens Ulykker“, dækker dette sikkert hans Hjertens Mening. Han var udpræget Helstatsmand, men det skulde være en Helstat, hvor Slesvig var incorporeret i Danmark og vel at mærke det hele Slesvig, hvad der kunde føre ham til unødigt hvasse Angreb mod de nationalliberales Tanker om en Deling (se f. Eks. 1856 25./9.). Den nøjest mulige Forbindelse mellem Slesvig og Kongeriget var overhovedet det centrale i hans politiske Overbevisning, hans „prætereá censeo“, hvortil han idelig vendte tilbage, og for hvilket han var rede til at ofre alt, ogsaa den Frihed, Junigrundloven havde givet Kongeriget. „Indsaae man“, skriver han i „Freja“ 3. Febr. 1852, „at Danmark og Slesvig ere fornødne for hinandens Tilværelse — saaledes som vi troe, og som man fra hin Side [de national-liberale] ofte have sagt — saa burde man have forsøgt at vinde den nøieste Forening ved at lade Danmark dele Slesvigs Skjæbne, naar dette ikke kunne vindes for hins, men et saadant Forsøg er ikke bleven gjort“. Og gjaldt det det store Enten-Eller, Slesvigs Forbindelse med Danmark eller dettes Konstitution, „saa har man gjort meget ilde i at opoffre den første for den sidste“. Liberal i Tidens Betydning var han saavist ikke. Ganske vist fortæller hans Svoger og Efterfølger som „Freja“s Redaktør i den Skildring, han i Avisen (1859 2./4.) giver af sin Forgænger, at „det constitutionelle Princip, Kopperholdt (jfr. S. 19) saa stærkt hævdede i sin Avis, „tiltalte dengang den unge Mand i højeste Grad,²⁶⁾ men det svækkedes kendeligt ved Kopperholdts antidanske Indstilling og veg senere Pladsen for en aldeles modsat Anskuelse“, paa hvilket han ikke lagde Skjul. Dette sidste er saa sandt, som det er sagt. Den Antipati mod Constitutionalismen, han aabent vedkender sig i den i Anm. 20 omtalte Polemik, præger hele hans Virksomhed som Redaktør,

²⁶⁾At dette er rigtigt, fremgaar af hans Polemik mod Dagbladet i »Freja« 1856 14./10.

hvor han ikke lod nogen Lejlighed gaa forbi til at udgyde sin Vredes Skaaler over den, og kommer om mulig endnu stærkere til Orde i hans private Udtalelser. Et enkelt Eksempel vil her være tilstrækkeligt. I et Brev (1857 10./9.) til sin unge Ven Dr. Gundel,²¹⁾ der aabenbart har været en fuldgod Nationalliberal, erklærer han, at for ham er det, „som Opløsningslugten rejser mig i Møde fra Rigsdagssalen, som fra Godsejerforeningens Møder“.

Ogsaa i et andet af Datidens brændende Spørgsmaal, nemlig Skandinavismen svingede han bort fra sit tidligere Standpunkt, hvilket selvfølgelig bidrog til yderligere at uddybe Kløften mellem ham og de nationalliberale. Endnu i et Brev fra 1845 skriver han til Flor om sine Bysbørns nationale Ligegyldighed, at efter hans Mening bør al hans Stræben være rettet derhen, at faae dem D a n s k; først dansk som Borgere i hele den danske Stat, Holsten inclusive, siden efter Mottoet „Danmark til Ejderen“, og derpaa til Medlemmer af Nordens forenede Nationer.²²⁾ Men i det nysnævnte Brev til Dr. Gundel hedder det, at han ikke „med en Knap af sin Trøje“ vil „garantere for, at ikke det unierede Skandinavien lader sig hele Slesvig, ja maa-ske hele Jylland og den fynske Øgruppe med afprutte“, da disse Dele altid vil blive Skandinaviens Akilleshæl. Ja, i en Artikel fra 1858 (15./6.) foranlediget ved en meget skandinavisk Tale paa en Grundlovsfest i København erklærer han endogsaa, at det er overraskende, i hvor høj Grad de skandinaviske Talere kopierer de tidligere slesvigholstenske. „Sætter man Skandinavien istedetfor Germanien, Prinds Carl istedetfor Hertug Christian August, saa hører man præcis Tiraderne fra Hündeklemmen^{22a)} og lignende schleswig-holsteinische Fester. For

²¹⁾ Dr. G. (f. 1820) nedsatte sig 1850 som Læge i Aabenraa, men blev allerede 1856 adjungeret Distriktslægen paa Samsø og døde 1885 som Distriktslæge i Vordingborg. — Muligvis er det indirekte Fischer, der har faaet ham hernelde; i hvert Fald beder han i et udat. Brev (fra 1849) til Koch denne tale med Flor om at faa danske Læger til Byen.

²²⁾ Da Sønderjylland vaagnede. II, 260.

^{22 a)} En Lokalitet ved Aabenraa, hvor Slesvigholstenerne holdt deres Møder som et Modtræk mod Skamlingsbanke.

begge Partier er Danmark det Underordnede, der bør offers resp. paa det store Vaterland eller det enige Norden“.

Det er ovenfor sagt, at Fischer nærmest maa karakteriseres som konservativ eller rettere absolutistisk Helstatsmand. Det følger derfor af sig selv, at da der i 1856 skulde vælges Repræsentanter til det ved Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855 skabte Rigsraad for hele Monarkiet, gik han for fulde Sejl ind for en Mand af samme Støbning. Det var Kammerherre Heltzen, Amtmand over Aabenraa og Sønderborg Amter, en dygtig Embedsmand og samtidig en bitter Fjende af de nationalliberale og Skandinavismen, men en „Kongens og Danskhedens fuldprøvede Mand“. „Freja“ 17./2.). Som Modstander havde han her sin gamle Kampfælle „Dannevirke“, der jo nu havde skiftet Redaktør, og havde erklæret sig som Organ for Kredsen, hvorimod han hævdede sin Adkomst og Ret til at tale med, bl. a. fordi Dvke. havde udtalt, at man i Kredsen sværmede for Forfatningen, hvilket han bestred („Freja“ 1856 12./1.). Det lykkedes da ogsaa Heltzen at besejre sin Modkandidat Borgmester Finsen i Sønderborg, og i en Leder (6./3.) udtrykte Fischer sin Glæde over Resultatet: „Saadanne Mænd maa respecteres, deraf maa Kongen gjerne sende os flere, medens man ønskede andre Gjæster Pokker i Vold“. Ligeledes bragte Bladet d. 17. Juni et langt Referat af en Fest, der blev holdt til Ære for Heltzen ved hans Tilbagekomst fra Rigsraadet. I Forbindelse med en rosende Omtale af den 1854 udnævnte Biskop Boesens Visitats i Amtet, hvor han havde udtalt sig mod Præsternes Opposition mod Heltzen, (1856 17./7.), udviklede dette ham forøvrigt i en længere Polemik baade med „Dannevirke“ og „Fædrelandet“.²³⁾ I det sidste skriver en Indsender saaledes, (9./7.) at Aabenraa Lokalkalblad . . . . . fra et hæderligt, frimodigt Organ for den danske Sag“ nu var sunket ned til at være Kammerherre Heltzens „Porthund“. Ogsaa „Dagbladet“ greb ind. En Indsender fremhævede saaledes i et længere Brev „Betragtninger fra det sles-

²³⁾ Foruden det i Teksten anførte henvises til »Freja« 1856 14./8., 21./8. og 14./10.

vigske“ (17/7.), at den omstridte Valgkreds (femte) frembød den Mærkelighed, „at den loyale Befolkning spaltede sig i to Grupper, som bekæmpede hinanden med en temmelig stærk Lidenskabelighed“. Og om „Freja“ hedder det, at den med Rette betragtes som en „Miniatur-Moniteur“ for Aabenraa Amt. Her og i den følgende Polemik (Dgbl. 6./8., 8./8.) opridsede Indsenderen ikke helt ueffent Grundlinjerne for de to Retninger inden for Danskslesvigerne: Det unge Slesvig søgte Provinsens Frelse ved en friere Udvikling, hvorimod det gamle Slesvig, der havde kæmpet saa bravt for den danske Nationalitets Ligeberettigelse, med den tyske, i sin „smukke barnlige Loyalitet overlod Bevaringen af det vundne til Regeringen og dennes faderlige Omsorg“. „Freja“ vandrede derfor mere og mere i Slesvigholstenernes Fodspor „ved at tage Ordet for Bureaukratiets Almagt og holde Folket borte fra de politiske Anliggender“, hvorfor de Dansksindede ikke mere kunde anerkende det som deres Organ (6./8.). Fischer svarede bl. a. (26./7.), at naar „Det unge Slesvig“ betragtede Gammelslesvigernes Tillid til Regeringen som „barnlig“, var deres Tillid til sig selv „barnagtig“ og skadede Danskhedens Sag.

Var Fischer ingen Ven af Grundloven, var han det saavist heller ikke af den slesvigske Stænderforfatning, hverken i dens oprindelige eller ændrede Skikkelse. „Freja“ optog saaledes (1851 1./11. og 12./11) et Par kraftige Indlæg mod den, og selv udtalte han sig mod Stændernes Indkaldelse. I 1852 27./11. skriver han saaledes, at i Grunden var de dansksindede Borgere vist helst fri for dem og nærede en naturlig Aversion mod hele Indretningen. Dels var Repræsentationssystemet nu engang ikke særlig yndet hernede, „Quasi — Repræsentationssystemet“ altsaa endnu mindre, dels tænkte man paa Fortiden. Men skulde der endelig være Valg, gjaldt det naturligvis om at faa gode, danske Mænd ind²⁴⁾, hvilket Valgloven nu ikke havde gjort let-

²⁴⁾ »Freja« 1852 16./11., 27./11. — Om selve Valgene 9./12, 11./12. og 14./12. — jfr. om Slesvigs Forfatning 1853 11./10. I 1853 10./10. tager han til Orde, fordi flere tyske Medlemmer havde erklæret, at de ikke forstod dansk ,og angreb 20./8. Patentet af 1853 18./8.

tere. Det er da ogsaa betegnende, at han ikke synes at have haft nogen særlig Forbindelse med Laurids Skau, der vel nok kan staa som en fuldgod Repræsentant for det ovenfor nævnte „unge Slesvig“ og i Modsætning til Fischer ejede tilstrækkelig aandelig Smidighed til at tilpasse sig efter de nye Forhold.

Overfor sine gamle Modstandere, Slesvigholstenerne, var han stadig paa Post. Ganske karakteristisk er det saaledes, at han (1852 29./1.) omtaler Tillisch, der jo havde ryddet godt op mellem de slesvigholstenske Embedsmænd, som „vor uerstattelige Tillisch“ og aftrykker (s. A. 12./7.) en aabenraask Adresse til Kongen om at beholde ham som Minister. Han var dog ikke bange for at kritisere hans Virksomhed. I 1851 (22./3 jfr. 9./4.) angreb han saaledes indirekte Regeringskommissionen, fordi den havde overdraget den norskfødte, men tysksindede Gods-ejer Kittel paa Skovbølgaard at modtage Ansøgninger om Ansættelse i det nye Gendarmerikorps. Senere (1856 29./3.) udtalte han sin Glæde over, at Postvæsenet remitterede Breve med Paaskriften Schleswig-Holstein, og da Politiet i Aabenraa var skredet ind mod den tyske Forening *Concordia*, der havde anskaffet en forbudt Sangbog, priser han (1856 26./4.) „den aarvaagne Styrelse, der uden Ophold og kraftigt imødetræder ethvert nyt Forsøg paa at udstrøe Tønderet til en ny Brand, i hvad Form dette end skeer“, Ord der paa en lidt uhyggelig Maade minder om senere tyske Avisers. I det efter Krigens Slutning udstedte Amnestipatent synes han, man er gaaet „til den yderste Grændse af Overbærelse“ (1851 21./5. jfr. 1852 3./4.), men om et af Tidens vigtigste Spørgsmaal, Sprogordningen, finder han aabenbart, at man ikke var gaaet langt nok. Der burde læres Dansk i de sydslesvigske Sogne, og lidt efter lidt burde der ogsaa indføres dansk Kirkesprog (1851 4./6.).

Sit Højdepunkt naaede hans Uvilje mod Slesvigholsteinismen, da det kom til det bekendte Sammenstød mellem den slesvigske Minister Carl Moltke og de tysksindede Stænderdeputerede i Samlingen 1853. Da man havde omtalt den provisoriske Regering som „Øvrighed“, fandt Moltke Anledning til at paa-

lægge den kgl. Kommissarius at oplæse en af Ministeren selv konciperet Skrivelse af 3. Novbr. 1853, hvori Oprøret stempledtes som „det skammeligste Oprør, der nogensinde har fundet Sted i nogetsomhelst Land, et Oprør der blev forberedt ved de meest uforskammede Løgne og Bagvadtigheder, paabegyndt med det sorteste Forrædderi, fortsat med mageløs Haardnakkethed, Hovmod og Grusomhed og endt med Nederdrægtighed“.

Fischer havde ikke været utilfreds med Holsteneren Carl Moltkes Udnævnelse til Minister for Slesvig, da han „har viist sig som en erklæret Fjende og Modstander af Oprøret“ (1852 29./1.). Ganske vist billigede han ikke den unægtelig meget kraftige Salut, som han aftrykte (17./11.), men med Misbilligelsen har det vist været saa som saa. I hvert Fald skrev han kort efter (29./11.), at den „blev hilst med stor Glæde“, samtidig med at han udtaler sin Harm over, at kongerigske Blade — navnlig „Dagbladet“ — ligesom den tyske Presse havde angrebet Moltke for denne „Ukas“, som det kalder den „for jo ikke at forsømme nogen Lejlighed til at dyrke Libertinismens Afgud“. Da „Dagbladet“, tilføjer han, jo er forbudt i Slesvig, „befries vi lykkeligviis for den Ærgrelse, som hiint Blads uhumske Raisonnementer . . . ideligen vilde fremkalde hos enhver dansksindet og fædrelandskjærlig Slesviger“. „Aalborg Stiftstidende“, hvorfra Fischer kendte „Dagbladet“s Artikel, gav ham raat for usødet (1./12.). Hans Holdning forstaas bedre, hedder det, „naar man seer, hvorledes Friheden overhovedet mistænkeliggjøres . . . af den endnu taalte slesvigske Localpresse, hvis Demoralisation gennem Censur, Politimyndighed og al Slags Tvang nu er bragt saavidt, at Apenraderen endog i høien Sky jubler over det carlmoltske Fugtelsprog til Slesvigs Repræsentanter“.

En ulige mere forsonlig Holdning overfor de tysksindede kommer derimod til Orde, da han i Anledning af Tiaaret for Oprøret (13./3.) udtalte Haabet om, at de 10 Aars Erfaringer, der er indsamlede paa begge Sider „maa tjene til at udjævne de imellem de Meningsforskjellige endnu bestaaende Differencer,

der aldrig kunne føre til noget godt Resultat, men kun træde hindrende i Veien for den sunde Udvikling af vore offentlige Forhold“.

For en politisk set saa enkel Natur som Fischer maatte de Angreb og den deraf følgende Polemik, hans Standpunkt ganske naturlig fremkaldte, i Længden dog virke nedslaaende. Hertil kom hans huslige Forhold, ikke mindst manglende økonomisk Sands hos hans anden Hustru. Allerede i sit tidligere anførte Brev til Dr. Gundel af 10. Septbr. 1857 skrev han: „Jeg søger saameget som mulig at trække mig tilbage fra det politiske Liv og Væsen og vilde være meget tilfreds, hvis jeg aldeles kunde kvittere denne utrøstelige Arena“. For Resten, tilføjer han, var han temmelig nedtrykt, modfalden og forstemt, hvorfor han, hvis Lejlighed gaves, havde besluttet sig til at sælge sin Avis og sit Trykkeri og bad Gundel virke derfor. Knap to Aar efter gjorde han Alvor af Sagen og solgte begge Dele til sin Svoger Nicolai Sørensen.

I en Artikel d. 15. Marts 1859 tog han Afsked med sine Læsere. Han bad dem huske paa de Kaar, hvorunder han havde virket. „Perioden før Krigen var en sand Skjærsild, der krævede Opofrelse og Resignation i højeste Grad“. Saa blev Modersmaalet vel „udfriet fra sin Fornedrelse og Danskheden kom til Ære. Forventningen om Hertugdømmet Slesvigs nøjere Forening med Moderlandet gik derimod ikke i Opfyldelse, formentlig fordi man satte Forfatningen over Staten“. Dette var Grunden til, at han i de sidste Tider ikke havde skrevet politiske „Afhandlinger“ i Avisen, og han kunde ikke sympatisere med dem, der forvente „sig alt muligt og umuligt godt af Repræsentationsforfatningen, der tager sig saa smukt ud i Theorien, men i Virkeligheden viser sig saa mangelfuld og brøstfæddig“. Som man ser, holdt den gamle Stridsmand til det sidste fast ved det, han ansaa for det rette, naglede det saa at sige fast til Masten, før han forlod sin Skude. Det maa have svedet ham i Hjertet et

Par Dage efter (17./3.) at læse sin Efterfølgers Programerklæring, hvori han vedkende sig „at være den constitutionelle og navnlig Kongeriget Danmarks Forfatning“ hengiven. Selvom han tilføjede, at den efter hans Formening for Øjeblikket aldeles ikke egnede sig for Slesvig, og navnlig „Kongerigets Valglov vilde være os til stor Skade“, var det altsaa et fuldstændigt Systemskifte, der fandt Sted.

Forøvrigt gik Fischer fra Bladet med fuld Honør, idet Byens Borgmester og Raad i en „hjørteelig Skrivelse“ takkede ham for hans Gerning²⁵⁾.

Hvad han fik for Avisen og Trykkeriet, skal lades usagt. Det har dog sikkert kun været en Brøkdæl af de 30,000 Rdlr., Koch kunde indkassere for „Dannevirke“. Da han samme Aar fik en velfortjent aarlig Understøttelse paa 200 Rdlr. — nuomstunder svarende til en 1600 à 2000 Kr. — fra Dannebrogsmændenes Pensionsfond²⁶⁾, har han vel saa nogenlunde kunnet klare sig. En god Hjælp har det dog sikkert været, at han Aaret efter gennem en Ansøgning til Regensburg modtog en Understøttelse paa 400 Rdlr. til et Arbejde om Aabenraas Historie og Beskrivelse, hvortil han længe havde samlet Materiale. Det fremmedes yderligere ved, at Borgmester Lunn gav ham fri Adgang til Byens Arkiv, hvorfor hans Tid, som han skrev til Regensburg, gik med at læse og ekstrahere²⁷⁾. Til noget større blev det dog ikke. I hvert Fald er det eneste Resultat af hans Forskninger, der er bleven offentliggjort, den i Anmærkningen omtalte Ildebrandshistorie, der er trykt i „Slesvigske Provincialefterretninger“ 2. Bd. Men forøvrigt fremgaar det af et Brev til Overbibliothekar Chr. Bruun fra 1868 (6./8.), at han endnu saa sent fortsatte

²⁵⁾ »Freja« 1859 2./4. Koncepten til den paagældende Tak har ikke været til at finde i Byens Arkiv.

²⁶⁾ Sønderjydske Maanedsskr. 1949. S. 142 f.

²⁷⁾ Regensburgs Brevsaml. i R. A. 1860 3./1. jfr. 20./2. og 13./11. Som et Bilag til sidstnævnte Brev ligger en Afhandling om den store Ildebrand, der 1610 hærgede Byen. — Det skyldes vel ogsaa en Henvendelse til Regensburg (1850), at F.'s Broder, Kapteinen blev Inspektør ved Skibsbroen, saaledes at han fuldtud kunde varetage sit Hverv i Byraadet.

sine Studier. Større Glæde — og Indtægt — havde han derimod nok af sine „Slesvigske Folkesagn“. De begyndte som Feuilleton i „Freja“ 1857, men tryktes samlede samme Aar og udkom i 2. og 3. Udg. 1861 og 1890. Sandheden i Ære maa det siges, at deres Værdi som sagnhistorisk Kildemateriale er grumme ringe, hvilket dog ikke formindskede den Yndest, de endnu i mine Drengedage i Halvfjerdserne og Firserne nød. Endelig skal det i denne Forbindelse nævnes, at han 1860 samlede og udgav „Digte af Hans Mikkelsen“, der døde som Degn i Løjt, og hvis Viser efter Fischers Sigende var højt yndede af Menigmand, selvom de „vistnok ikke kunne bestaae for Æstetikens Domstol“.

Saa kom 1864. Endnu før Londonkonferencen haabede han — omend med Resignation — at det skulde kunne lykkes at redde Nordslesvig for Danmark. En udførlig Skildring af Forholdene i Byen, han 4. Maj sendte Regenburg, slutter nemlig med følgende Udtalelse: Delingen af Slesvig, saaledes at den nordlige Del blev indlemmet i Danmark, „vinder mere og mere Medhold herovre, og kun den indeholder vel ogsaa de Betingelser, der garantere Nationalitetens Bevarelse og Rolighed i Landet“. Intet Under derfor, at det endelige Resultat ramte ham haardt, saa haardt, at han i sin Dagbog, der ellers kun gør Rede for Vejr og Vind, Krigsbegivenheder og Episoder i Byens Liv, undtagelsesvis kommer med et stærkt personligt Udbrud²⁸⁾.

Det følger snart sagt af sig selv, at han for at bruge hans eget Udtryk havde noget at „bestille“ med den Adresse, man i September indsendte til den prøjsiske og østrigske Kommissær om Nordslesvigs Forbliven ved Danmark. Men han slap dog billigere fra det end hans gode Ven Bahnsen, der havde været en af Hovedmændene og maatte i „Tyvehullet“²⁹⁾. Ellers traadte

²⁸⁾ Sønnerj. Aarb. 1930. S. 202—03.

²⁹⁾ Jfr. Sønnerj. Aarb. 1930. S. 208 ff. Om selve Adressen jfr. min »Nordslesvig 1864—1909«. S. 7.

han næppe frem i det offentlige Liv, men holdt hver Eftermiddag stadig sine „Børsmøder“, der blev endnu flittigere besøgt end tidligere, efter at han 1865 var flyttet fra Ramsherred til Skibbroen. „Vi drøfte da Almenvellet paa bedste Maade“, skriver han (1866 19./6.) til Dr. Gundel. Om hans Liv i den følgende Tid til hans pludselige Død af et Slagtilfælde 3. Juni 1871, vides forøvrigt ikke stort. En Tid lang i 1867 maatte han atter overtage Redaktionen af „Freja“, da den unge Sørensen vilde udvandre, og Faderen tænkte paa at sælge det til den første den bedste, bl. a. til en Mand fra Holsten! Men Bladet var forøvrigt svinebundet, saa han intet kunde skrive, om det Folk helst vil høre, men maatte fylde det med Røverhistorier. Dette siges i et Brev til Dr. Gundel (1867 17./3.), og overhovedet er Korrespondencen med Gundel, som han havde den store Glæde at besøge under sin Københavnsrejse 1869 (jfr. nedenfor S. 82), snart sagt det eneste, der giver os Indblik — ikke i hans daglige Liv, om det skriver han blot (1866 19./6.), at han sysselsatte sig med Skriveri, mekaniske Arbejder og tog nu og da ud paa Fiskeri — men i hans Stemninger og Følelser. Vi lever i natligt Bælgmørke, og „Folkedøden vil blive vor Skjæbne, naar vi ikke atter kommer tilbage til Moderlandet“, skriver han i Jan. 1865. Knækket var han dog ikke. Tværtimod var det, som Modet og Kampaanden fra de unge Dage atter var vendt tilbage. Nu var alt jo igen saa ligetil og usammensat. „Det Haab“, fortsætter han i samme Brev, „igjen at komme til Danmark nærer jeg tiltrods for alt, hvad der er sket, og intet skal rokke det, intet afholde mig fra med al Ævne at arbejde derfor“. Junggreen, hvem han i et Brev (1869 10./10.) til den ovenfor i Anm. 12 nævnte Magnus Eiriksson karakteriserer som „et sjældent lyst Hoved og et varmt Hjerte“, var hans bedste Støtte, hedder det videre, hvorimod Bahnsen var uden Haab³⁰). Den lille Urmager var derimod en uforbederlig Optimist. Slesvigernes Besøg i Danmark

³⁰) Jfr. hvad hans Søstersøn A. D. Jørgensen i sin »Redegørelse« S. 112 skriver om »forsagtheden hos fremragende danske«.

1865 gav ham Trøst og Mod og styrkede yderligere hans Haab om „en kommende skjøn Dag“ (1865 10./9.). Og efter Udbrudet af Krigen mellem Prøjsen og Østrig er alle herovre „i den allerbedste Stemning“. „Enden skal nok blive den, at d e t d a n s k e Slesvig kommer tilbage til Danmark, se kun til“.

„Vi have kun en eneste Tanke, at vi ere og ville forblive Danske“ (1866 19./6.). Og uagtet, som han skriver 17. Marts 1867, Tilstanden herovre vistnok er saaledes, at der i intet civiliseret Land i Verden findes Mage dertil, hedder det i hans sidste be-

svarede Brev fra 27. Juni s. A.: „Vort Haab er ligesaa frisk og grønt, som det bestandig har været“³¹⁾).

Ikke med Urette er der bleven sagt om de Mænd, der brød Isen, at de var romantiske Absolutister og Patrioter, der ved Hjort Lorenzens Død havde mistet Følingen med Tidens stærke politiske Liv. Men med ligesaa megen Ret kunde man paa Frederik Fischers Gravsten paa Aabenraa Kirkegaard sætte de sande og skønne Strofer:

I mørke Dage som i Dæmringstider
stod Haabet lyst og kraftigt ved hans Side.
Gid saa det staa hos os, som endnu stride
og hjælpe os til Kampens Maal at naa.

---

³¹⁾ Mærkværdig nok omtaler han ikke i disse Breve § 5.

Fred. Fischers Dagbøger 1868-71.

Ved Fridlev Skrubbeltrang.

Fred. Fischer, den danske Pioner i Aabenraa, skulde opleve de første syv Aar under Fremmedherredømmet. Syv begivenhedsrige Aar i Sønderjyllands Historie og ikke mindst for Danskheden i Aabenraa By, der trods Udvandring og særlige tyske Valgmetoder arbejdede af al Magt for at bevare Flertallet. Den tyske Sejr over Frankrig 1870—71 var maaske det tungeste Slag for den gamle Aabenraaredaktør. Men tilsyneladende holdt han Modet oppe, og hans Optegnelser bevarede helt igennem deres tidligere Karakter (se Sønderjydske Aarbøger 1930, S. 161—222, og 1947, S. 23—101).

Der er noget symbolsk i Fr. Fischers forhaabningsfulde Bestræbelser for at faa lavet en mekanisk Vogn, som han kunde køre ved egne Kræfter og saaledes bøde paa Følgerne af sin Lamhed. Han opgav aldrig den udholdende Kamp for at gøre By og Landsdel saa selvhjulpne som muligt og vedligeholde Danskhedens Styrke trods Krigenes og Fremmedherredømmets lammende Virkninger. I 1865 havde Fischers Venner med Skibsreder Jørgen Paulsen og Apoteker A. Worsaae i Spidsen indrettet en Lejlighed til ham nede ved Havnen. I det store Værelse, hvor Fischer havde sine Bøger og sine Instrumenter, kunde der holdes danske Sammenkomster, og hver Dag mellem Kl. 5 og 7 plejede hans Venner at indfinde sig. Hændelser af nationalpolitisk Interesse, som Fischer her eller andetsteds hørte om, blev ofte indført i Dagbogen straks efter, og kunde da virke med Selveplevelsens Friskhed. Man faar et Indtryk af, hvor maalbevidst og lokalkyndigt der blev arbejdet i Stuen hos Fischer, naar man ser de lange Vælgerlister fra 1869, hvor saavel de tyske som de usikre Vælgere blev afmærket.

Fischer holder sig i sine Dagbøger væsentligst til Begivenhederne i Aabenraa, mens det nationale Arbejde i andre Egne af Sønderjylland og de danske Repræsentanters Virksomhed i Berlin er langt udførligere omtalt i A. H. H. Worsaae: Bidrag til mit Livs og min Tids Historie, med særligt Hensyn til Forholdene i Nordslesvig og specielt i Aabenraa 1864—71 (Kgl. Bibliotek. Ny kgl. Samling 1762. Fol.). Worsaae citerer eller refererer i vid Udstrækning Fischer, og mange af dennes lokalhistoriske Meddelelser er med Worsaae som Mellemlid udnyttet i Landsarkivar Frode Gribsvads Afhandling om Aabenraa 1864—71 i „Festskrift til H. P. Hanssen“ (1932). Hvad Fischer oplyser om sine personlige Forhold er ret sparsomt, men enkelte Træk skal dog anføres, saaledes hans 8 Ugers Rejse i Sommeren 1869. Iøvrigt henvises til de tidligere nævnte Afsnit i Sønderjydske Aarbøger, navnlig Indledningerne.

Da Apoteker Worsaae den 22. Maj 1871 tog Afsked med Fred. Fischer for at rejse til Karlsbad og genoptage den Kur, der blev afbrudt ved den fransk-tyske Krigs Udbrud, anede F., at Løbet ikke vilde blive langt. Han takkede Worsaae for det mangeaarige Venskab og sagde bl. a.: „Bed til den gode Gud for mig, at han vil gøre mit Endeligt kort!“ Det gik, som Fischer ønskede. Næppe 14 Dage senere, den 4. Juni, døde han, 62 Aar gl., og blev fem Dage senere fulgt til Graven af 5—600 Mennesker fra hele Nordslesvig. Næsten til det sidste havde han passet sine Vejrobservationer, som Venner kun i korte Perioder havde varetaget for ham. Men mere betød det, at en vigtig Lyttepost i den nationale Frontlinie nu var forladt. For sidste Gang havde Fischer set Mærketræet grønnes i Jørgensgaard Skov.

Efter Worsaaes Hjemkomst blev der paa hans Opfordring nedsat en Komité, der virkede for Oprettelsen af et Gravmonument for Frederik Fischer. Det blev en Kreds af F.'s nære Venner: M. Bahnsen, J. P. Junggreen, Kammerraad Møller paa Skovgaard og Gaardejerne Jens Nielsen i Kassø og P. H. Pe-

tersen i Hostrup samt Worsaae selv. Der blev ydet en Mængde Bidrag fra By og Land i hele Nordslesvig, og Venner Nord for Kongeaaen glemte heller ikke Fischer. Saaledes rejstes den Mindestøtte, hvis Indskrift karakteriserede Fischers ukuelige Personlighed. „I mørke Dage som i Dæmringstider stod Haabet lyst og kraftigt ved hans Side.“

1868.

1. Januar. I Midnatstimen blev et Baal afbrændt paa Torvet, omkring hvilket vore Hjemmetydskere afsang en Choral og Visen „Des Jahres letzte Stunde“, hvorefter de droge op ad Gaden skraalende „Schleswigholstein“, efter Forlydende med det forandrede Refrain: „jagt die Dänen aus das Land“.

I Morgenstunden gik Reveillen fra Casernen igjennem Byen.

6. Jan. En preussisk Sergeant, som førte Regnskabsvæsenet for Militairets Lazarethvæsen, er rømt bort, efter at have begaaet endeel Underslæb.

9. Jan. Idag vare endeel Huuseiere af 1ste og 2det Qvarteer tilsagde, Kl. 2 Eftermiddag at møde paa Raadstuen, for om muligt at faae tilvejebragt en Overenskomst med Casernemager Kbmd. Johan Jacobsen, den samme, som strax efter Preussernes Indmarsch i vor By proclamerte Herzog Friedrich VIII. Manden havde allerede dengang i en Række af Aar været i Decadence med sine Forretninger og stod, som det hed, for Concoursen. Han gav sig derfor til at speculere „i Militair“, omdannede sit lange Leieva[a]ningshus ved Enden af Gildegaden til en Caserne, byggede i 1866 en ny ditto tæt ved den og senere i 1867 den nordligere langs med Madestien. Hans idelige og vedvarende Bestræbelser har Byen det uden Tvivl at takke for, at den fik en fast Garnison af en Bataillon, medens Haderslev, Tønder og Sønderborg ikke beholdt stor Besætning. I 1865 gjorde han Akkord med endeel Huuseiere om at tage deres Indqvartering paa Casernen for en Betaling af 20 Mk. Cour. for hver Mand, og den Godtgjørelse, der blev ydet af Regjeringen

for Indqvartering, og forbandt sig for et Tidsrum af 4 Aar. I Førstningen havde Jacobsen ogsaa Militairets Bespiisning (paa Casernen) at bestyre, men da det bestandig blev daarligere for ham, fratoges denne ham og han havde kun at sørge for Qvarteer, Senge, Haandklæder, Lys og Varme. Nu kom pludselig Regjeringens Bestemmelse, der nedsatte de saakaldte Servispenge (Betalingen for Militairs Qvarteer) til det halve af det hidindtil betalte. Jacobsen erklærede nu, at han tiltrods for sin for en Tid af 4 Aar indgaaede Forpligtelse, ikke længere kunde vedblive at holde Militairet paa Casernerne medmindre samtlige Huuseiere, der havde afsluttet Contract med ham derom, vilde give ham et yderlige[re] Tillæg af 1 Skilling Cour. for hver Mand om Dagen; vilde de ikke det, var han fallit. Borgemesteren Krogh lod, som anført, de betræffende Huuseiere fra Byens tvende første Qvarteerer tilsige at møde paa Raadstuen, for at tale om dette Anliggende. Skjøndt endeel af de Tilstedeværende paastode, at Jacobsen, der ingen videre Betingelse havde stillet ved Overenskomstens Afslutning, var bunden til det han havde paataget sig for de 4 Aar og ingen Ret havde til at forlange et yderlige[re] Tilskud, — og skjøndt Borgermesteren, der først forsøgte at give Sagen et andet Udseende, efter Originalcontractens Fremlægning maatte indrømme Rigtigheden heraf, talte han dog meget varmt Jacobsens Sag og fremhævede navnlig at dennes Banqverot, der ufeilbarligen vilde indtræde, vilde paaføre de egentlige Qvarteerværte[r] stor Uleilighed, Proces etc. etc. Enden af Visen blev, at de fleste underskreve sig for Ydelsen af det Meerforlangte, og saaledes blev Jacobsen frelst for at gaa Kapøjster denne Gang.

Borgermesteren bemærkede, at Jacobsen for at være skadesløs, mindst maatte have 17 Thaler for hver Mand aarlig, medens Regjeringen fra 1. Januar af kun betalte $8\frac{1}{2}$ Thl.

14. Februar. Ved Casernebygningerne hersker stor Activitet, for at faa Madens frodige Engstykke, som er beliggende imellem Casernebygningerne, forvandlet til en Exerceerplads.

Soldaterne ere i fuld Arbeide med at nedlægge Drainsrør, talrige Vogne kjøre Gruus til, og det skal ikke vare længe førend en gold Plaine vil vise sig der, hvor hidtil en rig Græsvæxt frydede Øjet og gavnede Byen ved at hyres ud.

12. Marts. Idag have samtlige Skolelærer[e], saavel fra Landsognene som fra Byen været forsamlede i Rudebeck Hotel, for at aflægge Eed paa den preussiske Forfatning.

Søndag d. 22. Marts. I Anledning af den preussiske Konges Fødselsdag (han fyldte sit 71. Aar) vækkedes vi imorges med Skud nede fra Casernen, hvorpaa Bataillonet gik rundt i Byen. Ved Middagstid marscherede Tropperne op for Oberstlieutnantens Bolig, og Kl. 1¹/₂, lige efter at der var ringet til den danske Gudstjeneste, begyndte Skydningen fra Kassernen igjen og vedblev næsten en heel Time. Saalænge den tyske Gudstjeneste varede, var der ingen Militairalarm, og hvad har det vel at betyde, at den danske bliver accompagneret med preussiske Salutskud.

12. April. [En kommunal Affære. Et Par Stenhuggere havde faaet overdraget Arbejdet med Byens Brolægning, der begyndte ud for Vejrmøllen. Arbejdet blev fuldendt i Eftersommeren 1866, og en vis Del af Udbetalingen (1480 Mark Kurant) skulde da erlægges, mens Resten skulde blive staaende, til Brolægningen havde ligget Vinteren over. Men endnu efter 1¹/₂ Aars Forløb var Restbeløbet ikke blevet udbetalt, og de to Brolæggere, der havde maattet laane 1000 Mark til Aagerrenter, henvendte sig forgæves til Købmand F. A. Jensen, der var Medlem af Brolægningskommissionen. Han ytrede, at Kollegierne i Løbet af 8 Dage vilde udtale sig om Sagen, hvorefter det forlangte „Forskud“, som han kaldte det, sikkert vilde blive udbetalt. Denne Benævnelse fik den ene Stenhuggers Taalmodighed til at briste, og han udtalte nu „i de ziirligste Brolæggerudtryk“, at han ikke i de 18 Aar, han havde haft Byens Arbejde, havde kendt et saadant „Svineri“. Jensen paahørte „taus og ubevægelig“ den vrede Stenhuggers Kraftudtryk].

18. April. Det er Aarsdagen for Dybbølskandsernes Erobring af Preusserne, hvorfor ogsaa det preussiske Militair har været i Kirke for at takke Vorherre! Ellers sees intet Tegn, der minder om denne Begivenhed — ikke et eneste Flag i hele Byen.

27. April. Idag var mit Mærketræ i Jørgensgaard Skov grønnt.

4. Maj. En General Wrangel og et par andre højere Officerer ere idag her i Byen for at inspicere Tropperne.

Søndag d. 17. Maj. Idag har Pastor Michalsen fra Bjolderup holdt den danske Gudstjeneste i Vacantsetiden her i Kirken, som var heelt overfyldt, saa at Bænke maatte anbringes i alle Gangene. Over 300 Personer vare til Alters, og Gudstjenesten, der ellers sluttes Kl. 3 var først forbi henimod Kl. 5. Det har maattet være ydmygende for Provst Göttig, der assisterede ved Nadverens Uddelelse, at see sig saaledes overfløjet var [hvad] Kirkebesøget angaaer; da han om Formiddagen holdt den tyske Hovedgudstjeneste, vare kun faa i Kirken.

Søndag d. 21. Juni. Som der fortælles mig af paalidelige Folk har Provst Göttig igaarformiddags døbt 3 Børn liggende i sin Seng og iført sin smudsige Nattrøje.

4. Juli. Imorges afgik med Dampskibet her fra c. 60 Personer, for i Alssund at slutte sig til de Beboere fra Flensborg og Als, som med Dampskibet Vigilant gik til Aarhus.

6. Juli. Idag afholdes Landboforeningens Dyreskue her ved Byen. Efter dets Slutning var de talrige Gjæster forsamlede i Gjæstgivergaarden Danmark i et muntert Møde. Et Telegram, som de vilde afsende til Festcommiteen for Slesvigernes Modtagelse i Aarhus, nægtede Telegraphbestyreren at befordre, „da det var af politisk Indhold“, skiøndt det kun indeholdt en simpel Hilsen til de i Aarhus værende slesvigske Brødre; selv da det lempedes lidt og adresseredes til Borgemesteren i Randers nægtedes Befordringen. Det samme skeete, da Selskabet vilde sende J. P. Junggreen, der var med de Besøgende i Aarhus, en

telegraphisk Hilsen, om at hans Skaal var bleven drukket af Selskabet.

9. Juli. Den tyske „Liedertafel“ højtideligholder i Dag sin 25aarige Stiftelsesdag. Man seer preussiske, nordtyske og Schleswig-holsteinske Flag hængte ud af de Tydsksinde og der er stor Bevægelse iblandt dem.

23. Juli. [Tordenvejrr. Ved Brunde blev en Ko dræbt af Lynet].

25. Juli. [Ild i Mosen ved Damgaard, en Mil Nord for Aabenraa].

13. August. En mærkelig Sag er i disse Dage i Omtale. D. [Dato mangler] ds. modtog Cand. pharm. Zahrtmann paa Sveapotheket og Tobakfabrikant Lorents Middelheus hver en ligelydende Communication af herværende Politi „Anwalt“, Borg[ermester] v. Krogh, hvori der meddeelt, at siden Paa-gjældende ved Søndag d. 2. ds. at seile her i Fjorden med en Baad der var forsynet med det danske Flag, og eftersom dette var skeet i Overværelse af talrige Tilstedeværende, altsaa udført en Demonstration, saa blev han i Henhold til Forordning af [Dato mangler] sat i en Mulct af 5 Thaler pr., eller belagt med 3 Dages Fængsel; hvis han ikke var tilfreds med denne Besked kunde han inden 10 Dage anmelde Sagen for Retten. Zahrtmann var syg og sengeliggende, saa hans Prinzival, Apotheker Worsaae, som havde taget imod omtalte Communication, efter at have talt med ham og med cand. pharm. Møller paa Løveapotheket henvendte sig til Amtsdommeren, paa Zahrtmanns Vegne gjorde Indsigelse mod Politi Anwaltens Bestemmelse, idet han anførte at Baaden ikke havde ført noget dansk, men et heelt andet Flag, som han havde hos sig og kunde vise Hr. Amtsdommeren, hvis han ønskede at see det. Men Amtsdommeren (Jaspersen i Seligs Sted) skjøttede ikke herom, idet han sagde, at det vilde vise sig. Terminen for Sagens Undersøgelse, som skulde blive berammet. L. Middelheus har gjort lignende Skridt. — Sagforholdet er dette: Pharmaceut Møller har af

Baads-eieren Wissing jun. for denne Sommer leiet en Baad, som han ofte seiler med paa Fjorden, og paa hvilken han da heiste et bla at Flag med hvidt Kors i. Dette Flag har han seilet med hele Sommeren igjennem, uden at være tiltalt af Nogensomhelst. Søndag d. 2. ds. havde han taget flere med sig i Baaden, nemlig Zahrtmann, L. Middelheus, Caprani, en Huuslærer Koch (hos Physicus Dahl), og heist det omtalte Flag paa Baaden. Hvorledes Politianwalten kan kalde dette Flag et dansk Flag, og hvorledes han kan dømme Personer i Mulct, der kun vare med i Baaden men ingen Raadighed havde over den, alt-saa eiheller hverken kunde heise eller stryge noget Flag paa den, dette er man begjærlig efter at erfare. (Omtrent en Maa-ned senere har Politimesteren underrette[t] saavel Zahrtmann som Middelheus skriftligt om, at han efter en nøjere Undersøgelse af Sagen ikke fandt sig foranlediget til at reise Søgemaal. Dermed bortfaldt da hele Historien).

24. Aug. Imorges afmarcherede den her garnisonerede Ba-taillon til Maneuvre Syd-paa.

6. September. Idag skulde Turnerne fra Nabobyerne have indfundet sig, og der var i vort tyske Ugeblad averteret et Festprogram i temmelig storartet Stil. Men har man ventet en stor Højtidsdag, saa er man bleven slemt skuffet; thi de talrigt Forventede udebleve. Allerede i gaar Aftes begyndte Skuffelsen at indtræde. Vore indenbys Turnere kom under Musik marcherende ned til Havnen, for at hilse paa Turnerne fra Sønderborg, maaskee ogsaa Flensborg, som forventedes med Dampskibet. Men der var „Keiner niemand da“, som det hedder i det tyske Haandværksburschers mystiske Sprog, og lydløse drog Vore tilbage. Idag ankom endelig — 4 (fire) Mand fra Tønder, 6 (sex) fra Haderslev, 0 og 0 fra Sønderborg og Flensborg, Summa summarum 10 (ti) udenbys Turnere, saa at de i Forening med vore indenbys 10 bliver ialt 20 Mand til det store Gruppe-turnens diverse Acter. Men man lod sig ikke forbløffe von das; man marcherede ud efter Programmet, fra Colossæum til

Hjem [sikkert Skrivefejl for „Hjelm“] og turnede der af Livsens Kræfter.

10. Sept. Man er her i Byen i visse Kredse meget optaget af alskens Forretninger med Hensyn til den i Aviserne til d. 17de ds. bebudede Ankomst af Kong Wilhelm her i Byen. Der tømres paa en Æreport paa Skibsbroen og man har sørget for at der ikke skal blive Mangel paa preussiske, nordtyske og schleswigholsteinske Flag, der blive tilbudte de Mange, som ingen har af den Slags Nationalmærke[r]. Politibetjente have paa Byens Hovedgade gaaet Huus for Huus med en Skrivelse, hvori det bl. A. hedder: „Die Häuser sind mit Grün zu verzieren und ein Flagge auszuhängen — — —“, og overlader det til Enhver at vælge et af de tre anførte. Hvem der har udstedt denne pe-remtoriske Tilsigelse har Ingen kunnet sige mig; jeg antager at den er udgaaet fra den Commite, der har dannet sig for at ordne Festlighederne i Anledning af Kongens Ankomst, og at man kun har valgt Politibetjente til at gaa omkring, for imponere Indvaanerne og navnlig kyse de Ængstlige, som man før [har] gjort det ved tidligere Leiligheder, t. E. ved de forskjellige Valg. — Endvidere har Bytjeneren Block gaaet omkring med en Liste over Byens unge Damer, for at opfordre dem til at bidrage til at forherlige Modtagelseshøjtideligheden ved Blomsterstrøning og Gud veed hvad, og er denne Opfordring ligesaa godt rettet til Dansksindede som til Tydsksindede. Af de førstnævnte have bl. Andre erholdt Opfordring: Agent Middelheus, Teglværkseier Damm, Snedker Thaysen, Jernstøber Stallknecht, [Plads til flere Navne] men Alle undsloge sig naturligviis.

12. Sept. Imorges blev Sidejernbanen herfra til Røde Kro overgivet til den almindelig[e] Færdsel. Særlige Højtideligheder forefaldt ikke ved denne Leilighed.

15. Sept. I Middags Kl. 1 afholdtes i Gjæstgivergaarden „Danmark“, et Møde, hvortil trykte Indbydelser vare udsendte i Løverdags. Forsamlingen var yderst talrig; alle Gjæstgivergaardens Værelser vare overfyldte, og mange Landboere kom

endnu efterat Mødet var sluttet. Politimesteren, som i forveien var bleven underrettet om at Mødet agtedes afholdt og som Intet havde havt at indvende derimod, indfandt sig tillige med en Politibetjent. Junggreen aabnede Mødet med at udtale, at de Tilstedeværende vare blevne indbudte om paa hvad Maade Befolkningens Ønsker og Forhaabninger bedst kunde blive H. M. Kong Wilhelm forebragte, naar han kom hertil; Sagen var bleven overveiet og der var bleven besluttet at en Deputation skulde begive sig til Kongen, for at udtale Befolkningens Glæde over § 5, hvorefter det skal overlades til Folket selv at afstemme over om Nordslesvig skal tilbage til Danmark eller forblive ved Preussen, samt det Ønske, at denne §s Bestemmelse snarest muligt maatte blive udført. Hertil gav Forsamlingen sit Samtykke med Haandoprækning og lydelige Bifaldsudraab. Der foresloges til Medlemmer af Deputationen: Cancelliraad Grauer som Ordfører, Agent Middelheus, Skibsbygmester Paulsen, Kbmd. P. H. Callesen, alle her af Byen, Christian Callsen pr. Possekjer, Nis Rossen, Stubbæk, Peter Hansen, Hestrup for Østerløgum, Jens Paulsen, Møllerup, Nis Callesen, Leerskov og Lorents Elbjerg, Lammetsbjerg, og Forsamlingen tilkjendegav ligeledes sit Bifald hermed. Mødets egentlige Øjemed var hermed opnaaet; men Junggreen henvendte sig endnu til Forsamlingen med et par Ord, idet han yttrede, at Mange maaskee fandt det paafaldende, at ikke Indbyderne til dette Møde, navnlig Kammerraad Møller, M. Bahnsen og han selv (Junggreen) vare med i den foreslaaede Comite. Men Aarsagen hertil var, at de endnu i Eftermiddag skulde afreise til Flensborg for der at indtræde i en Comite, der skulde bestaae af Mænd fra hele Nordslesvig, som vilde søge Audients hos Kongen i Flensborg og der forebringe ham det samme, som den nylig valgte Commite skulde gjør[e] her. Ogsaa denne Udtalelse hilsede Forsamlingen med Bravoraab, og derpaa opløste den sig.

Da derpaa Medlemmerne af sidstomtalte Deputation begave sig til Banegaarden, for at tiltræde Reisen til Flensborg, fulg-

tes de af en overordentlig talrig Forsamling, som ved Togets Afgang hilsede med et ni Gange gjentagen rungende Hurra [for] Deputationens Medlemmer og § 5. Amtmanden, eller som hans Titel nu er, Landraaden sad alene i en Coupee af 1ste Classe for ogsaa at tage til Flensborg, og hørte denne Ovation uden at gjøre nogen Bemærkning. — Endeel af de Forsamlede fulgte endog med op til Rødekro, hvor den store Deputations Medlemmer fra Haderslev Amt ankom med Toget Nordfra og bleve hilsede paa samme Maade ved Afreisen.

16. Sept. Den til Flensborg afsendte store Deputation er iaften kommen tilbage, uden at faae Audients hos Kong Wilhelm. I Eftermiddag Kl. 2 bleve Krüger og Ahlmann, Formændene, kaldte op til Sche[e]l Plessen, der, som Svar paa deres forebragte Andragende, underrettede dem om, at Kongen ingen politiske Deputationer tog imod; han havde ikke sin Udenrigsminister med sig. Ahlmann spurgte ved dette Svar: Om det her da betragtedes som Udland?

17. Sept. Saa er da idag den store Dag oprunden, som vor Byes Øvrighedspersonale og Functionairer i over otte Dage have forberedet sig til med største Iver og Travlhed: iaften Kl. 6 skal Kong Wilhelm komme hertil fra Sønderborg paa en preussisk Orlogsdamper.

Ude paa Skibsbroen ved Rabens Værft er bygget en [indføjjet: af Grønt] Æreport med 3 Buer; over Hovedbuen staar Kong Wilhelms Navnechiffer med Kronen over og paa den ene Side deraf Byens Vaaben, paa den anden det schleswigholsteinske Vaaben med den hardtad af Brug gang[n]e Indskrift: Op ewig ungedeelt. Over den ene af Sidebuerne læses: Heil dir im Sieger Kranz, over den anden: Vater des Vaterlands. Ved Sønderport er en anden Æreport med Indskriften: Willkommen, og langs ad Hovedgaden ere alle Tyd[sk]sindedes Huse smykkede med Guirlander og Flag. Da det var at forudsee, at de Dansksindede Indvaanere ikke vilde lade sig dupere ved det foran anførte Budskab om at pynte Husene med Grønt og Flag,

har den forsynlige Bybestyrelse ladet lave en Mængde Flag, der siges 150, for idetmindste at bøde paa Mangelen af disse, og uden for hver Renitents Huus er der bleven plantet et [„saadant“ overstreget] en høj Stang med et Flag paa; men tilrods for det store Antal, man havde paa rede Haand, viste det sig dog ikke nær tilstrækkeligt til at dække Blotheden; og man maatte derfor til at flytte omkring med de allerede opstillede Flag, hvorved endeel Huse slap for den paatvungne Prydelse. Paa flere Steder hænge Guirlander tværs over Gaden og hvorhen de Befalendes Haand kan række er der skeet Alt, for at give Byens Hovedgade det meest festlige Udseendes: hvis muligt strø Kongen Sand i Øjnene med Hensyn til Folkestemningen. — I Sidegaderne seer man kun højst enkelte Flag hængte ud og det Offentlige har Intet gjort for at pynte dem.

Der er kommen en Masse Mennesker til Byen, saavel fra Omegnen som fra Nabostæderne og fjernere Districter, helt oppe fra Haders[lev] Amt, fra Tønder Kanten og fra Haderslev By, alle sluttende sig til vore Hjemmetydskere. Det kan næppe [have] været tvivlsomt at Alle disse Gesinnungs tüchtige ere blevne stevnede her til, for at bøde paa de Dansksindedes Tværhed. Kong Wilhelm kjender hverken Byen eller Omegnens Beboere, han maa jo altsaa tro at alle de Forsamlede høre hjemme i Aabenraa og dens nærmeste Omgivelse, og bliver altsaa fuldstændig narret ogsaa i denne Henseende. Hvad vilde han vel ogsaa have tænkt, naar ikkun vor[e] egne Hjemmetydskere havde fremstillet sig, denne Haandfuld? — Forresten ere ogsaa endeel Dansksindede komne til Byen, drevne af Nysgjærrigheden.

Landraaden har iformiddags skriftlig underrettet den her valgte Commite om, at den ingen Audients kan faae, fordi Kongen kun reiser igjennem Aabenraa.

Junggreen, for hvis Dør alt i gaar Aftes et preussisk Flag blev sat op — det første og eneste i hele Byen — har i Eftermiddag faaet et schleswigholsteinsk sat ved siden af. Paa

denne Maade søge de Magthavende at give deres Ondskab Luft i drengagtige Kaadheder, thi længere Nord i Byen var adskillige Steder blevne betegne[de] for Flag, men der kom ingen, fordi man ikke havde nok af dem, og det uagtet der var bleven lavet endnu et Parti mere. — Fra Nørreport til Storetorv findes ialt (udhængte fra Huse og opplantede uden for dem) 142 Flag; mange af Hjemmetydskernes Huse, navnlig alle de anseetes have 2 og flere, ja fra Bodes Huus vaje 12 (tolv) Flag. Antallet af de paatvungne, de udenfor Husene imod Eierens Ønske og Villie, men ogsaa tiltrods for den, opplantede Flag udgjør efter Kbmd. J. A. Jørgensen[s] Angivelse 72. Kammerraad Jørg. Lorentzens Huus er prydet med et stort preussisk Flag med Ørnen i, et tidligere Skibsflag, og talrige Krandse og Guirlander. Hovedgaden er saaledes lavet tilrette, at den nok kan imponere, og især Storegade, hvor de fleste Tydsksindede bo umiddelbar ved hverandre, kan kaldes pompeust decoreret.

Kl. 5 kjørte de til Kongens og hans Suites Befordring til Baneaarden bestemte Vogne ned paa Skibsbroen; Kammerraad Jørg. Lorentzen havde offereret sin Eqvipage til Kongens Brug. (Man siger, at 5 Minuter efter at Landraaden havde modtaget dette Tilbud med Tak, kom Gustav Raben og tilbød sin Vogn, samt blev højst fortrydelig over at Lorentzen var kommen ham i Forkjøbet). Ogsaa de hvidtklædte Damer, Embedsmændene, Byens og Omegnens Præster, Skyttelaugene, Sangforeningen, Turnerne og de talrige Fremmede, der vare komne hertil, saavel som en Mængde af Nysgjærrige fra Byen og Omegnen fyldte Skibsbroen. Kl. 6 skulde efter Bestemmelsen Dampskibet „Adler“ bringe Kongen hertil; men Tiden løb hen og Mørket, ledsaget af en kølig Luft, begyndte at tiltage, uden at Damperen kom tilsyne. Da sendte Borgemesteren Bud fra Huus til Huus paa Hovedgaden om at sætte Lys i Vinduerne Kl. 6^{1/2}, hvis Kongen da ikke var kommen og lade dem brænde indtil han var passeret, en Anmodning som Alle toge til Følge. Endelig, da Klokken var tre Qvarteer paa syv forkyndte et Skud fra den

ude i Fjorden liggende Krydsbaad at Damperen med Kongen nærmede sig, og tæt før Kl. 7 lagde den ind ved Ydreenden af vor Havnemole. Som man senere erfarede var Forsinkelsen opstaaet ved at Capitainen paa „Adler“ ikke fortrøstede sig til at gaa med Damp igjennem Pontonbroens 70 Fod brede Aabning (!) men lod Skibet varpe fra Molen til Broen og igjennem Aabningen. Dette tog megen Tid; man havde ogsaa den Malheur at Skibet engang slog om til den ene Side og knuste et par Baade — thut nichts. Ude i vor Fjord blev den dygtige Capitain igjen ræd og vilde være gaaet til ankers, saa at Cpt. Wolle Schmidt, der befandt sig ombord som Lods og som Fører af et af vor Bys Dampskibe er meget godt bekjendt her i Fjorden, havde sin Nød med at faa ham til at opgive denne for en Sømand saa lidet klædelige Beslutning; thi det var dø-dampstille, Havet speilglat og Rendepælene forsynede med Flag. Schmidt fik omsider Lov til at bringe Damperen ind til Havnemolen, men den[s] Fører, den preussiske Capitain, sagde surmulende, at det var ingen Maneer at gaae igjennem Alssund med et saa stort Fartøj (der stak sine 12 Fod!!!) og at han en anden Gang vilde gaae uden om Als! [Tilføjet: Paa Hjemveien næste Morgen gik Søhelten virkelig udenom Als!].

Da Kongen traadte iland blev der raabt Hurra tre Gange; jeg hørte det hjemme fra min Stue, men fandt Raabet meget svagere, end naar der raabes Hurra for et af Stabelen løbende Skib, selv naar dette er skeet paa Paulsens Værft, har Raabet lydt kraftigere. Derpaa fremtraadte de hvide Damer, og en Datter af afdøde Skolelærer Prehn fremsagde et Velkomstdigt; Kongen stod med Armene langs med Siderne og foroverbøjet Hoved som en Støtte, medens dette stod paa, sagde derpaa nogle Ord til Damerne, og blev saa complimenteret af Landraaden, med hvem han fulgte igjennem de i to Rækker opstillede Tilskuere hen til Embedsmændenes og Præsternes Kreds. En kort Præsentation, blot en Navngivelse af hver Enkelt, fandt Sted; Kongen talte nogle Ord med vor Provst og lidt længere med

Diacones, Past[or] Grønning. Derpaa steege han i Vognen og kørte ind ad Broen, om ad Strandveien og gjennem Hovedgaden ud til Banegaarden. Landraaden kørte lidt foran, bag efter Kongens Vogn først hans Følge og derefter Vogne med Byens Deputerede og andre af Byens „Honoratiores“, t. E. Dr. Resensmith. Af den paa Skibsbroen forsamlede Mængde løb endeel om ad Stranden ud til Banegaarden, men en heel Flok begav sig op igjennem Skibsbrogade til Torvet, for der at falde Toget, naar det kom Syd fra, i Flanken. Det meest paafaldende var at endeel af de hilsende Damer fulgte og hængte sig ved Kongens Vogn om ad Strandveien og hele Byen igjennem; fire havde grebet bag i Vognen, og andre holdt sig igjen fast i deres Klæder, medens atter andre løbe frem og tilbage fra den ene Side til den anden, — et ligesaa latterligt som stødende Syn. Af og til raabte de Folk, der fra Skibsbroen vare komne op i Gaden Hurra, og en Drengflokk stemte med i.

Ude ved Jernbanegaarden var ogsaa en Ærepost bleven bygget af den tydske Landboforening, og den vilde man illuminere da det blev mørkt. Uforsigtigviis vilde man bruge Petroleum i aabne Kar dertil og havde derved nær stukket hele Porten i Brand; dog fik man Ilden betids slukket og Porten forblev uillumineret. — I Jernbanegaardens Ventosal havde nogle fiin-klædte fremmede Herrer, iførte sorte Klæder, hvide Vester og Halstørklæder samt hvide Glaceehandsker, og med Baand i Knaphullet, taget Poster, synlig ventende Kongens Ankomst. Da kom Landraaden, og gav Banegaardsforvalteren bestemt Ordre til at sørge for, at s l e t I n g e n fandtes i Ventesalonen naar Kongen kom. De omtalte Ubekjendte syntes ikke at ville tage Notits af Banegaardsforvalterens Opfordring til at forføje sig bort, saa at han maatte gjentage den og true med Gendarmene, hvorpaa de nølende gik deres Vei: Hvo vare de? — Efterat Kongen var ar[r]iveret traadte atter en anden Afdeling af de hvidtklædte Damer frem for Kongen og bragte ham en Afskedshilsen, hvorpaa han steege ind i Vognen og Toget satte sig

i Bevægelse, medens atter et svagt Hurra lød fra de Sammenstimlede.

Amtmand v. Levetzaus Tale, hvormed han hilsede paa Kong Wilhelm, lyder efter „Volkszeitung“ ordret som følger:

Allerdurchlauchtigster
allergrossmächtigster König!
Allergnädigster Herr!

Als vor reichlich zwei Jahren das preussische Heer auf den Ruf seines Königs ins Feld rückte, da begleiteten dasselbe auch unsere besten Segenswünsche, konnten wir uns doch sagen, dass auf den Schlachtfeldern, denen sie entgezogen, auch das Schicksal unseres Landes entschieden werden würde. Mit steigender Zuversicht erfüllten uns die rasch sich folgenden Siegesbotschaften und als Ew. Majestät selbst sich an die Spitze des Heeres stellten und in blutiger Entscheidungsschlacht die Feinde zum Frieden zwangen, da wandten auch unsere Blicke sich dankend zu dem Lenker der Heerscharen, der dem starken Schwerte Ew. Majestät den glor[r]eichen Sieg verliehen hatte. Von diesem Augenblicke an dürften auch wir Ew. Majestät als unsern König verehren, und sehnsüchtig sahen wir dem Augenblick entgegen, an dem es uns vergönnt seien würde, Ew. Maj. unsere Huldigung darbringen zu dürfen. Heute nun ist uns das Glück zu Teil geworden, zum ersten Male unsern Königlichen Herrn in unserer Mitte zu sehen, und wir, den das Vertrauen Ew. Maj. an die Spitze dieses Kreises gestellt hat, ist es vergönnt der Dolmetscher der Gefühle zu sein, welche die hier versammelten Unterthanen Ew. Majestät beseelen. — Geruhen Sie denn, Allergnädigster König, den ehrfurchtsvollen Willkommens-Gruss huldvoll entgegen zu nehmen, den ich im Namen des Kreises und der Stadt Apenrade darzubringen mir verstatte. Möge es Ew. Majestät vergönnt sein noch lange Jahre in ungeschwächter Kraft das Scepter zu führen in diesen Landen, dann werden auch diejenigen, die bis jetzt nur wieder-

strebend der neuen Ordnung der Dinge sich fügen, immer mehr und mehr den Segen erkennen lernen, dessen sie sich unter Ew. Maj. weiser und gerechter Regierung erfreuen, dann werden Ew. Majestät — dessen getrösten wir uns — den Tag erleben, wo auch hier Aller Herzen mit gleicher Liebe und Treue ihrem theuren König entgegenschlagen. Lange lebe S[ein]e Majestät unser allergnädigster König Wilhelm I.

Umiddelbar før Togets Afgang fra Jernbanestation holdt ogsaa Borgermester v. Krogh en Tale til Kong Wilhelm, efter „Volksztg.“ lydende saaledes:

Geruhen Ew. Majestät huldreichst den freudigsten und un-terthänigsten Dank der Vertreter dieser Stadt und loyalen Bürger derselben dafür entgegenzunehmen, dass Höchst Sie die Gnade gehabt haben, Apenrade mit Ihrer hohen Gegenwart zu beglücken. Möge die Freude welche auch äusserlich das Bestreben aller treuen Unterthanen war, einen Wiederhall gefunden haben in dem Herzen unseres vielgeliebten und ruhmgekrönten Landesvater, mögen Ew. Majestät lange-lange der Schirmherr bleiben dieser durch ihre reizende Lage von der Natur so reich geschmückten Stadt, auf dass die Segnungen einer gerechten Regierung und eines dauernden Friedens allmählig die schweren Wunden der letzten Decennien geheilt werden. — Von diesem Wunsch beseelt und ind der Hoffnung, es möge Ew. Majestät gefallen an der Seite Ihrer Gemahlin, unserer erhabenen Königin, die gesegnete Prowinz Schleswigholstein in nicht gar zu ferner Zeit wieder zu besuchen, stimmen Alle ein in dem Ruf: Seine Majestät, unser Allergnädigster König, lebe hoch.

22. Sept. I dag foretoges paa Amtshuset Valget til Provindsi-
siallandsdagen. Valgte bleve Christian Callsen paa Possekjær
Teglværk (14 Stemmer) og Jes Nielsen i Kasø (Stemmer) . . .

1. Oktober. Idag foretoges paa Graasteen Valget af en De-
puteret til Deputeretkammer i Berlin. Valgt blev Ahlmann,

Eier af Werthemine, med 184 Stemmer; de Tydsksindedes Candidat [rettet til „Kandidat“] fik 28. Af Vælgerne var kun 15 ialt ikke tilstede, og af disse 15 vilde de 9 have stemt paa den Valgte. Som Valgcommissair fungerede Landraad Mathiesen fra Augustenborg (i Landraad Lewetzows Fraværelse) og var dennesinde paafaldende forekommende.

13. Okt. I formiddags afholdtes paa Raadhuset Valget af Skattesætningscommissionen for Handelsstanden („Gewerbesteuer“). Der forefaldt ved denne Leilighed igjen forskjelligt, som characteriserer vore Hjemmetydskere og de af dem sammensatte Autoriteter. Ved Valgbordet sad Borgermester v. Krogh og Raadmændene B. B. Jensen og Ahlmann, for at lede Valghandlingen og oplæse de indgivne Stemmesedler; man skulde tro at det maatte have ligget i disse Herrers egen Interesse at kalde en af de tilstedeværende Dansksindede til sig som Bisidder, for saaledes at overbevise Alle om at det gik rigtigt til (hvor let vilde det, f. E. ikke have været at oplæse andre Navne, end dem, der virk[e]lig stode paa Stemmesedlerne, da al Controlle savnedes; men dette gjorde hine Herrer ikke). I Førstningen gik det saa lidet reglementeret til, at Stemmesedler bleve afleverede uden Navnesopraab, saa at Enhver kunde have afleveret en saadan uden at have Adkomst dertil. Blandt Andre havde ogsaa den fornylig fallerede Kbm. Krause indfundet sig og afgivet sin Seddel. Da der imidlertid blev gjort Indsigelse imod denne Fremgangsmaade, foretoges Navneopraabet, og det viste sig da at omtalte Krause ikke fandtes paa Vælgerlisten. En anden mærkelig Vælger var en Skrædder Schau, som fører Regnskabet paa Gasværket, og af dennes Bestyrelse havde faaet Ordre til at møde og afgive Stemme for G a s v æ r k e t s Vedkommende! En mærkelig Handelsmand! Men tiltrods for al fra tydsk Side anvendt Snille seirede de Danske.

Der valgtes til Skatteligningscommissionen for „Gewerbesteuer“ for Handelsstanden:

Agent Middelheus,
Gjæstgiver Iesenius Hansen,
Skibsmægler Fr. Callsen,
Muurmester I. H. Callsen
og Farver Backmann,

og som Suppleanter:

Jernstøber Stallknecht,
Farver Ries,
Skibsbygmester J. Paulsen,
Kbmd. I. A. Jørgensen,
Kbmd. A. Johannsen.

Commerceraad J. Lorentzen var ikke tilstede ved Valget. Dette løgnstraffede altsaa atter Hjemmetydskernes Paastand om at Besiddelsen er i de Tydskes Hænder.

Om Eftermiddagen foretoges Valget af Skatteligingscommissionen for Gjæstgiverne. Her havde de Danske en fuldstændig Overmagt, men da det er lovbefalet, at En af de større Gjæstgivere skulde tages med, valgtes Krause.

Randnote til 18.—24. Okt.

Der fortælles en Historie som i høj Grad karakteriserer vore Tilstande. Der blev den [Dato mangler] af Udraaberen forkyndt, at Springvandet skulde staae stille den følgende Dag. Dette kom Værtshuusholderne meget utilpas, da det var Markedsdag, og deres Gjæster behøvede Vand til deres Heste m. m. De henvendte sig derfor til Borgemesteren med Bøn om at Springvandets Stillestaaende maatte blive udsat indtil Markedet var forbi. Borgermesteren studsede ved at høre dette: han havde ikke anordnet at Vandet skulde staae stille eller givet Befaling til at udraabe saadant; det maatte være skeet af Raadmand B. B. Jessen, til hvem de kunde henvende sig. De Andragende gjorde saa; Jessen vidste om Ingenting, Anordningen maatte være udgaaet fra de Deputeredes Formand, Herman Davidsen, ham skulde de henvende sig til. Værtshuusmændene

gik altsaa til H. Davidsen, men han vidste ei heller om noget. Nu blev Udraaberen kaldt frem og erklærede, at han havde faaet Opfordringen til hiint Udraab af K o b b e r s m e d V a l e n d i c k, der paa egen Haand havde fundet for godt at benytte sin Stilling som Vandmester til at unddrage hele Byen Vandet i Markedstiden. Hvad han fik for denne Selvraadighed, dette vides ikke; men Springvandet kom ikke til at staae stille i Markedstiden.

31. Okt. Idag faldt en ung Sømand, Nicl. Sørensen, Søn af en uformuende Enke, hvis Mand, Skipper Søren Sørensen, for nogle Aar siden ved et Vaadeskud dræbte sig selv, overbord fra J. Paulsen[s] Lystkutter, med hvilken han og J. Paulsens yngste Søn seilede i Fjorden, overbord og druknede.

Søndag d. 6. December. Et større almeennyttigt Foretagende nærmer sig sin Fuldendelse. Da Omlægningen af Gadernes Steenbro alt var skreden ned til Sønderbroen fattedes den Plan, fra denne af og ad Byen indtil forbi Raadhuset at anlægge en underjordisk Cloak, hvorved Rendestenene i Gaderne bleve overflødige. Landmaaler Maibøll (fra Sønderborg, anstillet ved Jernbanen) blev betroet med at udarbejde Planen til en saadan Cloak, gjøre Udkast, Tegning, Overslag etc., og da alt dette endelig var bevilget, blev begyndt med Arbejdet under Maybølls Tilsyn, og den 17. Novemb[er] lagdes Slutstenen udenfor Raadhuset. Under denne blev nedlagt en Kasse med adskillige Documenter, Aviser, Mønt m. m., og da Stenen var lagt af Borgermester Krogh udbragte de tilstedeværende Medlemmer af Bycollegierne et Hurra. Mærkeligt Tidens Tegn: Hurra for en Cloak! Men seet hen til det reent Practiske er den det værd. Dens Længde fra Mølleaaen er 1050 Fod, og den[s] Vidde saa stor, at Maibøll selv er krøbet igjennem den. Omkostningerne for Anlægget beløbe sig til omtrent 2000 rgdl. Sgr., der for Halvparten er givet af Bykassen og for Halvparten af de tilgrændsende Huuseiere. Hvad der er at klage over, er at Planen først blev saa sildig ud paa Aaret fattet og bragt i Udførelse, da

Veirliget var saa vanskeligt, medens den sjelden gunstige Sommertid ikke benyttedes. — Efterat Cloaken var færdig toges fat paa Brolægningen, som drives med mange Arbeidere for at blive færdig inden Vinteren kommer. Idag er Brolægningen naaet op (fra Sønderport til Sydenden af Søndertorv). Hele Søndergade er næsten ufremkommelig endog for Gaaende; der afgraves oppe ved Torvet og paafyldes ved Slotsgaden.

12. Dec. Iaften er Brolægningen af Søndergade blevet fuldendt og Arbeidet for iaar sluttet ved Torvet.

27. Dec. Inat er bleven seet Skjæret af en stærk Ildebrand i S. V., som vedvarede i et par Timer. Det erfarede at være en Gaard, tilhørende Claus Clausen i Aarslev, og forpagtet til en ung Landmand Witzke.

Concurser i Aabenraa i 1868.

1. I Februar Muurmester Niels Ludvig Møller.
2. „ „ Kjøbmand Peter Detlef Juhl.
3. „ Marts Viinhandler Friedrich Emil Hanssen.
4. „ „ Sæbesyder Andreas Lorenzen.
5. „ „ Kjøbmand Christian Otto Krause.
6. „ August Hotelvært Julius August Hanssen.
7. „ Septemb. Ølhandler Christian Petersen.
8. „ „ Kjøbmand Christian Hansen Birk.
9. „ „ Slagter Christian Jessen jun.
10. „ Oktober Modehandler Nis Petersen Hulwey.
11. „ „ Potmester Andreas Hansen.
12. „ „ Krovært Hans Peter Hinrichsen.
13. „ November Sauger [?] og Fisker Lorenz Lorenzen.
14. „ „ Tobaksarbeider Peter Martin Johannes Alwart.
15. „ „ Skomager Peter Johan Hansen.
16. „ „ Maler Theobald Richard Nielsen.

[Vedlagt findes Budget for 1869 for Aabenraas Fattigvæsen, Kirke og Skole].

1869.

Nytaarsdag 1. Januar. Som det foregaaende Aar blev inat et Baal tændt paa Torvet og en tysk Sang afsunget. Imorges Reveille igjennem Byens Gader.

Skydningen rundt omkring i Gaderne igaar aftes var usædvanlig stærk og vedvarende, og om Natten have Overgivne moret sig med at sønderbryde Stakitterne for Dansksindedes Haver langs med Madestien, samt udført andre Kaadhedsgjerninger.

11. Jan. Idag blev der afholdt Auction over Gjæstgivergaarden „Stadt Hamborg“ her i Byen. Den betydelige Eiendom med hele Inventaret (hvilket var taxeret til 1800 Th. pr.) solgtes for 10,000 Thaler til Gustav Raben. Ved en tidligere afholdt Auction bødes 13000 Thr. for Gaarden alene.

18. Jan. [Hele Havnen nu belagt med Is ud til Havnemolens yderste Ende].

29. Jan. Junggreen, J. Paulsen, Christ. Callsen (Possekjær) ere imorges afreiste til Gram for at deeltage i det Æresgilde, der gives Ahlmann og Krüger.

Idag sammentraadte her i Byen for første Gang den nye Kreds dag. Foruden Landraaden Lewetzau vare mødte: [Det var F.s Hensigt at anføre samtlige Navne fra dansk og tysk Side, men kun Kammerherre Heltzen (dansk) er nævnt].

Søndag d. 7. Februar. Om en Ildkugle melder mig min Svigersøn Tøgesen følgende. Han traadte om Aftenen Kl. 10 og 20 Minutter ud i Gaarddøren af sin Bolig (Vestende af Vollesgyde) da Alt blev oplyst som af klar Maaneskin. Da han saa op til Himmelen bemærkede han omtrent i Meridianen et lysende Legeme, uden skarp Begrænsning med meget stærkere Lys og større end en Stjerne af 1ste Størrelse, som kom fra Vest og forsvandt i Kompassets [Angivelsen mangler] og en Højde af c. 45° uden Lyd, efterladende sig enkelte snart hændende Ildgnister. Phænomenet vare[de] kun et par Secunder, og dets Lys var klart hvidt.

3. Marts. I Anledning af at der i Kongeriget Danmark gik Rygte om at Kammerherre Heltzen skulde være udseet til Eftermand i Embedet efter Stiftsamtmænd i Odense, Etats[raad] Unsgaard indeholdt Bladet „Fædrelandet“ [en Artikel], hvori det hed at han nok havde udviist nogen Dygtighed til Forretninger herovre, men var forresten ilde lidt af Alle paa Grund af sit aristokratiske hovmodige Væsen. [Tilføjet Note: Det hedder nemlig i et Brev fra Odense i nævnte Blad: „Men Sorgen over hans (Stiftamtmand Unsgaards) Afgang vilde især blive bitter, hvis det andet Rygte, der har løbet sammen med hiint, skulde bekræfte sig, nemlig at Kammerherre Heltzen skulde være forud bestemt til hans Eftermand; thi om denne end fra Aabenraa har ganske godt Lov for at kunne expedere Forretninger, saa ere hans absolutistisk-aristokratiske Nykker og hans frastødende Personlighed ligesaavel bekjendte; ligesaa lidt som vi kunde vente at arbeide og leve sammen med ham i god og venlig Forstaaelse, ligesaa lidt kunde han vente at finde nogen behagelig Stilling i vort Samfund. Vi haabe derfor foreløbig, at det sidste Rygte ikke maa bekræfte sig, hvis det overhovedet har havt noget paa sig.“]

Denne lumpne og usande Insinuation gav Foranledning til at følgende Adresse blev sat i Gang, underskrevet og i forgaars afsendt til Kammerherren.

Til

Højvelbaarne

Herr Kammerherre Heltzen

Kjøbenhavn

Skjøndt endeel af de Kbhvnske Blade ere forbudte hos os have vi dog bragt i Erfaring hvorledes adskillige af dem have stillet sig til Opgave, ved enhver Leilighed at mistænkeliggjøre Deres Højvelbaarenhed for det store Publicum, — og at bl. a. Bladet „Fædrelandet“ fornylig i Anledning af Deres eventuelle Ansættelse i Statstjenesten, er fremkommen med ligesaa hadefulde som usande Sigtelser mod Dem.

Idet vi herved udtale vor dybeste Indignation over denne Fremgangsmaade, finde vi os opfordrede til for Deres Højvelbaarenhed at udtale vor fuldeste Anerkjendelse og Taknemlighed ikke alene for den udmærkede Dygtighed, hvormed De i en Række af Aar ledede de offentlige Anliggender som Overøvrighed i denne Deel af Slesvig, men navnlig og især ogsaa for den Humanitet og Venlighed, hvormed De imødekom og som De udviste imod Alle, der af hvilkensomhelst Grund kom i Berørelse med Dem. Erindringer herom er endnu fuldkommen levende i alle Samfundsklasser, og det vilde være en let Sag at faa dette constateret ved en med talrige Navnsunderskrifter forsynet Adresse; paa Grund af Tidsomstændighederne tro vi imidlertid at denne Udtalelse af en snevrere Kreds vil være tilstrækkelig og ialtfald veie mere, end hiine uden Navn fremsatte Bagvaskelser. — Vi overlade fuldstændig til Hr. Kammerherren, af denne Erklæring at gjøre hvilkensomhelst Brug De maatte behage.

Aabenraa By og Omegn i Februar 1869.

Ærbødigst

J. H. Middelheus
Agent, forhenv. Raadmand

D. Damm
Viceconsul, forhenv. Raadmand

N. Sørensen
Redacteur, forh. Formand f.
Deputeretcollegiet

C. Carl Iversen
Gaardeier i Felsted, forh.
Sandemand

Peter Hansen
Gaardeier i Hostrup, forh.
Sandemand og Sogneforstander

N. P. Rossen
Gaardeier i Støbbæk, Kirkeværge
og forh. Sandemand

Fr. Fischer
forhenv. Redacteur

M. Bahnsen
forh. Raadmand og Stænder-
deput.

C. H. Møller til Skovgaard
Kammerraad, forh. Stænder-
deputeret

P. Chr. Petersen
Dyrlæge i Felsted

P. H. Petersen
Gaardeier i Hostrup,
forh. Sognefoged

Jørgen Jørgensen
Gaardeier i Bollerslev

Jacob Peter Lassen Aarslev, forh. Sognefoged	Nicolai P. Christensen Aarslev, forh. Sandemand
Jørgen N. Jørgensen Fjolderup	I. Nielsen Gaardeier i Kassø
J. Nissen Søes, forh. Sognefoged og Sandemand	I. Lassen Søes, forh. Sandemand
Jørgen Rossen Jacobsen Gaardeier i Aarslev	Rasmus Jacobsen Gaardeier i Aarslev
Eskel R. Eskelsen Gaardeier i Nybøl	Dins Bunde Dinsen Gaardeier i Toldsted
A. Worsaae Apoteker i Aabenraa	J. P. Junggreen
Hans Madsen Møller Gaardeier i Kolstrup	Grauer, Kancelliraad Læge i Aabenraa
Mathias Carstensen Gaardeier i Kliplev	K. C. Ries
J. Paulsen Skibsbygger og Skibsrheder	A. C. Schmidt Kjøbmand i Aabenraa
C. C. Fischer Agent, forh. Raadmand	C. Callsen Possekjær, Landdagsmand
Reuter Gaardeier i Stollig, forh. Sogne- foged i Loyt Sogn	P. Jespersen i Stollig
K. Black i Gjenner, forh. Sognefoged	P. Heissel Gaardmand i Gjenner
L. Aarøe forh. Sognefoged og Sandemand i Østerløgum	H. P. Hybjerg Gaardmand og Kirkeværge i Østerløgum
Andreas Iwersen Gaardeier, forh. Sandemand i Rugbjerg	L. Lorentzen Gaardeier i Hovslund

20. Marts. Da iaar den preussiske Konges Fødselsdag, d. 22. ds., falder i den stille Uge, saa er dens Højtideligholdelse anordnet for idag. Casernerne ere smykkede med Grønt og Flag, og fra Raadhuset, Gasværket og adskillige andre Huse vaje preussiske Flag. Igaar Aften var Tappenstreg, imorges Reveille, derpaa Militairparade, Kanonsalut og hvad videre dertil hører. Der er arrangeret Spisning i Stehrs Hotel; en Indbydelses-

liste var sendt ud til Gjæstgivergaarden Danmark, med udtrykkelig Bemærkning, at det skeet[e] for at Medlemmer af Frederiksklubben kunde tegne sig; men Ingen har gjort det.

7. April. Idag er Kredsagen for Aabenraa Landraadamt forsamlet paa Raadhuset. — Kammerhr. Heltzen er ikke tilstede paa Grund af, at Kong Christian IX[s] Fødselsdag er imorgen.

23. April. [F. i Varnæs for hos Smed Johannsen at faa lavet en mekanisk Vogn. Logerede hos Gammelgaard].

6. Maj. Idag prøvede jeg hos Smed Johannsen den af ham med stor Duelighed forfærdigede Bevægelsesapparat til Vognen. Men ogsaa dette Forsøg mislykkedes.

10.—11. Maj. [General v. Mannstein inspicerer Garnisonen. Flagning fra Raadhuset og flere andre Huse].

12. Maj. Idag kom min Søn Fester hjem efter godt 4 Aars Fraværelse i de chinesiske Farvande.

15. Maj. Først i det idag udkomne N. af vor Bys tyske Avis, den saakaldte „Schleswigsche Volkszeitung und Apenrader Kreisblatt (Apenrader Nachrichten)“ har Landraad v. Levetzau offentliggjort Bekjendtgjørelsen fra den Kongl. Regjering paa Gottorp af 27de April, ifølge hvilken det er de Slesvigere, der før 1. Marts d. A. have ladet sig løse fra deres herværende Undersaatsforhold tilladt at vende tilbage hertil og forblive her, uden forud indhentet specielle Tilladelse. Landraaderne i Haderslev, Augustenborg og Flensborg have allere[de] for næsten 14 Dage siden offentliggjort denne Bestemmelse. — At det i selve Forordningen kaldes en „Begunstigelse“, hvad der dog ifølge Wiener Fredstractatens § 4's Ordlyd er hverken mere eller mindre end en ligefrem Ret, kan ikke forundre Nogen; thi ved at nævne Ting ved sit rette Navn vilde der være indrømmet, at den preussiske Regjering hidindtil havde krænket Retten.

18. Maj. Foruden Skyttelaugets Skiveskydning ved Hjelm holdt Frederiksklubben ogsaa Skiveskydning paa Sveitserhalle

hvor 114 Skytter vare tilstede, og om Aftenen morede sig paa et Bal i Gjæstgivergaarden Danmark.

En ulykkelig Begivenhed er ogsaa forefaldet idag. Ved Middagstid toge 3 unge Mennesker — en Søn af Capt. Gustav Raben, en Søn af Hermann Davidsen i Ramsherred og en Søn af en vis Aug. Sønnichsen — en Seilbaad og seilede up [ud?] i Fjorden. I en Byge, som det stormfulde Veir medførte saa mange af, slog Baaden over paa Siden, fyldtes med Vand og sank. Rabens Søn fik fat paa en Aare, og bjergedes efter nogen Tids Forløb i en yderst forkommen Tilstand. De tvende andre unge Folk vare forsvundne i Bølgerne.

21. Maj. Physicus Dahl har været opkaldt til Borgermester v. Krogh, der lod ham vide, at der vilde blive indledet en Undersøgelse og „Strafverfahren [“] imod Deltagerne i Skiveskydningen paa Sveits tredie Pintsedag, fordi de uden hans Tilladelse vare marcherede i Procession og med Musik paa Byens Grund, d. v. s. forbi to Huse. Herredsfogeden havde givet Tilladelse for sit Territorium.

12. Juni. Jeg var idag med Fester hos Gammelgaard i Varnæs.

14. Juni. Jeg havde idag et Besøg af en Friherre v. Reitzenstein, der paa den Slesvigske Regjerings Vegne reiser omkring og henter gamle Documenter ud af Archiverne.

19. Juni. Som allerede anført blev Formanden for Frederiksklubbens Direction, Physicus Dahl, kaldt op til Borgermester v. Krogh kort efter Pintse og ham meddelt, at v. K., som Politianwalt saae sig nødsaget til at drage Vedkommende til Ansvar, der uden hans (Politianwaltens) Tilladelse paa 3die Pintsedag havde marcheret i Procession og med Musik i Spidsen fra Gjæstgivergaarden Danmark over Byens Grund ud til „Sveits“. Dahl underrettede nu v. Krogh om, at han (Dahl) havde været hos Herredsfoged Jensen og udbedt sig samt faaet meddeelt af Herredsfogeden, paa hvis Jurisdictionsgæbet Skydestedet „Sveits“ er beliggende, Tilladelsen til at afholde

Skydningen og drage derud i ordnet Række og med Musik; ligeledes havde han været hos Commandanten og der fundet samme venlige Imødekommen, og siden der fra disse tvende Sider, navnlig fra Herredsfogedens under hvis Administration saavel „Sveits“ som Veien dertil for den allerstørste Part er beliggende, [ ] saa havde han ikke anseet det for fornødent at indhænd[t]e Politianwaltens udtrykkelige Tilladelse til paa anførte Maade at passere den ubetydelige Strækning paa Byens Grund fra Gjæstgivergaarden „Danmark“ til Begyndelsen af Amtsgunden, en Strækning, der ikke er længere, end at dens Østerside udfyldes af 2 (to) Huse med tilhørende Haver. Men Politianwalten vedblev at holde Sagen for meget alvorlig, talte om at det var en Demonstration imod det „ældgamle tyske“ Skyttelaug, og at det var ligemeget om den Strækning, man uden hans Samtykke var passeret som anført over Byens Grund, var stor eller liden, — og fremkom med en heel Deel Bemærkninger om hvad der var skeet, og „bleven talt“ ved Ballet etc. Dahl imødegik alle disse grundløse Sigtelser og tildeels usande Beskyldninger, men v. Krogh holdt fast paa sin Mening, og yttrede bestemt at Straffen var uundgaelig. Senere blev Dahl endnu engang kaldt op til v. Krogh i samme Foranledning, men derpaa hørte man en Tidlang intet om Sagen førend i Torsdags, den 17de, da Politibetjenten bragte en „Strafverfügung“ til Medlemmerne af Frederiksklubbens Direction Advok. Bekker og endog Deeltagere i hiin Dags Skytteprocession. De 4 Medlemmer af Clubdirectionen Dahl, Agent Middelheus, Kbmd. H. P. Callesen og Kobbersmed Lobger ere blevne tildecreteret en Mulct af 10 Thaler pr. samt 15 Sgr. i Omkostninger, Advok. Bekker „als Leiter und Redner“ 11 Thaler og 1 Thaler Omkostninger, og de Øvrige af 2 Thal og 5 Sgr. — Omtalte Stra[f]verfügung lyder ordret som følger: (Trykt og udfyldt Schema).

Strafverfügung.

Von dem Herrn Polizeianwalt v. Krogh hieselbst sind Sie angeklagt worden

1. Im Gebiete der Stadt Apenrade vom Hotel Danmark bis zur Eisenbahn,
2. im Hargesvogtebezirke Apenrade am 3ten Pfingsttage d. J. an einem ohne polizeiliche Erlaubnis veranstalteten öffentlichen Aufzuge in geschlossenen Reihen mit einer Musikband an der Spitze theilgenommen zu haben,

Angegebene Beweismittel:

1. Polizeidiener Block,
2. Gensdarm Fontaine,
3. Hargesvogt Jensen,
4. Polizeilicher Vernehmungsprotocoll bezüglich des Phüsicus a. D. Dahl.

Auf desfälligen Antrag wird demnach auf Grund der Verordnung vom 11. März 1850 über Missbrauch des Versammlungsrechts ect. eine Geldstrafe von ..... 2 Thaler gegen Sie verfügt, welche Sie nebst den Kosten von ..... 5 Sgr.

Summa 2 Thaler 5 Sgr.

binnen 10 Tagen bei Vermeidung der Execution an die Kasse des unterzeichneten Gerichts einzuzahlen haben.

Im Unvermögensfalle tritt an die Stelle der Geldstrafe eine Gefängnisstrafe von 1 Tage.

Sollten Sie sich durch diese Strafverfügung beschwert finden, so haben Sie binnen einer 10tägigen Frist von der Zustellung dieser Verfügung ab Ihren Einspruch dagegen bei dem unterzeichneten Gerichte schriftlich oder zu Protokoll anzumelden, und zugleich die zu Ihrer Vertheidigung dienenden Beweismittel anzuzeigen. Geht in der genannten Frist Einspruch nicht ein, so verlangt die Strafverfügung Rechtskraft und wird gegen Sie vollstreckt werden.

Apenrade d. 11. Juni 1869.

Königlicher Amtsgericht I

A. Selig.

An

dem Segelmacher I. Cornett
in

Apenrade.

26. Juni. Om Formiddagen Kl. [Klokkeslæt mangler] afreiste jeg i Selskab af min Søn Fester, min Datter Henriette og hendes lille Søn Vilhelm her fra Aabenraa med Jernbanetoget til Kolding, hvor vi ankom ved Middagstid og gik ombord i Damp-

skibet Veile, Capt. P. Hansen, som kort efter afgik til Middelfart, Fredericia, Bogense og Kjøbenhavn. Veiret var saa ønskeligt som muligt, saa at jeg hele Dagen kunde forblive paa Dækket, lige til Mørket faldt paa. Om Natten passerede vi store Belt.

27. Juni. Fra om Morgenen Kl. 4 var jeg oppe paa Dækket af Damperen, der til nævnte Tid befandt sig udenfor Sjællands Kyst, lidt Østen for Gilleleie. Kl. [Klokkeslæt mangler] passerede vi Kronborg, og Kl. 6 naaede vi op til Qvæsthusbroen i Kjøbenhavns Havn, hvor min Niece Jenny Thuesen tillige med hendes Svoger Jørg. Thuesen modtog os og førte os til førstnævntes Bolig. Strax efter Middag havde jeg Besøg af Postmester Hasselriis, Etatsraad Regenborg, Capt. Elberg.

30. Juni. Idag kjørte jeg formid. Kl. 11 tillige med Hasselriis og min Søn til Observatoriet paa Nørrevold, hvortil Directe[u]ren, Prof, d'Arrest, venligst havde tilstedet mig Adgang. Jeg gjorde hans og Prof. Schjellerups personlige Bekjendtskab, og blev behandlet paa den meest venlige og forekommende Maade. Her saa jeg for første Gang i mit Liv fuldkomne astro[no]miske Instrumenter, Meridiankredsen, den store Achromat, og flere Instrumenter.

1. Juli. Jeg havde Besøg af Doctor Gundel, der bor i Skibby, 2^{1/2} Miil Nord for Roeskilde, og hvem jeg lovede at besøge efter at være kommen tilbage fra Sverrig. — Om Eftermiddagen var jeg med Hasselriis paa Universitetsbibliotheket, hvor jeg gjorde personlig Bekjendtskab med Professorerne Thomsen og Gundorph.

6. Juli. I Eftermiddag Kl. 2^{1/4} gik jeg, min Søn, min Datter og Vilhelm med det svenske Dampskib John Schwartz fra Kbhvn. over til Landskrona, hvor vi løbe ind i Havnen Kl. 3^{3/4}. Min Søn besørgede vort Reisetøj indklareret og begav sig da op paa et Hotel for at forskaffe os en Vogn til at reise videre med. Imidlertid sad jeg nede ved Havnen og min Datter og lille Vilhelm hos mig; en heel Time forløb, der kom ingen Vogn. Saa raadede en Sømand os til at flytte over i et tom[t] Jernbane-

skuur og hjalp mig derhen; her ventede vi atter næsten en Time. Omsider kom S[k]jutsen med Vognen, og Kl. 5 1/2 forlode vi Landskrona. Veien lagdes over Togarp, en Jernbanestation. Vi fik adskillige Regnbyger underveis, men naaede dog uden videre Vanskeligheder Kl. 9 min Svigersøn[s] Skovfogedbolig, beliggende høj[t] paa en Bakke. Han selv var fraværende, men min Datter Ludevike modtog os med aabne Arme.

[NB. 7. Juli har F. fejlagtigt skrevet foregaaende Stk. ind, altsaa vel efter Kladde].

8. Juli. Fester kjørte til Vrams Gunnarstorp og ven[d]te han mod Aften tilbage med sin Svigersøn Wetche, der havde været paa Hovedgaarden et Par Dage for at skyde en Hjort, da Kongen af Sverrig kommer til Gunnarstorp paa Søndag. Wetche hilsende mig med inderlig Glæde og udtalte kun sin Frygt for ikke at kunne gjøre mig det saa behageligt som han gjerne ønskede. Begge hans Børn, Fredrik paa 5 Aar og Anne paa 3 1/2, blev Vilhelms Kamerader fra første Øjeblik af og de færdedes bestandig udenfor Huset under uafsladelig Samtale, uagtet de ikke forstode hinandens Sprog. — Wetches Søster Petrea, der har forpagtet Meieriet paa Gedsholm, besøgte os om Eftermiddagen for at byde mig velkommen.

21. Juli. Jeg forlod min Svigersøns Skovfogedhuus om Morgen Kl. 10, for over Helsingborg og derfra pr. Dampskib at gaa til Kjøbenhavn. Fester var daarlig og blev derfor tilbage, Jette og Vilhelm ledsagede mig. Vi kom til Helsingborg til rette Tid, kjørte strax ned til Dampskibet og gik ombord. Et QvarTERS Tid senere afgang [vi], efter at jeg havde taget en hjertelig Afsked fra min Svigersøn og Datter Ludevike, der havde ledsaget mig ombord. Under en Storm af N. V. naaede vi over til Helsingør, hvor jeg talte med Toldassistent Prahm, der tidligere havde været i Aabenraa. Efterat have anløbet nogle Mellemstationer paa Sjællands Kyst, ankom vi til Kbhvn. Kl. 5, fandt Jenny paa Dampskibsbroen, og vare der paa snart i vort forrige Logis hos hende.

[1. og 2. August var Datteren Ludevike og Svigersønnen Wetche i Kbhvn. Den 4. rejste Datteren Jette og Vilhelm med Toget til Aabenraa].

5. Aug. Jeg gik i Forening med min Søn Fester og Postmester Hasselriis i Formiddags med Banetoget til Roeskilde, hvor en Vogn, sendt fra Doctor Gundel i Skibby, afhentede os paa Banegaarden. Veiret var regnfuldt indtil vi kjørte fra Roeskilde, da det blev smukt, og vi naaede Gundels venlige Bolig Kl. 4¹/₂ Eftermiddag. Han selv var ude, hans vakkre Kone modtog os hjertelig og Doctoren kom kort efter vor Ankomst ogsaa hjem.

14. Aug. Ved Middagstid forlode jeg og min Søn Fester Gundels gjæstevenlige Huus, hvori vi havde tilbragt 10 fornøjelige Dage. Han selv og hans elskværdige Hustru havde gjort Alt hvad der stod i deres Magt for at gjøre os Opholdet behageligt, ligesom jeg i Cand. philos. Lund, Forstander for Skibbys nye Landbohøjskole hav[d]e fundet en ligesaa begavet som interessant Mand. Vi kjørte til Roeskilde Banegaard og gik med Toget til Kbhvn., hvor vi arriverede Kl. 5. Da jeg erfarede, at Junggreen endnu var i Staden, sendte jeg strax en Billet til hans Logis, men han fik den først for sildigt, da han var ude i Besøg, og da han næste Dags Morgen tidlig afreiste med Toget til vort fælles Hjem, fik jeg ikke talt med ham i den danske Hovedstad. Chr. Callsen var alt tidligere reist hjem.

20. Aug. I Eftermiddag Kl. 11 tog jeg hen i det Oldnordiske Museum, hvor Kammerraad Strunk med den største Forekommenhed modtog mig og min Søn og førte os ind i den rige Samling af Fortidsminder. Strax efter vor Ankomst til Museet indfandt sig sammesteds Justitsraad Lunn for at hilse paa mig; det glædede mig overordentlig at kunne trykke den Mands Haand, der i en Række af Aar havde været Aabenraas Borgmester og med hvem jeg saa ofte havde været i Berøring. Han og hans Frue havde gjort en Udenlandsreise til Italien, fra hvilke de netop denne Dags Morgen vare komne tilbage til Kbhvn. Han

ledsagede mig igjennem Museet og vi forbleve saaledes sammen i et par Timer, hvorpaa vi skiltes ad med de bedste hjerteligste Hilsener fra hans Side til alle tidligere Venner i Aabensraa.

Om Eftermiddagen Kl. 4 begav jeg mig, ledsaget af min Broderdatter, hendes Svoger den vakkre Jørgen Thuesen og hans Kone, ned paa Dampskib[e]t Veile, for at tiltræde Hjemreisen. Min Søn Fester indfandt sig selvfølgeligen ogsaa, og kort efter dampede [Skibet] ud af Havnen og op ad Sundet. Om bord fandtes flere Passagerer, bl. a. en Grosserer Bek, Tømmerhandler, fra Kbhvn, en Mand paa 82 Aar, og hans Søn, der var Captain ved Livjægerne. Den gamle, som vilde med sin Søn til Bogense, holdt sig til mig saa længe vi vare oppe paa Dækket, hvilket det gode Veirlig tillod os at kunne indtil Klokken 8 om Aftenen, da vi vare ude af Sundet og komne udenfor Gilleleies Doppeltfyrr. Eftersom Mørket faldt paa trak vi os da tilbage til Kahytterne.

21. Aug. Kl. 5 om Morgenen begav jeg mig atter op paa Dækket. Vi befandt os da lige udfør Storebælt, kunde see Sprogø i Syd, Endelave i Nord og Samsø i N. V. Kl. 7 naaede vi Bogense, hvor Passagerer og en Mængde Gods blev ført iland i fire store Baade. Her tog jeg Afsked med den gamle, men livlige Grosserer Bek og hans Søn. Saa dampede vi videre til Fredericia, hvor vi laa omtrent en Time, derpaa til Middelfart, hvor Opholdet var kort. I Middel[fart] kom Bispen for Fyens Stift, Engelstoft, med Familie ombord for at gaa ned til Kolding, hvorhen vi naaede Kl. 11¹/₂. Hvad jeg strax ved Indseilingen bemærkede, var, at den sidste af de 4 Kjæmper, der tidligere havde staaet paa Kolding Slottaarns fire Hjørne[r], og af hvilke den omtalte stod endnu, da vi fra Kolding afgik til Kbhvn., i Mellemtiden var styrtet ned tillige med en Del af Taarnruinens Muurverk. Jeg sendte min Søn op til Kammerraad Holgersen, som var saa venlig at komme ombord for at hilse paa mig. Efter at have spist til Middag paa Dampskibet lod jeg mig kjøre op

paa Banegaarden, og afgik med Toget Sydpaa Klokken fem Minutter før tre om Eftermiddagen. Da Klokken manglede et Qvarter i fem holdt vi paa Aabenraa Banegaard, hvor mine hjemmевærende Børn og Venner modtog mig med hjertelige Velkomsthilsener, og snart var jeg hjemme i min Bolig.

[Fischer bemærker, at de meteorologiske Iagttagelser var blevet noteret af M. Bahnsen, mens F. var paa Rejse].

26. Aug. Jeg var idag i Varnæs tillige med Fester, for at prøve den nye Vogn til Selvkjørsel, Smed Johansen har lavet til mig. Prøven udfaldt tilfredsstillende.

27. Aug. Iaften, imellem Kl. 7 og 8 saaes her en Ild-Kugle, som bevægede sig langs den østlige Horizont fra Syd til Nord og forsvandt i N. O. Dens Lys var klart, dens Diameter betydelig mindre end Maanens, og den efterlod en lysende Stribe paa Himlen.

1. September. [Beskrivelse af „et smukt Meteor i Skikkelse af et Stjernes kud saa stor som Venus i sin største Glands“].

3. Sept. For en tre Ugers Tid siden læstes i en i Berlin udkommende Avis, „Staatsbürger. Zeitg.“, en Artikel, der søgte at godtgjøre det Ugrundede i den saa ofte imod den preussiske Regjering fremsatte Bebreidelse: at den ikke lod foretage den i Pragerfredens § 5 lovede Afstemning i Nordslesvig, ved at paa-staa, at selve Paragraphens Ordlyd formeente Regjeringen at foranstalte og lede en saadan Afstemning, da den skulde være en „fri“, og at Beboerne af Nordslesvig selv burde og kunde foranstalte og for[e]tage nævnte Afstemning uden at det kunde forbydes dem. Akkurat den selvsamme Paastand, motiveret med de selvsamme Grunde, er for Aar og Dag siden bleven fremsat i „Apenrader Nachrichten“, dengang uden at blive ændset i aller-ringeste Maade. Men efter at „Berl. Tid.“ og flere Aviser havde aftrykket hiin Artikel af „Staatsb. Zeitg.“, fremkaldte den et ganske usædvanligt Røre i den Nordslesvigske Befolkning. „Dybbølposten“, redigeret af forhenv. Adv. Pingel, indeholdt et

Opraab fra en Deel navngivne Mænd paa Als, der opfordrede til at foretage den med saa megen Længsel imødesete Afstemning, hvorved Nordslesvigs Skjebne endelig vilde blive klaret, og Bevægelsen herover udbredte sig i alle Egne og igjennem alle Kredse. Det synes imidlertid at ligge klart for Dagen, at forinden der skredes til den omtalte Afstemning, maatte der indhentes Vished over to Puncter: 1) om hin i „Sta[a]ltsb. Ztg.“ fremsatte Mening ogsaa var den preussiske Regjering[s] Mening, og 2) om den preussiske Regjering vilde godkjende Resultatet af en af den nordslesvigske Befolkning selv foranstaltet og foretagen almindelig Afstemning efter Pragerfredens § 5. Paa et i Sønderborg afholdt foreløbigt Møde vedtoges, at indkalde til en Forsamling i Haderslev, som skulde afholdes idag, nogle og tresindstyve Mænd fra Nordslesvigs forskjellige Egne, og der i Forening drøfte og bestemme, hvad der skal og bør skee i denne Sag. Bahnsen, N. Sørensen og Junggreen ere herfra reiste til Haderslev for at deeltage i Forsamlingen.

4. Sept. Forsamlingen i Haderslev bestod af over 100 Personer. Efterat Sagen alsidig var bleven drøftet vedtoges, at en Adresse til Kongen af Preussen, lydende som nedenfor anført, skulde underskrives i hele Nordslesvig og derpaa bringes til Berlin af en Deputation, bestaaende af følgende 7 Personer: N. Ahlmann, Sønderborg Ladegaard, H. A. Krüger, Bevtoft, C. Callsen, Possekjær, H. Lassen, Lysabild, P. Skau, Bukshave, Detlefsen, Læksgaarden og Hans Jensen jun., Flensborg.

Skulde det ogsaa denne Gang ikke lykkes for Nordslesviger[ne] at naae Hans Majest. Kongens Øre, saa bemyndigede Forsamlingen — ikke Adressens Underskrivere — Deputationen til, for om muligt at bringe Klarhed i Nordslesvigs politiske Stilling at begive sig til Wien for hos den keiserlig-kongelig Østerrig-Ungarske Regjering at søge Kundskab om hvorledes denne Magt fortolker Pragfredens Artikel V.

Adressen lyder saaledes:

Deres Majestæt!

Tre Aar ere henrundne, siden Deres Majestæt den 23. August 1866 i Prag sluttede Fred med Hans Majestæt Keiseren af Østerrig.

I denne Fredstraktats Artikel V blev efter Hans Majestæt de Franskes Keisers Tilskyndelse indsat den Bestemmelse, at de nordlige Districter af Slesvig skulle tilbagegives til Danmark, saafremt Befolkningerne ved en fri Afstemning tilkjendegive Ønsket om at vorde gjenforenede med Danmark.

Denne Afstemning har endnu ikke fundet Sted, og Prag-Fredstraktatens Artikel V venter endnu paa sin Fuldbydelse.

Vi længes inderligen efter den Dag, der skal forene os med vore fraskilte Brødre, saa meget mere som hele vort Land lider under den svævende Tilstand.

Tvende Gange have vi forsøgt at forebringe Deres Majestæt vore Bønner, men vi have hverken kunnet naae til Deres Majestæts Throne eller til Deres Majestæts Regjering.

Intet formaar at rokke vor Tro paa, at hiin Traktat og den os deri hjemlede Ret vil ske Fyldest, men Tilstanden her er saaledes, at vi ikke have troet at kunne forsvare for os selv at undlade paany at henlede Deres Majestæts Opmærksomhed paa de sørgelige Tilstande, som Traktatens Ikke-Udførelse har fremkaldt.

Underskrevet blev Forsamlingens Beslutning af:

L. Aarøe, Østerløgum. N. Ahlmann, Sønderb. Ladegaard. H. P. Appel, Højst. M. Bahnsen, Aabenraa. P. B. Bertelsen, Balum. J. J. Bjørnshauge, Sønderballe. B. Bonniksen, Lund, Burkal Sogn. B. Bonniksen, Stemmild, Burkal Sogn. And. Chr. Boyschau, Tohale v. Møgeltønder. F. H. Buck, Haderslev. C. Callsen, Possekjær. J. P. A. Caspersen, Ravsted. M. C. Christiansen, Højst. C. M. Clausen, Apterp. C. M. Clausen, Sønder-Vollum. J. A. Detlefsen, Haderslev. H. C. C. Drescher, Egen Mølle. F. Ebbesen, Christiansfelt. J. P. Friis, Eisbøl. H. N. Haase, Løgumkloster. C. Hansen, Nørremølle. Hans Chr. Han-

sen, Døstrup. Niels A. Hansen, Randerup. H. P. Hjort-Lorenzen, Haderslev. H. V. Jacobsen, Brøns Kjærmark. L. Jacobsen, Brøns Mølle. H. J. Jensen, Bæk. Gustav Johannsen, Flensborg. A. Juhl, Kjelstrup. J. P. Junggreen, Aabenraa. A. P. Jürgensen, Graasteen. P. Jørgensen, Mommark. H. A. Knudsen, Trøjborg. K. Knudsen, Lysholm. S. V. Kragh, Daler. H. A. Krüger, Bevtoft. H. Lassen, Lysabild. M. A. List, Romø. P. A. Madvig, Haderslev. Chr. Matthiesen, Vollum. S. K. Midtgaard, Spandet. C. H. Møller, Skovgaard. H. P. Møller, Gammelgaard. Chr. Nielsen, Veibæk. P. Petersen, Sønderborg. P. H. Petersen, Hostrup. H. I. Petersen, Flensborg. Cl. Pingel, Sønderborg. J. C. Randbøll, Haderslev. I. Rasmussen, Miang. I. M. Raunsøe, Gram. Bonde Refslund sen., Bovlund. I. P. Rosenbom, Løg[um] Kloster. Th. Sabroe, Haderslev. C. Salicath, Haderslev. I. Scherrebæk, Djernæs. A. C. Schmidt, Kollund. M. M. Schmidt. H. M. Simonsen, Haderslev. P. Skau, Bukshave. H. N. Skrydstrup, Miolden. S. H. Smedemand, Stolbro. F. Sodemand, Emmerlev. N. Sørensen, Aabenraa. Tolderlund, Aarup. A. P. West, Vonsbæk. I. F. N. Wielandt, Gram. C. A. Willemoes, Flensborg. A. Øster, Christiansfelt.

Søndag d. 5. Sept. [F. anfører, at en Ejendom i Aabenraa, der i 1865 kostede 16.000 Rigsdaler, nu sammen med to andre Bygninger er solgt for kun 9.000 prøjs. Thaler].

8. Sept. Iformiddag var M. Bahnsen, J. P. Junggreen og N. Sørensen kaldte op til Borgermester v. Krogh. Han modtog dem meget høflig, bad dem sidde ned og begyndte derpaa en lang faderlig Advarsel med Hensyn til den Adresse, som der agtedes indsendt til Kongen i Berlin, hvilket Foretagende han meente var meget farligt, og for at bevise denne sin Paastand forelæste han en heel Mængde Paragrapher af den preussiske Presselov, der truede med Fængsels- og Tugthusstraf for Forsøg paa at løsrive Dele af den preussiske Stat etc. Bahnsen svarede, at alle disse Bestemmelser slet ikke kunde anvendes her, da Forfatningen hjemlede Petitionsretten. Dette indrømmede Borgeme-

steren men tilføjede, at Enhver for sig havde Lov til at petitionere, og det kun[de] man lade Enhver gjøre. Derimod var det Agitation at gaa frem paa den Maade, som paa Forsamlingen i Haderslev var vedtaget. Bahnsen lod denne Forklaring af Petitionsretten ikke gjælde, og beraabte sig paa at Pragerfredens § V fuldkommen berettigede Befolkningen til det tilsigtede Skridt. Borgemesteren troede, at denne § ikkun var bleven optagen af Courtoisie for Keiser Napoleon men at den egentlig slet Intet havde at betyde, at den var saa ubestemt affattet at man ikke vidste, om Aabenraa vilde komme med ved Afstemningen, hvilken han dog troede aldrig vilde finde Sted, eftersom den kun var bleven foretagen en eeneste Gang. Herimod bemærkedes at Nordslesvigerne holdt urokkelig fast paa den Overbevisning, at § V havde Betydning og vilde blive udført tiltrods for dens ubestemte Fatning, der ligesaa godt indrømmede Aabenraas og alle dansktalende Slesvigere[s] Ret til at afstemme, som denne Ret fra modsat Side benegtedes dem; Nationalitetsprincippet var, som bekjendt, Basis for hiin Paragraph, og en Afstemning havde fundet Sted ogsaa i Venetien, følgelig to Gange. Borgemesteren vidste intet om nogen Afstemning i dette sidstnævnte Land og fandt for godt at komme med den gamle Paa-stand, at Folket her i Nordslesvig var ikke rigtig dansk. Denne Yttring foranledigede Junggreen til at spørge, om Borgermesteren antog at Folket i Angel talte Tydsk, og da Borgermesteren havde svaret, at det gjorde han rigtignok, lod J. ham vide, at Angelboernes Tydsk stod langt fjernere fra det tydske Skriftsprog end Nordslesvigernes Dansk fra det danske, og vare Angeliterne Tydske, saa maatte Nordslesvigerne af samme Grund endnu mere være Danske. Efter en lang Samtale lod Borgemesteren de Fremkaldte gaae, uden at have kunnet forandre deres Mening i mindste Maade, og efterat de havde udtalt deres Beslutning, at der under alle Omstændigheder skulde gaaes frem, som paa Forsamlingen i Haderslev var vedtagen.

11. Sept. I Formiddags Kl. 7 kjørte jeg til Varnæs for at

prøve den nye mekaniske Vogn, som Smed Johannsen havde lavet mig, og tog Quarteer hos Gammelgaard i nogle Dage.

15. Sept. Idag foretages paa Graasten Valget af en Deputeret til det preussiske Deputeretkammer af 2de Valgdistricter, og valgtes dertil Proprietair Nicolai Ahlmann fra Sønderb. Ladegaard med 189 Stemmer, medens Hjemmetydskernes Kandidat fik kun 27. (I Haderslev valgtes H. Krüger fra Bevtoft med 178 [rettet til 173] Stemmer imod 32 for Jernstøber Bonnichsen.

Rundtomkring i Egnen grasserer blandt Qvæget M u n d o g K l o v s y g e n, saa at Markederne forbydes, for at forhindre dens videre Udbredelse. Imidlertid har Dødeligheden iblandt Kreaturerne ikke været stor hidindtil.

2. Oktober. I Dag fik jeg min ny mekaniske Vogn, forfærdiget af Smed Johannsen i Varnæs, som en Foræring fra mine Venner der paa Egnen.

5. Okt. Idag var der Controlforsamling over Reservisterne, ved hvilken Leilighed Major Kornatzki holdt en lang Tale til det samlede Mandskab, hvori han udbredte sig i det Vide over hvor godt Kong Wilhelm meente det med dette Land og dets Indvaanere og ikkun var betænkt paa at gjøre Alt for dem saa godt som muligt var; dette maatte de vel paaskjønne og vise deres Erkjendtlighed derfor ved at undgaae Alt, hvad der ikke stemte med det underdanige Sindelag, navnlig og ved ikke at underskrive den Adresse, der nu var paatænkt. Til Slutningen udbragte han et Leve for Kong Wilhelm og raabte Hurra, hvori han blev accompagneret af en tilstedeværende Leutenant, en Toldofficiant, en Gendarm og et par Underofficerer; hele Mandskabet taug.

11. Okt. Idag valgtes paa Raadhuset Skatteligningsmændene til „Gewerbesteuer“ for næste Aar. Ved Valget var foretaget den Forandring, at Stemmesedlerne afgaves forsynede med alle fem Navne, og paa Borgemesterens Ytring, om man maaskee var tilfreds med Skatteligningsmændene fra forrige Aar valgtes for Handelsstanden med 38 danske Stemmer imod 27 Tydsk[e]

de selvsamme Personer som ifjor, nemlig Agent Middelheus, Gjæstgiver Jes Hansen, Skibsmægler F. Callsen, Muurmester J. H. Callsen og Farver Backmann.

Om Eftermiddagen, da der skulde vælges for Gjæstgiverstanden, var kun yderst faa mødte af det tyske Parti.

26. Okt. Idag er Deputationen, som skal overbringe den i Nordslesvig underskrevne Adresse til Kongen af Preussen (See 4. Sept. d. A.) afreist til Berlin. Adressen har ialt faaet 27470 *Underskrifter*.

Indføjjet Avisudklip: Tirsdagen d. 26. Oktober 1869.

Haderslev, den 26. Oktober.

Som vi erfare, agte d'Herrer Krüger og Ahlmann at benytte deres Ophold ved Landdagen i Berlin til at overrække den paa Mødet i Haderslev den 3. September vedtagne Adresse. De øvrige Medlemmer af Deputationen begive sig i den Anledning idag til Berlin, medførende de underskrevne Adresser, der ere indbundne i fem tykke Foliobind, et for hver af de fem Kjøbstæder Haderslev, Aabenraa, Sønderborg, Flensborg og Tønder med tilhørende Landdistrikter. Underskrifternes Antal udgjør efter den i disse Dage foretagne omhyggelige Sammentælling 27-470 nemlig:

A i Kjøbstæderne:

Haderslev	871	Flensborg	1941
Aabenraa	560	Tønder	106
Sønderborg	490		
			3968

B i Flækkerne:

Christiansfelt	83	Højer	106
Løgumkloster	170	Nordborg	250
			609

C Landdistrikterne:

I. Haderslev Amt.

Aastrup	98	Fjelstrup	281
Vonsbæk	143	Aller	162

Taps	13	Skrave	129
Stepping	209	Rødding	195
Frørup	76	Østerlindet	150
Hjerndrup	84	Lintrup	233
Tyrstrup	369	Hjerting	86
Bjærning	71	Hygum	281
Moltrup	123	Kalvslund	20
Gammel-Haderslev	177	Føl	101
Grarup	43	Gram	434
Starup	156	Bevtoft	223
Øsby	365	Agerskov	372
Halk	209	Branderup	133
Vilstrup	110	Toftlund	178
Hoptrup	276	Tyrslund	117
Vedsted	283	Skjærbæk	240
Hammelev	266	Brøns	177
Skrydstrup	105	Reisby	97
Nustrup	340	Hviding	99
Sommersted	149	Roager	120
Jægerup	132	Vodder	136
Maugstrup	106	Spandet	111
Oxevad	106	Højrup	131
Jels	239	Arrild	134
Skodborg	266		

9808

[rettet til: 8854]

II. Aabenraa Amt.

Aabenraa Landsogn	100	Uge	63
Graasten	142	Ensted	207
		[rettet til 218]	
Løjt	428	Felsted	398
Østerløgum	309	Holbøl	221
Ris	227	Ringenæs	205
Hjortkær	151	Adsbøl	150
Bedsted	116	Varnæs	276
Hellevad og Egvad	248	Kvers	171
Bjolderup	252	Klipleve	313

3988

III. Als og Sundeved.

Kegenæs	221	Hørup	303
Lysabild	363	Tanslet	273

Ulkebøl	462	Oxbøl	263
Ketting og Augustenborg ..	252	Nordborg S.	278
Asseballe	258	Broager	770
Notmark	317	Sottrup	240
Egen	414	Dybbøl	197
Svenstrup	252	Ullerup	408
Hagenbjerg	227	Nybøl	145
			<hr/>
			5643

IV. Flensborg Amt.

Adelby	322	Hanved	370
Bov	280		
			<hr/>
			972

V. Tønder og Løgumkloster Amter.

Døstrup	215	Visby	147
Mjolden	101	Brede	249
Randerup	53	Nørreløgum	123
Ballum	251	Højsted	128
Skast	72	Ravsted	83
Hjerpsted	55	Bylderup	116
Emmerlev	266	Tinglev	107
Daler	127	Hostrup	170
Møgeltønder	261	Burkal	231
Udbjerg	28	Rømø	134
Tønder Landsogn	57	Før	216
Abild	150	Amrum	31
			<hr/>
[Tilføjet:			3436
Løgumkl. Lands.	65]		

Tilsammen i Landdistrik-	
terne	22,893
Hertil i Købstæderne med	3,968
og Flækkerne med	609
	<hr/>
Samlet Antal	27,470

Disse Underskrifter ere i det Væsentlige indkomne fra den Del af Slesvig, der ligger nordfor den ved Valget til den nordtyske Rigsdag den 31. August 1867 fastslaaede Grændse, nordfor hvilken Majoriteten af Befolkningen ved de sogne- eller distrik[t]svis foretagne Valg allerede dengang har udtalt sig for en Gjenforening med Danmark. Kun i Tønder Amt har man

denne Gang ikke holdt sig hin Linie strængt efterrettelig, idet Adressen har faaet tilsammen 240 Underskrifter i Tønder By, Højer Flække og Udbjerg Sogn, hvor det danske Parti ved Valgene i 1867 var i Minoriteten, medens Adressen ved en Forsømmelse fra en enkelt Mands Side ikke er bleven underskrevet i Sognene Medelby og Ladelund, der ved Valget i August 1867 overveiende (med tils. 148 mod 96 St.) stemte paa den danske Kandidat.

Ved Valget den 31. August 1867 havde de danske Kandidater nord for den nævnte s. k. Afstemnings-Grændse (Linien Adelsby-Hanved-Medelby-Ladelund-Burkal-Hostrup - Tønder-Møgeltønder-Daler-Emmerlev) 23,754 Stemmer. Antallet af Underskrifterne paa Adressen overstiger altsaa dette Stemmetal med 3,716, eller, naar [man] vil fraregne de 240 Underskrifter fra Tønder, Højer og Udbjerg og tillægge 148, som mindst maatte kunne antages at ville have underskrevet i Medelby og Ladelund, med 3624, altsaa en *Tilvæxt af over 15 pCt.*

Det havde været særdeles ønskeligt at kunne foretage en mere detailleret Sammenstilling af Antallet af de danske Stemmer ved Rigsdagsvalgene i 1867 og Adresseunderskrifternes Antal. Den Omstændighed, at Valgene i 1867 foretoges efter en ganske anden Inddeling end den, der er fulgt ved Adresseunderskrivningen, gjør det imidlertid for enkelte Distrikters Vedkommende næsten umuligt. Thi medens Adressen er underskrevet sognevis, foretoges Valgene efter den dengang endnu gjældende administrative Inddeling, saaledes at navnlig de mangan Gang over flere Sogne adspredt liggende adelige Godser stemte hvert for sig eller flere samlede, ligesom ogsaa f. Ex. i Haderslev Amt flere (indtil 5) Sogne udgjorde et Valgdistrikt.

10. November. Ifølge Kongl. Befaling holdes der i Formiddag Gudstjeneste — tydsk, men ingen dansk — og Arbeidet hviler. Det er i Anledning af de nye Menighedsraad, der skulle indføres, at denne Befaling er udgaaet.

15. Novbr. Idag foretoges Valget af tvende Deputerede efter den nye preussiske Communalanordning. De udlagte Valglister indeholdt 492 Vælgere; først var Antallet betydeligt mindre, men siden paaførtes samtlige Skolelærere, samtlige Toldofficerer og en heel Deel andre Functionairer, mere eller mindre afhængige af dem, der have Magten i Hænder.

Valgbestyrelsen bestod af Dhrr. Gust. Raben, B. B. Jessen, Herm. Davidsen, F. A. Jensen og C. A. Hundewadt, altsaa Eliten af det tyske Element, og ingen Embedsmænd var tilstede ved det Bord, foran hvilket Vælgerne mødte for mundtlig at afgive deres Stemme. Det manglede saaledes paa enhver Controlle, og det er derfor ei at undres over, at endeel Rygter og Paastander ere i Omløb, der hverken lade sig bevise eller modsige. Vist er at der var flere Ting, der vare uforstaaelige. Men hvorum Alt er, Afstemningens Resultat blev, at de tyske Candidater Garver Tondering og Seilmager Frellsen bleve valgte med 202 Stemmer, medens de danske Candidater, forhenv. Physicus Dahl og Skibsbygmester J. Paulsen, ikkun fik 162 Stemmer.

16. Novbr. Idag, som anden Valgdag for de nye Borgerrepræsentanter, have alle de dansksindede Vælgere, i Betragtning af de bestaaende Forhold, holdt sig borte fra Afstemningen. De Tydsksindede valgte Bager H. C. Lorenzen og Barbeer W. Speckhahn, Senior, atter med 202 Stemmer. Man seer altsaa at deres Maskineri arbejder taktfast.

24. Novbr. Idag foretoges her Valgene til Menighedsraadet. Der valgtes paa 3 Steder i Byen, nemlig i Kirken 1. og 2. Qvarter, hvor Provst Göttig, F. Raben, Hundewadt og tvende Skolelærere Wilmsen og Koch modtog Stemmesedlerne; i den *Gündewattske* Skole, 3. Qvarter, hvor Kbmd. J. A. Jørgensen, Skomager Christiansen, Skibsbygmester J. Paulsen og Skolelærer Møller dannede Valgcommissionen, i den *Store Borgerskole*, hvor Kammerraad J. Lorenzen, Kjøbmand J. A. Jürgensen, Orgelbygger Kornmann, Lærerne Bierwirth og Bruhn — endelig ogsaa paa et fjerde Sted i *Kolstrup*, hvor forhenv. Bykasserer

A. Andresen. Wildfang, Gaardm. Neumann [dannede Valgcommissionen].

De Danskes Candidater vare	Det Tydskes
i 1. og 2. Qvarteer, Valgstedet Kirken.	Skomager Lange
Kjøbmand H. P. Callesen	Smed Wismar
Apotheker Stisgaard	Lærer Bierwirth
Skibsbygmester J. Paulsen	Kbd. Bundesen
» Skifte[r] Andersen	» Bode
Snedker N. Thaysen	

Afstemningens Resultater vare følgende

Skomager Lange	122	Stemmer
Kjøbmand Bundesen	122	»
Skolelærer Bierwirth	121	»
Smed Wismar	119	
Kbmd. Bode	115	
Apotheker Stisgaard	98	
Snedker Thaysen	97	
Kbmd. H. P. Callesen	97	
Skibsbygmester J. Paulsen	97	
» Skifte[r] Andersen ..	97	
Adspredte Stemmer	15	

afgivne tilsammen ..... 1110 heraf $\frac{1}{5} = 220$ St.

[Summen af de opgivne Stemmer er kun 1100].

De tydske Candidater fik altsaa Majoriteten, hvilket overraskede saa meget mere, som en skjøn som Optælling, foretagen førend Valget, lod forvente et modsat Resultat. Man fandt nemlig, at der i 1. og 2. Qvarteer fandtes en afgjort Majoritet (circa [Tal mangler]) danske Stemmende, medens der i *trede* Qvarteer var omtrent Stømmelighed og i 4de Qvarteer vilde gives flere tydske Stemmende end Danske. Om nu endeel af de Danske i 1. o[g] 2. Qvarteer have svigtet, er ikke bestemt at benægte; men den almindelige Mening stempler Valgresultatet som et Kunstproduct og raisonnerer saaledes: Tydskerne vidste godt, at det her vilde knibe, derfor sørgede Provsten ved Ud-nævnelser af Valgbisiddere for at ingen Dansksindet kom med paa dette Sted, for at en Saadans Controlle ikke skulle være til Hinder for de „frie Valgmanœuvre“, der gjentagen have

skaffet Seiren i Tydskernes Hænder, -- hvorimod han ansatte tvende Dansksindede paa et Sted, hvor han antog at Tydskernes Seir var en Selvfølge, thi at Tydskerne have studeret Valg-listerne førend Valget ligesaa godt som Danskerne, tør der aldrig spørges om; i 1.—2. Qvarteer vidste de altsaa at det vilde knibe særligt for dem og at der ethvert Middel maatte anvendes. Som det mildeste af de extraordinaire af Midlerne nævnes Stemmesedler fra enhver Tydsksinde i 1.—2. Qvarteer, hvad enten han mødte eller ikke, thi derved var Intet at riscere, hvo vilde eller kunde vel remonstrere derimod — og hvilken Tydsker vilde vel bagefter sige at han ikke havde været med ved Valget? De andre Midler, der antages anvendte, skulle ikke angives.

I *anden Valgkreds*, Byens 3. Qvarteer og Slotsgade faldt Stemmerne:

(Dansk) Bødkermester And. Schrøder ..	125	Stm.
(Dansk) Væver Jens Otzen	125	»
(Dansk) Farver Ries	126	»
(Dansk) Tobaksfabrik. Meyer	130	»
(Dansk) Kbmd. J. A. Jürgensen	131	»
(Tydsk) Møller J. Wildfang	105	»
(Tydsk) Skræder Toft	101	»
(Tydsk) Seilmager Frellsen	99	»
(Tydsk) Snedker Gebhardt	99	»
(Tydsk) Træhandler Schmoock	99	»
Adspredte Stemmer	24	
afgivne	1165	heraf $\frac{1}{5} = 233$

I *3die Valgkreds*, Byens 4de Qvarteer;

(Dansk) Orgelbygger Marcussen	126	Stm.
(Dansk) » Kornmann	125	»
(Dansk) Skomager K. Heitmann	119	»
(Dansk) Kjøbmand Paulsen (ved Kolstrup)	119	»
(Dansk) Bødkermester J. Hansen	118	»
(Dansk) Farver Backmann	117	»
(Tydsk) C. A. Hundewadt	99	»
(Tydsk) Inspect. Hörlock	97	»
(Tydsk) Skolelære[r] Dreesen	92	»

(Tydsk) Kbmd. F. C. Raben	91	»
(Tydsk) Lærer Schöffner	90	»
(Tydsk) Skibscapt. J. Jessen	88	»
Adspredte Stemmer	21	»
afgivne	1302	heraf $\frac{1}{6}$ = 217

I 4de Valgkreds; Kolstrup og Landsognet,

(Dansk) Capt. Christoffer F. Thomsen	32	Stem.
(Dansk) » Ing. Bruhn i Kolstrup [indføjjet: paa Bøgelund]	30	»
(Tydsk) » Hans Bruhn paa Nymølle ..	20	»
(Tydsk) Gaardeier Clausen i Kolstrup	17	»
Adspredte Stemmer	7	»
afgivne	106	heraf $\frac{1}{2}$ = 53
Altsaa ialt ere afgivne	723	Stem.
Antallet af de Stemmeberettigede var	993	»
Følgeligen stemte ikke	270	»

Søndag d, 5. December. Som det erfares er der fra tydsk Side indgIVEN en Protest imod de sidstafholdne Valg til Menighedsraadet. Protesten skal især [indføjjet: støtte] til at Valgene ere blevne afholdte paa *Onsdagen* efter Publication fra Prædikestolen, medens Loven foreskriver at [de] ikke maa skee før om *Torsdagen* efter anden Gangs Publication.

8. Dec. Den omtalte Protest imod Afstemningen ved Menighedsraadsvalgene er bleven simpelt afviist af Valgbestyrelsen, bestaaende af samtlige Medlemmer af Valgcomiteerne. Den var underskrevet af Borgemester v. Krogh, Amtsdommerne Selig og Jaspersen, Herredsfoged Jensen — men kun af *tre* Borgere, Herman Davidsen, Bode og Smed Tønningsen. Den førømtalte Ankepost om at Valget var bleven for tidligt afholdt, fandtes slet ikke i Protesten, der ikkun motiveredes ved at Stemmesedlerne ikke vare blevne oplæste efter Valghandlingen, og at *een* Stemme var bleven afgiven af en Anden end den Paa-gjældende.

13. Dec. En Ulykke har idag ramt min Søn Fester; han har faaet en apoplectisk Rørelse.

16. Dec. Inat svær Storm af S. V. og Regn + 1° . . . . . Idag var Vandet i Fjorden heelt usædvanlig lavt.

23. Dec. Idag vare 30—40 Personer, der havde deeltaget i Skydningen paa Sveits tredie Pintsedag, ved en saakaldt „Strafverfügung“ indvarslede til en Termin for Amtsretten, for at faa Sagen forhandlet. Samtlige Tilstedeværende benægtede med fuld Grund at have deeltaget i Processionen, og Borgermesteren, som „Polizeianwalt“, maatte, da de opstillede Vidner (Gendarmen Fontaine og Politibetjent J. Block — Herredsfog[e]d Jensen mødte ikke) erklærede, ikke at have seet Nogen af de Forsamlede i hiin Procession, andrage paa at de frikjendtes for Tiltale, hvilket saa skeete.

28. Dec. Sneen laa om Morgenen alenhøj og Postgangen er atter standset.

29. Dec. Vor Bys tyske Avis offentliggjør en Bekjendtgjørelse fra Magistraten, hvorefter Valget af en Borgermester skal foretages d. 15. Januar n. A. Som Candidater ere præsenterede
 nuværende const. Borgermester v. Krogh
 Retsassessor de Fontenay i Kiel
 forhenv. Herredsfoged Petersen i Hellevad.

1870.

1. Januar. I Midnatstimen blev paa Torvet tændt et Baal, afsunget Sangen „Des Jahres letzte Stunde“, og opkastet Raketter.

15. Jan. Idag afholdtes paa Raadhuset Valget af en Borgermester. Præsenterede vare
 den hidtilværende Borgermester A. v. Krogh
 v. Fontenai fra Kiel
 og forhenv. Herredsfoged i Ries o. f. Herreder Petersen, nu uden Tjeneste.

De Danske havde besluttet ikke at deelagtiggjøre sig i Valget. Petersen var bekjendt som en af de mest ondskabsfulde Forfølgere af alt hvad Dansk var fra den Tid har [skal være

„han“] i 1864 blev Herredsfoged indtil han gik af, og navnlig var hans Hensynsløshed imod alle de Værnepligtige, der lode sig overføre i Kongeriget Danmarks Lægdslister i lige saa ilde Omtale som hans spottende Sarkasme, naar en Dansksindet mødte for ham. Fontenai, en ung Mand, var anbefalet af „Jørgen Amtmand“ som en brav Patriot, ogsaa holdt hele Embedspersonalet her i Byen hans Parti imod v. Krogh, der er ildelidt hos sine Colleger. v. Krogh vidste man hvem var, og fandt derfor ingen Foranledning til at blande sig i Tydskernes Valgkamp, hvis Resultat fremstillede sig som omtrent eens for de Danske. Men Rygtet havde gaaet iblandt de Tydske, at Danskerne vilde møde tilsidst og stemme for Fontenai. Derfor var Krogh[s] Parti meget ivrig paa strax at faae deres Stemmer afgivne, medens Fontenais Tilhængere ventede efter den danske Forstærknings Fremmarch. Hvorledes det nu er gaaet til eller ikke, nok er det, at ikke saa faa Dansksindede fandt paa at møde og stemme paa v. Krogh; blandt de der gjorde saa nævnes Kbmd. (forhenv. Raadmand) D. Damm! Dreier Zacharias Erichsen (Kanonsvarrer kaldet), Comissionair Petersen (Garveren kaldet), Tobaksfabrik. N. Sørensen, Vognmnd. L. Froe, Farver Petersen [Plads aaben til flere Navne].

Da Fontenaisterne bemærkede dette, begave de sig bort, og den hidtilværende Borgermester A. v. Krogh blev eenstemmig valgt til Borgermester for de følgende 12 Aar og med 1200 Thaler Gehalt af 197 Stemmegivende.

28. Januar. Som man erfarer har Consistoriet i Kiel givet den imod Valgene til Menighedsraadet indkomne Protest Medhold og kasseret Valgene, hvorfor nye skulle foretages.

5. Februar. Efterat ogsaa Consistoriet i Kiel har givet den fremsendte Protest imod Valgene til Menighedsraadet Medhold og erklæret dem for kasserede paa Grund af *at der ingen formelig Valgprotokol var bleven optagen* — alle de andre Anker fandtes intetsigende — skulle nye Valg foretages *Torsdag den 17de ds.* Da de forrige Medlemmer af Valgcomiteen vægrede

sig for at fungere paany som saadanne, ere af Provst Göttig anmodede om at indtræde og have ogsaa antaget Indbydelsen: Apotheker Stisgaard, Orgelbygger Kornmann, Kbmd. H. P. Callsen, Inspect. Hörlock, Kbmd. Bundesen og Gaardmand Clausen i Kolstrup.

Søndag d. 6. Febr. [6.—13. Febr. mellem 8 og 11° Frost]. Efter at der allerede i nogen Tid har været Iis paa Kiiler, nu ogsaa selve Havnen lagt til ud til Rendepælene og Isen paa Fjorden strækker sig derfra over til Muslingspælene langs med Vestkysten.

7. Febr. Isen har til trods for den stærke Blæst tillagt et større Stykke af Fjorden og strækker sig fra Lensnakke over efter Størtom.

8. Febr. [Overstreget: Det fortælles, at Skildvagten foran Officerens Huus paa Strandveien, hvor Fanen er forvaret, inat er frosset ihjel, man fandt ham i det mindste stiv og bevidstløs i Skilderhuset.] Tilføjet: [ikke overstreget] Manden havde nok taget sig Een over Tørsten inden han gik paa Vagten og fandtes stiv i Skilderhuset; han kom sig dog snart igjen.

Isen er voxet et godt Stykke længere ud i Fjorden, og Folk gaae derpaa.

10. Febr. Fjorden er helt tillagt af Is.

11. Febr. Fra Højderne omkring Byen er intet aabent Vand mere at see.

12. Febr. Isen naaer over til baade Als og Fyen.

15. Febr. Idag er Folk gaaede herfra Byen over Isen til Als.

17. Febr. Idag foretoges Omvalgene til Menighedsraadet. Da de tidligere Medlemmer af Valgcollegiet, der udnævnes af Provsten, i Betragtning af det Mistillidsvotum som de fandt i Cassationen af deres Fremgangsmaade, fratraadte deres Functioner, valgte Provsten nye, nemlig først Apotheker Stisgaard, der ikkun vilde modtage Valget under den udtrykkelige Betingelse at Halvparten af Valgcollegiets Medlemmer bestod af Dansksindede, hvilket Provsten strax erklærede allerede at

være hans Hensigt, idet han agtede at henvende sig til Orgelbygger Kornmann og Kbmd. H. P. Callsen. Den sidstnævnte gjorde endvidere til Betingelse for sin Medvirksomhed, at der skulle være danske Bisiddere paa ethvert Valgsted. Efter at Valgcollegiet havd[e] varetaget det fornødne til de nye Valgs Afholdelse og betids berammet Valgdagen, skeete som følger:

1. *Valgkreds*, Byens 1. o. 2. Qvarteer, Valgsted Kirken. Valgbestyrelse Provst Göttig, Apotheker Stisgaard, Kjøbmand J. A. Jørgensen, Lærer Bruhn.

Tydske Candid.

Skomager Lange	122 Stem.
Kbmd. Bundesen	121 »
Lærer Bierwirth	121 »
Smed Wismar	119 »
Modehandler Bode	116 »

Danske Candidater

Apotheker Stisgaard	114 Stem.
Skibsbygmester	
Sk. Andersen	111 »
Snedker N. Thaysen	111 »
Skibsbygmester J. Paulsen	110 »
Kbm. H. J. Callesen	110 »
Sprede Stemmer	9.

2. *Valgkreds*, Byens 3. Qvarteer og Slotsgade, Valgsted Gündewatts Skole, Valgbestyrelse: Pastor Grønning, Insp. Hörlock, Skibsbygmester J. Paulsen, Lærer Møller.

Danske Candidater

Tobaksfabrikant Meyer	140 Stem.
Farver Ries	140 »
Væver Otzen	138 »
Kbmd. J. A. Jürgensen	141 »
Bøddker A. Schrøder	139 »

Tydske Candidater

Captain Wildfang	108 St.
Orgelbygger Marcussen	107 »
Kbmd. v. Bergen	104 »
Skrædder Toft senior	104 »
Træhandler Schmoock	104 »

3. *Valgkreds*, Byens fjerde Qvarteer, Valgsted Store Skole, Valgbestyrelse: Orgelb[ygger] Kornmann. Kbmd. H. P. Callesen, Kbmd. Paulsen (Kolstrup), Pottemager Ascheberg.

Danske Candidater

Orgelbygger Marcussen	152 St.
» Kornmann	150 »
Kbmd. Paulsen (Kolstrup)	131 »
Farver Backmann	129 »
Bødker P. Hansen	129 »
Skomager Carl Heitmann	129 »

Tyske Candidater

Inspektør Hörlock	105 St.
C. A. Hundewadt	103 »
Kbmd. F. C. Raben	102 »
Rector Scheffner	97 »
Capt. J. Jessen	85 »
Lærer Dresen	84 »

4. *Valgkreds* Kolstrup, Valgbestyrelse: Gaardejer Clausen, J. P. Maag, K. C. Bundesen.

Danske Candidater

Capt. Chr. Thomsen paa Bøgelund	46 St.
„ Ingw. Bruhn i Kolstrup	41 „

Clausen fik 1, Neumann 2, J. Damm 1, J. P. Maag 1.

Tydskerne deeltog ikke i Valget.

4. Marts. Igaarftes foretog de nyvalgte Medlemmer af Menighedsraadet Valget af „*de Ældste*“, i Forening med Byens tvende Geistlige, Provst Göttig og Pastor Grønning. Stemmerne faldt som følger.

Orgelbygger Marcussen	19 Stemmer
Cancelliraad Grauer	18 „
Skibsbygmester J. Paulsen	12 „
Kbmd. P. H. Callesen	10 „
Snedker N. C. Thaysen	10 „
Skibskapt. Ingw. Bruhn	9 „

hvilke alle tilhøre det danske Parti, der saaledes fik de „Ældste“s samtlige Poster. Næst derefter havde de Stemmer

Inspector Hörlock 8 „

[Plads aaben til Optegnelse af flere Stemmetal].

Søndag d. 20. Marts. Hele det indre Parti af Fjorden er opfyldt af Iisflagger, som ligge fra Skibsbroen langs med Vestkysten forbi Størtom. Længere ude sees ogsaa Iis drive paa Vandet.

22. Marts. Det er idag Kong Wilhelm I[s] Fødselsdag, han fylder sit 73de Aar. I denne Anledning er der arrangeret Militairparade og Gudstjeneste om Formiddagen, Spisning (hos Stehr, Bahnhofhotel) om Eftermiddagen og Bal om Aftenen. Skolebørnene faae fri, men skulde dog møde for at see Portraiter af Kongen og Dronningen, hvorfor Lærerne, enhver i sin Skole, talte til dem om Dagens Betydning; der fortælles at ikke faa af Drengene skulle have tilladt sig Yttringer, der vare alt Andet end loyale. Flagningen omkring i Byen er yderst fattig. Med Undtagelse af Embedsmændenes og Officerboliger maa-skee en Snees Flag i hele Byen, og det saavel schles.holst. som [„tydske“ overstreget og erstattet af:] preussiske, sædvanlig parviis ved hinanden.

28. Marts. Isen er drevet fra Havnen over til Fjordens Syd-kyst ved Størtom. Dets Masse er ikke betydelig. Skibsfarten paa Fjorden er fri.

19. April. Først idag lykkedes det at faae et nyt Skib af Grunden, der den 24. Marts løb af Stabel paa Niels Jacobsens Værft, men paa Grund af den utilstrækkelige Opmuddring uden for dette Værft løb med Forenden højt op paa Grunden og ikke kunde faaes ud strax, da Vandet faldt, inden de fornødne Indretninger til at hive det af kunde bringes ilave. Da er der ganske anderledes sørget for Muddring uden for Gustav Rabens Værft; derfra kan man plumpe Skibe i Vandet, ogsaa naar dette er under daglig Vandstand. „Wer das Kreuz hat, der segnet sich“.

Søndag 1. Maj. Idag er *Mærketræet i Jørgensgaard Skov grønt.*

6. Maj. I Middags afreiste min stakkels Søn Fester, ledsaget af sin Søster Cathrine og min Svoger Thaysen, til Aarhus, for der at optages i Asylet for Sindssyge. Efter at han var ret godt paa Bedring efter den første apoplectiske Rørelse, han fik i December, kom et nyt Anfald i Januar, der satte ham endnu værre tilbage. I Marts Maaned begyndte Tegnene paa Afsindighed at vise sig, som tiltog i en foruroligende Grad; midt i April blev han mere rolig, ogsaa hans Legemstilstand forbedrede sig; men da Sindssygdommen umiskjendelig var tilstede, satte jeg mig i Forbindelse med Justitsr[aad] Lunn i Aarhus, vor tidligere Borgermester, og ved hans Hjælp er Sagen bleven ordnet at min Søn kommer paa omtalte Helbredelsesanstalt.

27. Maj. [Her er indklæbet et Eksemplar af Dannevirke med Artikel om „Det nordslesvigske Spørgsmaal og den nordtyske Rigsdag“ i Anledning af, at H. A. Krügers Forslag om, at „den preussiske Regering (skal) iværksætte de af Pragfredens Art. V resulterende Retshandlinger“, er blevet afvist af den nordtyske Rigsdags Petitionsudvalg].

25. Juni. I Torsdags, d. 23de, stode herværende Provst Göttig og Amtsforvalter Castens for Amtsretten I (Selig), fordi førstnævnte skriftligt havde injurieret Sidstnævnte. Adv. Schwenneren hersteds var Castens Sagfører, Dr. Rommel fra Flensborg Provstens. Provst Göttig blev dømt i 60 Thaler Mulct, eller 20 Dages Fængsel; han forbeholdt sig Appellation til Kredsretten.

Søndag d. 3. Juli. General Mannstein er ankommet hertil idag for at inspicere Garnisonen. Faner ere udhængte fra Raadhuset og Kasernen, Regimentsmusikcorpset ankommen og musicerer.

5. Juli. Omtalte Regimentsmusikcorps, 40 Md., har opholdt sig her, musiceret paa forskjellige Steder og giver iaften Concert paa Sveits.

6. Juli. Idag gav Landboforeningen Dyreskue paa Kolstrupbakke.

7. Juli. En Zigeunerbande, bestaaende af c. 90 Personer, Mænd, Qvinder og Børn, der for kort Tid siden passerede her igjennem Syd fra, er, da den ikke fik Tilladelse til at gaa ind i Danmark, returneret hertil, og har opslaaet sin Leir [indføjjet: 12 Telte] i en Lykke udenfor Veirmøllen, hvorfra [indføjjet: en Deel af] dens Medlemmer adspredte sig om Aftenen i Byen for at betle.

16. Juli. Imorges kom Efterretningen om *at Frankrig har erklæret Preussen Krig*, hertil. Tvende Stafetter ere i Nattens Løb ankomne til Militairauthoriteterne, fra hvilke Indkaldelsesordr[e] ere udsendte til Reservemandskaberne. Tropperne i vore Caserner ere blevne forsynede med skarpe Patroner. Det hedder at de her liggende Tropper skulle gaa til Rhinlandene.

Søndag d. 17. Juli. Aviserne have idag ingen væsentlige Nyheder bragt, desto travlere versere løse Rygter. Igaar fortaltes, at Preussen havde tilbudt Danmark hele Slesvig til Eideren for at holde sig neutral, idag broute Hjemmetydskerne med at Rusland, England og Nordamerika have ladet Frankrig vide, at det ingen Flaade maatte sende til Nordsøen og Østersøen. — I Sønderborg gik igaar det Rygte at der allerede havde fundet et Sammenstød Sted paa Grændsen, ved hvilket det 74de preussiske Regiment havde mistet c. 100 Fanger, men — naturligvis — kastet Franskmændene tilbage.

Jomfru Fanny siger, at et preussisk Skib forfulgt af 6 andre, skal komme ind i vor Fjord.

18. Juli. „Flens. Nord. Ztg.“ bringer den Melding, at Danmark har erklæret sig neutral i den begyndte Krig, roser den danske Regjering for denne „vise“ Beslutning og skildrer med vægtfulde Ord den Ulykke, den Tilintetgjørelse, der ellers vilde have overgaaet det danske Rige — alle Mægter sympathisere med Preussen, Tydskland er uovervindelig og vil fuldbyrde sit verdenshistoriske Kald!! — — — Amen.

Af sikker Kilde erfares, at den franske Østersøesflaade (under Admiral Bouet Villaumey), 12 Pantserskibe, inat Kl. 1 er passeret Skagen og er der bleven forsynet med Lodser. Den preussiske Escadre var passeret 8 Timer iforveien. [Vedføjet i Parentes og understreget: Denne Efterretning urigtig].

I Modsætning til ovenanførte Efterretning om Danmarks Neutralitetserklæring melder en Privatskrivelse fra Kbhvn. fra Gaarsdato, at saavel Overpræsident Carl Scheel-Plessen fra Kiel som den preussiske Afsending Körneritz have umaget sig for at bevæge Danmark til at erklære sig neutral, imod at Preussen afstod til det Slesvig til Slielinien, — men at den danske Regjering ingen Bestemmelse kunde tage førend dens Stilling til Frankrig var klaret; Rasløf befandt sig i Paris.

Vore Hjemmetydskere fortælle, at Rusland har erklæret Frankrig Krig.

19. Juli. Landraad v. Levetzau har i de sidste Dage fundet for godt at gjøre Vanskeligheder, naar Folk kom og gjorde Anmeldelse om at de vilde udvandre til Danmark. Til Physicus Dahl, der kom for at anmelde at hans Søn vilde flytte til Kongeriget, yttrede han, at dette, efter som Sagerne stode nok ikke kunde gaa an og at han ikke kunde udslette den Anmeldte af Lægdsrullen. Paa Dahls Bemærkning om at han ikke kunde begribe, hvorledes Landraaden kunde finde paa at ville opheve en i Wienerfredstractaten staaende Bestemmelse af almindelig Gyldighed, fordi Frankrig havde erklæret Preussen Krig, svarede Levet[z]au, at han ikke desmindre havde troet under de nuværende Omstændigheder først at maatte indhente Regjeringens Mening inden han tog hiin Wienerfredens Bestemmelse til Følge. Dahl forlangte da, at en Protocol over hans Anmeldelse maatte blive optaget, hvilket skeete. — Man kan let forestille sig hvorledes Menigmanden maa blive consterneret, naar Landraaden paa den anførte Maade udtaler sig imod Udvandringen til Danmark. Hans Contoirpersonal gjør det selvsamme og maaskee mere hensynsløst. Blandt flere var

idag hos mig Hjælpelæreren ved Hostrup Skole, Peter Christ. Fohlmann, 19 Aar, der ikke havde været i Militærtjeneste eller paa Sessioner, med samt hans Fader. De havde ikke faaet Landraaden i Tale, skjøndt de vare to Gange paa Slottet; men Contoirbetjenten svarede dem, at det ikke kunde gaa an at udvandre, forinden Regjeringen havde givet sit Samtykke dertil, at han intet Beviis for en Udslettelse af Læg[d]srullen kunde faae o. s. v.

Alle Eiere af Heste have i Formiddags maattet møde med disse deres Dyr, for at der til Militæret kunde gjøres Udvalg af dem. Udvalgscommissionen bestod af Herman Davidsen, Claus Clausen af Aarslev, Simon Johannsen af Volderup [muligvis flere].

Igaar aftes ankom den i Haderslev garnisonerede Dragoner-Eskadron hertil, og tog imorges atter afsted Syd paa.

Fablen om Ruslands Krigserklæring er alt imorges bleven gjendrevet i Aviserne, og Melding om Danmarks Neutralitets-erklæring har ingen Bekræftelse faaet. — Efterretningen om, at den franske Flaade er passeret Skagen, er ogsaa urigtig.

En Feltwebel hos den her garnisonerede Bataillon udtalte, at af 300 Indkaldte, der skulde være mødte idag, havde ikkun 24 — nur vier und zwanzig — indfundet sig, tre Gange havde han opraabt alle 300 Navne, men ikkun de 24 vare der.

20. Juli. Det lille Dampskib, der farer imellem her og Sønderborg, bringer paa enhver af sine Reiser hertil fuld Ladning af Flyttegods fra Folk, der belaver dem paa at forlade Sønderborg; ogsaa Jagter ere ankomne med Flyttegods derfra. Man nærer der stor Frygt for et Angreb af den franske Flaade.

Som man hører drager det værnepligtige Mandskab masseviis til Danmark.

21. Juli. Krammarkedet slutter allerede idag (Torsdag), medens det ellers varer til Lørdag Eftermiddag Kl. 4. Alle Teletbutikkkerne paa Torvepladsen skulle være borte i aften.

22. Juli. Fra de forskjellige Egn[e] ere en heel Deel indkald-

te Værnepligtige komme her til Bataillon, for at blive monterede, navnlig fra Marsken og den vestlige Deel af Landet, og blevne indquarterede hos Borgerne. Byen var fuld af Rygtet om at sex franske Pantserskibe var blevne borede isænk, eller sprængte i Luften, eller erobrede af de preussiske Krigsskibe, saaledes, fortalte Soldaterne, have Officererne sagt til dem paa Excercerpla[d]sen.

Togene paa Jernbanen ere i de sidste Døgn gaaede baade Nat og Dag.

23. Juli. Imorges vare de her indkomne Værnepligtige forsamlede og aflagde Faneeden til Kong Wilhelm I.

Idag har Landraad v. Levetzau igjen begyndt med at udstede Beviis for, at Slesvigere have opgjort deres Undersaatsforhold her for at flytte til Danmark, hvilket han siden denne Uges Begyndelse har vægret sig for at gjøre. Endnu igaar var Physicus Dahl hos ham og forespurgte om han havde faaet Svar fra Regjeringen paa sit Forespørgsel i dette Anliggende, hvilket Forespørgsel Landraaden besvarede med Nei, men lovede at sende Dahl Besked saasnart han fik Svar; han har imidlertid indtil i Aften ikke gjort det. — Sammenlægger man Alt, saa synes det at vise sig, at Landraadens, og flere Embedsmænds lignende Fremgangsmaade i denne Sag ikke saa meget er en Servilitetsidræt, en ilter Embedsiver for Preussen[s] Interesser, der har drevet dem til at slaa en Streg over Artikel 19 i Wienerfredstractaten, som er optaget i Verordnungsblatt 1865, men et simpel[t] Kneb for at sikkre den her garnisone-rede Bataillon, eller det Regiment denne hører til, det muligst største Antal af slesvigske Værnepligtige. Thi strax efter at Frankrigs Krigserklæring var bleven bekjendt, begyndte de værnepligtige Mandskaber at strømme til i store Masser, for at blive udslettet her af de betræffende Lister og flytte til Danmark. Havde Landraaden været af en ærlig Tænkemaade, burde han ubetinget og ubetænkelig have gjort, hvad den ogsaa af Kongen af Preussen underskrevne, og som en med bindende

Lovskraft forsynet, i Lovsamlingen optagen Fredstraktat bestemte. Men tværtimod den[ne] sin Pligt sagde han (og hans Contoirpersonal) til de sig Anmeldende, at det nu ikke kunde skee, vægrede sig for at foretage Navnenes Udsettelse i Listerne og negtede at meddele Beviis for Anmeldelsen om at ville flytte bort fra Slesvig. Det er indlysende, at Menigmand, der er vandt til at skulle have og faae Alt skriftligt fra Øvrigheden, af saa bestemte Erklæringer, og navnlig af Nægtelsen af „Papirer“ — skjøndt i Grunden ingen „Papirer“ behøvedes — blev raadvild og afskrækket fra at udføre sit Forsæt om at udvandre til Danmark; at den simple Anmeldelse derom hos Øvrigheden gav den fuldkommandsten Berettigelse dertil, ogsaa uden mindste „Papiir“ fra Embedsmanden, var Noget de Allerfærreste kjendte. Tilmed udspreddes en Masse Rygter om at Ingen „uden Papirer“ maatte passere Grændsen, at de der uden saadanne kom til Danmark bleve jagede tilbage og at en heel Mængde alt var retourneret, at de „uden Papirer“ Bortreistes Eiendomme bleve confiscerede o. s. v. Følgen af alt dette blev, at Mangfoldige lode sig skræmme, forbleve hjemme og saaledes fik Indkaldelsesordren, hvorved de ifølge den i dette Foraar mellem Danmark og Preussen afsluttede Bestemmelse bleve forpligtede til først at forrette den Tjeneste, hvortil de bleve indkaldte, inden de turde udvandre til Danmark. Paa denne underfundige Maade ere *mange* Hundrede blevne afholdte fra at benytte sig af deres Udvandringsret; jeg siger ikke for meget, naar jeg paastaaer, at ikke Halvparten, ja vel næppe mere end *en Fjerdepart* af dem, der nu ere blevne stukne ind i den preussiske Armee, vilde være komne i denne Stilling, dersom ikke Landraad Levetzau og hans Kamerader paa den anførte Maade havde ligefrem begaaet et Brud paa Wienerfredstractat og samtidigt intimideret de Ikke kyndige iblandt Befolkningen. Herr Landraaden og Consorter have visseligen handlet i Forstaaelse med de her og paa andre Steder Commanderende hos Militairet, og have indlagt sig den store Fortjeneste ligeoverfor

Befolkning[en], at Hundreder, maaskee Tusinder af [overstregget: Befolkn.] imod deres Villie paa en lovstridig Maade ere blevne tvungne til at deeltage i Krigen imod Frankrig, fra hvilken Mangfoldige visseligen deels slet ikke, deels som Krøblinge ville vende tilbage. Det Hele er en brillant Illustration mere til „Deutsche Treue und Biederkeit“.

Søndag d. 24. Juli. Som man erfarer, er Hans Krüger i Befoftt bleven arresteret og ført til Flensborg,

De fra alle Egne i Hertugdømmet indkaldte Landeværnmænd ankomme hertil i Flokke. indqvarteres hos Borgerne og indexcereres.

25. Juli. Paa Amthuus er der en umaadelig Tilstrømning af Landboere, siden det blev bekjendt at Landraad igjen i Naade „skriver over“, som det kaldes. Fra i Morges Kl. 7 til i Aften Kl. 6, med et par Timers Afbrydelse i Middagstiden, stod det uden for Contoiret fuldt af Folk, der enten selv vilde „overskrives“ (flytte til Kongeriget), eller som havde en eller to Sønner der vilde det. Der var en Trængsel som paa et Marked, og mange maatte vente til næste Dag; saa stor er Begeistringen for „das deutsche Vaterland“.

I Aften Kl. 8^{1/2} stod den her garnisonerede Bataillon af 84. Regiment, der nu har faaet alle sine Reserver — for saavidt de ikke vare bortrømte — indkaldte, deriblandt ogsaa Mandskab fra Holsteen, Meklenborg og Hannover, opmarcheret paa Excercerpladsen for at tage afsted i Krigen. Tilstede vare Landraaden, Byens Embedsmænd og [en] stor Masse Mennesker fra Byen og Omegnen, deels af Nysgjærighed deels fordi de havde Paarørende, som med eller mod deres Villie nu maatte bære Pikkelhuen og drage i Krigen for Preussens Interesse. Den gamle Landeværnmajor Kornatzki holdt først en Tale, „schwunghaft und begeisternd“, for det tydske Fædreland, for Preussen og König Wilhelm og udbragte et Leve for denne, ved hvilket han svingede sin Pikkelhue; de preussiske Soldater og Hjemmetydskerne istemte af alle Kræfter og svin-

gede deres Hjelme, Hatte og Huer, men de gamle Indkaldte og de tilstedeværende Danske stode tause og med bedækket Hoved. Derpaa holdtes ogsaa Tale af Major v. [   ], Borgemester v. Krogh, hvorpaa der blev fremsat et Bord, paa hvilket Pastor Grønning skulde staae og tiltale Tropperne. Han havde været tilstede paa Pladsen, man kaldte paa ham, søgte om ham, men Præsten var forsvunden, og Majoren sagde fortrædeligt: „Han vil ikke! nu vi kunne undvære ham.“ Derpaa satte Tropperne sig i March til Banegaarden. I Vinduerne langs op ad Storegade var der ifølge Ordre fra Politimesteren sat Lys, og Hjem[me]tydskerne havde udhængt preussiske og nordtyske Flag. Paa Banegaarden, hvorhen den forsamlede Mængde fulgte med, musicerede Knack Musik, og Drengene fra [   ] Skole vare mødte med Stoklygter. Det varede længe inden den lange Vognrække — 41 Jernbanevogne trukne af 3 Locomotiver — var bleven ordnet, og først henimod Kl. 10^{1/2} afgik Toget. Efter Forlydende bestod den bortdragende Bataillon af 1300 Mand.

27. Juli. Imorges Kl. [   ] ere de sidste Soldater afmarcherede og der findes ikke mere end 13 Militaire i Byen. Kaserneerne staae tomme, Lazarethet er tomt, alle Militair-Reqvisitter borte.

Iaftes Kl. 10^{1/2} afgik herfra Havnen til Assens, bugseret af den lille Dampner Apenrade, et af Gustav Raben nybygget Fartøj. En Capt. [   ], som har kjøbt en Part deri, skal gaae tilsøes med det; men under de nuværende Omstændigheder er det umuligt, at dette kan skee med nordtysk Flag. Er nu end Hovedrhederen G. Raben en af Tydskhedens største Coryphæer og en af Danskheden og de Danskes meest udprægede og værreste Fjender, hvilket han noksom udviste i 1864 og de følgende Aar, og er end Capitainen hans Meningsbeslægtet, om en[d] kun en ubetydelig Personlighed: saa have de begge dog ikke havt Betæneligheder ved at tye til Danmark og de Danske for at faa Skibet i Fart. Toldforvalter Johannsen gik i

Søndags (24. Juli) med den lille Damper til Assens og ordnede der alt det fornødne til at Capitain [ ] blev Borger og dansk Undersaat, og nu gaar Skibet derover, faaer danske Papirer og dansk Flag, og høster saaledes i Sikkerhed der, hvor det mægtige tyske „Vaterlands“ Skibe ere udelukkede.

28. Juli. Imorges Kl. 8 omtrent hørtes [overstreget: i en længere Tid] en stærk Kanonade i sydlig Retning, samme vedblev med Afbrydelser til hen imod Kl. 3 Eftermiddag.

29. Juli. Idag ere de hjemmeværende Søfolk uden videre forudgaaet Varsel, af en Politibetjent blevne tilsagte, næste Mandag (1. August) at møde i Kiel.

30. Juli. Det erfares, at 5 Batailloner danske Tropper, af hvilke den ene alt er arriveret til Kolding, skulle besætte Grændsen.

Alle offentlige Kasser skulle bortsendes. Landraaden og Major Kornatzki have være[t] i Loyt for at see ud efter de franske Skibe, der skulle ligge ved Barsø, men de saa ingen.

Søndag d. 31. Juli. Medens hidtil kun to af Vægterne ad Gangen have gaaet Vagt i Gaderne om Natten, have de faaet den Ordre fra inat af at være alle fire tilstede, to bestandig ved Raadhuset og to til at gjøre Ronde, for at de uopholdelig kunne sætte Borgermesteren og [overstreget: Landraaden] Majoreren i Kundskab, naar Franskmændene vise sig.

2. Aug. Idag ere „Kredsene“ i Haderslev, Aabenraa, Tønder, Flensborg og Sønderborg blevne *erklærede i Beleirings-tilstand* og som Følge deraf Forfatningens §§ 5, 6, 27, 29 og 30 suspenderede. Offentlig opslagne Placater sætte Indvaanerne i Kundskab herom.

Om Aftenen skulde holdes et Møde paa Raadhuset for at vedtage Oprettelsen af en frivillig Strandvagt, hvortil var indbudet af nogle „deutsche“ Borgere. Men der mødte kun meget faa og der blev Intet af Sagen.

3. August. Bladene „Flensb. Av.“, „Danevirke“ og „Vestslesv. Tidende“ ere blevne forbudte, og tyske Blade melde, at

Redact. Willemoes (Vestsl. Tid.), Past. Schmidt., Landdagsmand Bek og Cand. Ley som Arrestanter ere blevne transporterede Syd paa. Her i Byen have Alle de, der i den sidste Tid have ladet sig udslette af deres herværende Undersaatsforhold og [vare] dragne til Danmark, men efter at være antagne der ere vendte tilbage hertil, af Politiet faaet Ordre til ufortøvet at forlade Byen og begive sig over Grændsen.

Der gaaer Rygter om at der idag er bleven kjæmpet ved den franske Grændse lige siden den tidlige Morgenstund.

4. Aug. [Hæftigt Tordenvejr ved Midnat]. De tyske Aviser tale nu i accurat samme Tone om Frankrig, som i 1864 om Danmark; alt hvad fransk er, Keiseren, hans Soldater og deres Vaaben etc. etc. er usselt, elendigt, Tydskerne derimod og alt deres idel Fuldkommenhed og Uovertræffelighed; alle franske Udtalelser ere Løgn og Opdigtelse, de tyske „schwunghafte“ Beretninger, der ere stiledede som om de vare bestemte for Børn eller Taaber, løbe over af Selvroes og Pralerier. Idag meldes, at Saarbrück er indtagen af Franskændene d. 2. ds. Pladsen var naturligvis af ingen Betydning, kun besat af 2 Compagnier, der bleve angrebne af [2 rettet til] 3 Divisioner etc.

5. Aug. De tyske Blade bringe en pralende Proclamation om en glimrende, men blodig Seir, idet 5—11 preuss. Regiment og 2 bairske Armecorps igaar have med Storm indtaget Weissenburg (paa fransk Grund), slaet Divisionen Dounay paa Flugt, dræbt General Dounay, erobret Teltlejren, 1 Kanon og taget 500 usaarede Fanger. Vore Hjemmetydskere, der allerede igaar Aftes vare underrettede derom, juble som om Franskændene vare heelt tilintetgjorte.

6. Aug. Tellegrammer i tyske Blade at Kronprindsen vedbliver at rykke frem og finder alle Byer (Ortschaften) fuld[e] af Saarede.

Man har idag atter hørt svare Kanonskud Syd fra.

Søndag d. 7. Aug. Tydske Blade og directe Telegrammer forkyndte strax om Morgenen at den preussiske Kronprinds

havde slaæet Mac Mahon ved Wörth og drevet ham tilbage til Bitche. Længere op paa Formiddagen meldte nye Telegrammer, at Franskmændene havde mistet 40 000 Fanger, 33 Kanoner, 9 Kuglesprøjter og 2 Ørne, hvilke Preusserne havde taget med Hurra, — og ligelydende Placater blev af Øvrigheden opklistrede paa Gadehjørnerne, hvilket nuomstunder skeer jævnligt. — Vore Hjemmetydskere juble i højen Sky, Flag vaje fra Raadhuset og mange Privathuse.

Strax over Middag løb Borgermester v. Krogh personlig omkring og udslettede et Nul paa de opklistrede Affichers Fangetal: „ein Dru[c]kfeler“.

8. Aug. Et ubestemt Rygte om et stort Slag, i hvilket Preusserne ere blevne slagne, er kommet i Omløb uden at Nogen veed fra hvilken Kilde.

9. Aug. Det igaar i Omløb komne Rygte om et Slag har vist sig at være ubegrundet.

11. Aug. Øvrighederne negte igjen nu at meddele Udskrivningsbeviser til Udvandringen til Danmark.

Ved en Bekjendtgørelse af 3. Aug. har General v. Etzel atter ophævet den af ham under 1. Aug. udtalte Suspension af den Preussiske Forfatnings Artikler 5, 6, 27, 29 og 30, eller med andre Ord den derved forkyndte Beleiringstilstand. Hvorfor denne Bekjendtgørelse fra den 3die først offentliggjøres i vort tyske Kredsblad af 11te, altsaa først da den er otte Dage gammel, derom kan man tænke sig Et og Andet.

20. Aug. Der er stor Glæde iblandt vore Hjemmetydskere over et igaaftes ankommen Telegram, som melder at Preusserne [indføjjet: d. 18de] under Kongens egen Førelse have slaæet Franskmændene i et blodigt Slag, som varede i 9 Timer ved Regonville og Gravellote, og kastet dem tilbage til Metz, hvorved hele deres Forbindelse med Paris er afskaaret. Der er som følge af denne store Seir udhængte Flag fra Raadhuset og adskillige Privathuse.

22. Aug. „Kieler Zeitg.“ bringer et Telegram fra Paris af 21de, ifølge hvilket Preussernes Seir d. 18de er en Opdigtelse; deres Angreb paa Bazaine er meget mere slaaet tilbage.

2. Sept. Fra Raadhuset, Toldpakhuset og nogle Privathuse ere Flage udhængte i Anledning af Efterretningerne om, at den franske General Mac Mahons Armee er bleven slagen ved Sedan, tæt ved den belgiske Grændse.

Hen paa Eftermiddagen kom et nyt Telegram, som meldte at Bazaine var med sin hele Armee bleven slaaet ved Metz.

3. September. I Formiddags steeg den hjemmetydske Jubel endnu højere, da Telegraphen bragte den Melding, at den franske Armee i Sedan havde kapituleret og Keiser Napoleon personlig overgivet sig til Kong Wilhelm. En feberagtig Bevægelse greb hele Befolkningen her i Byen: de Tydsksindede gratulerede hinanden og de meest overspændte Pralerier om hvad der var skeet og vilde skee gjenløde allevegne, hvor de mødtes. Iblandt de Dansksindede bleve ikke faa meget forknydte, men fatte dog Mod igjen. — Om Eftermiddagen lod Borgemesteren Vægterne gaae fra Huus til Huus med Bøn — ikke Befaling — om at illuminere om Aftenen, og en Forsamling blev sammenkaldt paa Stehrs Hotel. Et par Kanoner bleve bragte frem fra Toldpakhuset, men dog ikke brugte.

Illuminationen om Aftenen var langt fra almindelig. Ikke alene de Dansksindede illuminerede ikke, men ogsaa adskillige af de Tydsksindede, t. E. Kjøbm. P. Petersen og H. J. Wied i Søndergade, undlode det; til Gjengjæld havde nogle ængstelige Dansksindede sat Lys i deres Vinduer. Raadhuset var straalende oplyst, men Slottet var heel mørkt, ligesaa Posthuset. Et Fakkeltog, som der var bleven omtalt, fandt ikke Sted, og skjøndt der indtil sildigt bevægede sig en Mængde Mennesker i Gaderne, hørtes hverken Sang eller Klammerie; ingen Vinduer bleve indslagne, ingen Uorden forefaldt.

13. Sept. En fremmed Hestepreanger har idag her i Byen

kjøbt alle de Heste han kunde faa til høje Priser. Landmænd, der tilfældigt kom ind til Byen, solgte endog deres Heste fra Vognene, saa godt betalte Manden.

[24. Sept. Nordlys, mest glimrende henved Kl. 10. 25. Sept. Nordlys. 26. Sept. Nordlys. 27. Sept. Ildkugle.]

30. Sept. Idag er atter et finsk Fartøj med en Træladning ankommen hertil, efterat Skibsfarten allerede for et par Dage siden er bleven aabnet af Smaafartøjer.

8. Oktober. Idag kom det Gustav Raben tilhørende Skib, som han havde sendt til Fredericia d. [   ], for at det skulde have dansk Flag og Skibspapirer, tilbage hertil, da han ikke kunde opnaae sin Hensigt.

18. Okt. I Formiddags skulde Nyvalgene til Skattesætnings-commissionen til Gewerbesteuer for Handelsstanden foretages. Kl. 9 forsamlede sig Vælgerne ifølge Indbydelsen fra Øvrigheden paa Raadhuussalen, de dansksindede Vælgere indfandt sig, men de tydsksindede udebleve paa en Eneste (F. Raben) nær. Da det saaledes var klart hvad Vending Sagen vilde tage, foreslog Borgemester v. Krogh, at man, for at gjøre Sagen kort, skulde enes om at vælge de hidtilværende Lignings-commissionairer, over hvilke der ingen Klage var bleven ført, hvilket de Forsamlede gik ind paa.

24. Okt. Om Aftenen viste sig, saa snart Mørket faldt paa, et stærkt Nordlys paa den nordlige Himmel, der forresten var opfyldt af Skyer. I Førstningen var Lysningen hvid, men senere hen imellem 7 og 8 antog den en rød Farve og der danne sig den bekjendte Krone i Zenith, som udsendte Straaler til alle Sider og bevægede sig i sydlig Retning. Kl. omtrent 8^{1/2} var hele den nordlige Himmel opfyldt af et rødt Lys, der især i N.O. var intensivt, og udbredte sig over hele Himlen, saa at det selv i S.V. [indføjjet: og S. O.] var meget stærk[t].

25. Okt. [Atter Nordlys.]

26. Okt. [F. hos Petersen i Hostrup indtil 5. Novbr.].

9. November. Som overalt i Landet foretoges her idag Valget af Valgmænd til andet preusiske Regjeringskammer. Byen var ligesom ved Valgene d. 30. Octb. 1867, deelt i 4 Valgdistricter, [Valgstederne: Raadhuset, Colossæum, Gæstgiver Krause og Jernbanehotellet, forhen Rudebeck].

Medens der i 1867 kun valgtes 19 Valgmænd her i Byen, skulle der dennesinde vælges 24, altsaa 2 i hver af de 4 Valgkredsens tre Afdelinger. At denne Forandring fra forrige Valg er foretaget for at begunstige de Tydsksindedes Seir, er tydeligt nok. — Valglisterne vare blevne udlagde efter Lovens Forskrift og ligesaa Afdelingslisterne, de sidstnævnte fra d. 2d til d. 9de; af dem overfører jeg følgende:

I. Valgdistrikt, 1. Afdeel.	(14 Vælgere,	1 fraværende: 7 Danske).
2. Afd.	(40 Vælgere,	1 fraværende, 6 Danske).
II. Valgdistrict, 1. Afd.	(14 Vælgere[re]	1 fraværende, 6 Danske).
2. Afd.	(35 Vælgere,	1 fraværende, 12 Danske).
III. Valgdistrict, 1. Afd.	(14 Vælgere	6 Danske).
2. Afd.	(36 Vælgere	14 Danske).
IV. Valgdistrict, 1. Afd.	(20 Vælgere,	2 fraværende, 12 Danske).

For I. Valgkreds var Valgstedet paa Raadhuset, Valgdirector Borgem. v. Krogh (Stedfortræder Jørg. Ahlmann). Bisiddere: Hundewadt, Kbm. Nic. Nielsen, Capt. Lindenhan, Past. Grønning.

Stemmerne faldt:

1. Afd. J. P. Junggreen	7 St.	} dansk, imod	5 St.	} tydsk	
Kbmd. P. H. Callesen	7 »		5 »		
2. Afd. Kbd Nissen	15 »	} tydsk, imod	Niels Jacobsen	14 St.	} dansk
» Nicl. Nielsen	15 »		Joh. Garben	14 St.	
3. Afd. Skibs. J. Jessen	53 »	} tydsk, imod	Vært Hausmann	49 St.	} dansk
Physicus Schlaikjer	53 »		Joh. Garben	49 St.	

II. Valgkreds: Valgsted Colosseum. Valgdirect. Amtsdommer Selig (Stedf. G. Raben). Bisiddere Wildfang, Kbm. Wied, Kbm. Hartmeier, Kbm. Brammer, Lærer Dreesen.

1. Afd. Vært H. P. Schmidt	6 St.	} dansk, imod	5 St.	} tydsk
Kbmd. A. Johannsen	6 »		5 »	
2. Afd. Slagter Wiese	17 »	} tydsk, imod	Middelheus	13 »
Richard Jessen	17 »		Jørg. Paulsen	13 »
3. Afd. Kbmd. A. C. Schmidt	75 »	} dansk, imod	Wildfang	62 »
Farver Ries	75 »		Speckhahn	62 »

III. Valgkreds hos Krause. Valgdirector Amtsf. Castens (Stedfortræder Heredsf. Jensen).

1. Afd.	} [Ikke udfyldt]
2. Afd.	
3. Afd.	

IV. Valgkreds. Valgsted Banegaardshotel. Valgdirect. Herm. Davidsen (Stedfortræder P. Tondering).

1. Afd. Farver Bachmann	} dansk, imod	} tydsk
Træhandler Jørg. Storm		
2. Afd. Jernstøber Stallknecht	} dansk, imod	
Skomager Kaufmann		
3. Afd. Vært Hammer	} dansk, imod	
Bager Th. Offersen		

Det gik ved denne Valghandling som ved alle tidligere. Tydskerne lode alle deres Skrivere fra Embedscontoirerne, alle Embedsmænd og Functionairer, Skolelærere, Told- og Postpersonal marchere op, brugte al mulig Forlokkelse og Intimidation. Da der i 1ste Valglocal[e] for 2. Afd. faldt Stemmelighed, lod Hundewadt (Borgem. v. Krogh havde fjernet sig, Ahlmann hans Stedfortræder var aldeles sløv, hørte og saae Intet) til trods for Indsigelse fra Apotheker Worsaa[e]s Side Omvalget sætte ud, indtil 1ste Afdeling havde valgt, lige imod Lovens Bestemmelse; men derved vandtes der Tid til at sende Bud efter flere Tydskere.

12. Nov. I den senere Tid have de herværende Autoriteter atter gjort Vanskeligheder, naar Umyndige meldte sig for at opgive deres undersaatlige Rettigheder og flytte til Danmark. De forlangte Formyndernes Samtykke, nøjedes ikke med Mo-

derens, men vægrede sig for at beskikke en Formynder naar ingen fandtes og paakaldte endog Overformynderen (Amtsdommeren), der da sagde Nei, hvorfor ingen Udsettelse fandt Sted.

16. Nov. Jeg var idag hos Callsen paa Teglværket. Idag blev paa Graasteen Proprietair Nicolai Ahlmann paa Sønderborg Ladegaard af de den 9de valgte Valgmænd valgt til Deputeret for 2det slesv. Valgkreds til andet Regjeringskammeret i Berlin med 188 Stemmer (danske) imod 38 Stem. (tydske). Richelsen paa Buskmose var den tydske Candidat.

Idag var den 6aarige Termin udløben, som i Wienerfreden af 30. Octb. 1864 blev given Beboerne til frit at udvandre fra Hertugdømmerne til Danmark og omvendt.

17. Nov. Som man hører er endeel af de Værnepligtige, der uden at have anmeldt det for den herværende Øvrighed vare tagne til Danmark, men efter et kortere eller længere Ophold der vendte tilbage hertil, blevne indkaldte og sendte til Rendsborg, for at expederes til Armeen i Frankrig. Ved deres Tilbagekomst fra Danmark bleve de satte i Fængsel, 5—7 Dage, og fik saa Lov til at gaae hjem; mange troede at Sagen var dermed afgjort — nu sees noget Andet.

24. Nov. I Eftermiddags jordedes her Kbmd. og Raadmand C. E. Hoffgaards anden Søn Carl, som kom syg hjem fra den preussiske Armees foran Metz, og afgik ved Døden i sin Faders Huus. Alt hvad Tydsk er her i Byen fulgte ham til Graven, hvor der spilledes en Choral, affyredes Geværer af den herværende Commando af Landeværnsfolk etc. Der fortælles, at det unge Menneske nærrede danske Sympathier og vilde været udvandret til Danmark, men at Faderens Magtsprog forhindrede ham deri og nødte ham til ligesom sin ældre Broder at blive Eenaarig i den preussiske Armees. Mon Fader Hoffgaard, der er en født Nørrejylland, i sit Hjerte er fornøjet over dette Resultat af sit tydske Sindelag?

[29. Nov. F. en Tur til Varnæs med sin Svigersøn Wette].

20. December. Som man erfarer ere et Par franske Solda-

ter, som vare bortflygtede fra Rendsborg, hvor de befandt sig som Krigsfanger, blevne paagrebne, den Ene for en otte Dages Tid siden ved Tinglef, den Anden for et Par Dage siden her i Byen. Den førstnævnte var fulgt med Jernbanen og troede sig allerede paa dansk Grund, hvorfor han gik ind paa Bane-stationen og strax blev kjendt paa sin Uniform. Den Anden havde faaet Civilklaeder, naaede her til Byen og tyede ind hos en vis Fashauer. Denne, der er tydsksindet, gik seent om Aftenen eller om Natten hen og gjorde Anmeldelse om sin Gjæst, hvis Sprog (han talte gebrokkent Tydsk) gjorde ham mistænkelig, hvorpaa han blev paagreben af Politiet.

22. Dec. Af den store Solformørkelse fik jeg kun enkelte Blik at see, da store Skymasser droge frem og næsten bestandig bedækkede Solen.

Iaften Kl. 5 kom min Søn Fester tilbage fra Asylet for Sindssyge ved Aarhus, hvor han siden 6. Mai har opholdt sig. J. Paulsen afhentede ham der. Gud være lovet, at han kommer i en ganske anden, bedre Forfatning tilbage, end han havde da han tog derop. Aandsforvirringen er fuldstændig vegen; han skjønner og interesserer sig for Alt som før, erindrer enhver Smaating fra en tidligere Periode og taler saa fornuftigt som Nogen. Hvad Legemet angaaer, saa er han vel endnu svækket i venstre Side, men gaaer dog med Sikkerhed, og navnlig er den slemme Spytfloed, han led af, heelt forsvunden. Vorherre styrke ham i Fremtiden.

28. Dec. Det vedholdende Frostveir uagtet er ikkun selve den indre Havn og Strækningen fra de mellemste Rendepæle over til Paulsen[s] Værft tillagt med Iis.

30. Dec. Paa sidste Sessionsdag. bleve et halvthundrede af de ældre Værnepligtige, Mænd paa indtil 38 Aar, tagne og sendte Syd paa.

1871.

Søndag d. 1. Januar. Inat ÷ 15° . . . . . Medens der endnu igaar var ikkun ubetydelig Iis i Fjordens inderste Kroge, saa

har den stærke Frost ved den herskende Vindstille inat tillagt hele Fjorden, saa at der næppe er aabent Vand at øjne.

4. Jan. Isen strækker sig saavidt ud som Synet kan naa, er speilblankt og man gaaer allerede overalt paa den. Dog ere i Eftermiddag tvende Drengene [indføjjet: paa 10—12 Aar] her fra Byen, Slagter Tychsen[s] den ene og en Arbeidsmand Elling[s] den anden, som løb paa Skøjter ud efter Skjærrev, derude slupne igjennem Isen. Tychsens Søn blev bjerget i en meget forkommen Tilstand, Ellings derimod druknede, og hans Liig fandtes først næste Dag.

15. Jan. I de sidste to Dage er her atter bleven holdt Session.

20. Jan. Idag er der heiset Flag paa Raadhuset og endeel Privathuse, thi Kong Wilhelm har proklameret at han har antaget Titlen som tydsk Keiser og saaledes ere vi arme Syndere paa eengang blevne til „kejserlich-königliche Unterthanen“. — Ingen veed, hvad han før sit Endeligt skal blive til.

23. Jan. Imorges Kl. $\frac{1}{25}$ udbrød en heftig Ildløs i Huset paa Hjørnet af Storetorv og Skibsbrogade, tilhørende Kbmd. Nissen.

Søndag d. 29. Jan. I Eftermiddag ankom der Telegram om at der var afsluttet en 3 Ugers Vaabenstilstand imellem Frankrig og Preussen, og at Forterne omkring Paris til den Ende skulle besættes af Tydskerne. Denne Efterretning havde til Følge, at vore Tydsksindede hængte Flag ud, ogsaa blev der heiset Flag fra Raadhuset.

1. Februar. Der er indløbet Efterretning om at Amtsdommer Jaspersen fra Ris og Sønderrangstrup Herreder, en ung Mand fra Slesvig By som var kommen i Embede her i Byen, men opgav dette kort efter Krigens Udbrud for [at] tjene som Frivillig i den tydske Hær, er afgaaet ved Døden, efter at han et par Dage tilforn havde faaet det ene Been knust og mistet et par Fingre paa den ene Haand. Benet blev amputeret høit oppe ved Hoftan, men Døden indtraadte alligevel. — Ogsaa en Hauptmand, Grev v. d. Schulenburg, der stod ved Bataillon

som her laa i Garnison, er falden, idet han fik et Skud i Underlivet, hvoraf han døde Dagen efter. Mærkeligt var det, at det skete netop paa hans Fødselsdag, og at selv samme Dag Ildebranden hos Nissen paa Storetorv — hvor han boede sammen med en Søster — fortærede endeel af hans Effecter, navnlig hans Stammetræ, hvormed man ofte saa ham sysle, og af hvilket kun nogle forbrændte Blade fandtes.

9. Febr. Inat svær Sneestorm og ÷ 11° . . . . Alle Veie ere efterføgne og ingen Poster ankommen.

10. Febr. Samfærdselen er saa godt som afspærret af den store Masse Snee der er falden. Posterne udeblive, ingen Landmænd komme ind til Byen.

11. Febr. Idag ere nogle af de savne[de] Poster ankomne.

Søndag d. 12. Febr. Om Middagen tog jeg med Chr. Callsen og Hans Krüger fra Beftoft om til Callsens Teglværk og forblev der til sildig Aften. Det var ogsaa Callsens Fødselsdag. Krüger, som kom fra Berlin, var Aftenen tilforn arriveret der og forblev der til næste Dags Middag.

16. Febr. Der er atter bleven indkaldt Mandskab til Tjeneste, og mange Værnepligtige ført Sønderpaa, hvoriblandt Mænd i 39te Aar. Ogsaa her i Byen ere flere blevne indkaldte, bl. A. Skrædder Schmidt, der allerede i flere Maaneder har ligget ved Depotet i Flensborg og for ikke ret længe siden blev permitteret; han blev indkaldt paany, og er nu i Rendsborg.

Søndag d. 26. Febr. Medens endnu i Forgaars Isen bedækkede hele vor Fjord, og der fra Barsø intet aabent Vand var at øjne; medens der fra denne Ø midt i Ugen var kjørt en Vogn med Korn til Maling ind til Runde Mølle, og der i Torsdags kom Folk gaaende over Isen fra Als her til, er Farvandet nu aabent uden for en Linie fra Skjærrev til Varnæshoved, og inde i selve vor Fjord er fra noget inden for Aubækhoved til Felsbæk Møllebugt en stor bred Vaage. — De uhyre Sneemasser, der var faldne og, navnlig paa visse Steder have opdyn-

get sig i kolossale Dimensioner, ere ogsaa saa godt som forsvundne ved de sidste Dage Tøveir.

27. Febr. Inat er Isen brudt op paa hele Fjorden og Vandet bleven aabent helt ind til Skibsbroen . . . Imorges ankom her til et Telegram, dat. Versailles d. 26de, hvori Keiser Wilhelm meldte Keiserinden i Berlin „med dybt bevæget Hierte, med Taknemmelighed for Guds Naade“, at Fredspræliminarierne vare blevne undertegnede, saa at endnu kun Samtykket fra Nationalforsamlingen i Bordeaux maatte afventes. Vore Tydskere kom i en svær Bevægelse, og Mange udhængte Flag, som om selve Freden var afsluttet; selv Landraad v. Lewetzau heiste Flag paa Slottet, men Stormen knækkede Flagstangen og Flaget forsvandt saaledes snart.

28. Febr. Isen, som var drevet over paa Nordsiden helt ude i Fjorden begynder atter at vise sig længere ude som større og mindre drivende Flader. Ude paa Skjærrev staaer en Iismasse saa stor og høj som et Huus fast paa Sandrevlen.

2. Marts. Om Eftermiddagen Kl. 1 $\frac{1}{2}$ bleve Flag udhængte fra Raadhuset: Freden imellem Frankrig og Tydskland er afsluttet. Om Aftenen drog et Fakkeltog igjennem de for største Deel illuminerede Gader, thi ogsaa adskillige af de mere fremragende Danskere, iblandt andre Doctor Grauer, Kbmd. Jürgensen paa Storetorv, Apotheker Stisgaard, Skibsbygmester Jørg. Paulsen, [Plads til Indføjelse af endnu et Navn]. Det var især de tvende førstnævnte, som endog gik omkring for at bevæge Andre til at illuminere; iblandt Andre forsøgte de for-gjæves at bevæge Junggreen og Worsaae til at gjøre det. At mange mindre Borgere fulgte de størres Exempel er begribeligt; vore Hjemmetydskere spottede højliggen over de „danske Cujoner“. Borgermester v. Krogh holdt paa Storetorv en Tale, hvor han bl. A. fremhævede at Aaret 1806 nu var bleven hævnnet.

Byens offentlige Bygninger vare blevne prydede med Grønt

og preussiske Flag plantede op for især dansksindedes Huse, t. E. Agent Middelheus, Capt. Bruhn paa Stor[e]torv, D. Damm, Apoth. Worsaae (næste Dags Morgen) vare Flagstængerne paa de anførte Steder brækkede ned, og for Ag. Middelheus og Apoth. Worsaae endog Flagene borttagne, hvorfor W., der først gjorde Indsigelse imod at Flaget blev plantet paa hans Fortoug, maatte møde for Politimesteren og gjøre Udsagn.

3. Marts. Idag foretoges paa 3 Steder: Raadhuset, Krauses Hotel og Banegaardhotel Valget til det Nordtydske Parlament . . . Vi maa indrømme at vore Hjemmetydskere havde anspændt alle Kræfter for at vinde den Seier, de opnaede. Foruden alle tidligere anvendte Midler brugtes nu et nyt. Folk af dansk Sindelag vare i et *Antal af 45* ikke optagne i den fremlagte Liste, og skjønt der blev gjort hvad der kunde skee for at faae de Udeladte til at reclamere, saa at endog Reclamationen fuldfærdig blev dem leveret og Vedkommende kun behøvede at sætte sit Navn under og aflevere den paa Borgermestercontoiret, saa havde dog endeel undladt at gjøre dette. Endvidere vare *Fornavnene* ofte urigtig anførte i den Liste, der fandtes, navnlig i Valgloalet paa Raadhuset, hvor 1ste og 2. Qvarteer stemte [med anden Haand rettet til „valgte“]. Saaledes havde der paa den *udlagte* Liste rigtig staaet Hans Christian Jertrum Skibstiener, 73 Aar, men paa Listen i Valgloalet stod der Jes Chr. J., og uagtet Manden fremtraadte for anden Gang for Valgbestyrelsen, og uagtet M. Bahnsen fremtraadte og vidnede for at Navnet havde staaet rigtigt paa den [indføjet: of-fentlig] *fremlagde* Liste, af hvilken han, M. Bahnsen, havde en Gjenpart, og at Vedkommende ikke *havde kunnet* indkomme med Reclame: saa erklærede Valgbestyrelsen (der bestod af Dhr. Fr. Raben, Bestyrer Hundewadt, Sekretair, Capt. J. Jensen, Cp. Lindenhan, Kbmd. Detlefsen og Bundesen samt Smed Holst), at den holdt sig til sin Liste, *fordi den var fidimeret*; at see efter i den *udlagte* Liste blev der ikke tænkt paa. Lige-saa var Styrmand Lillholdt[s] Fornavn urigtig anført, og han,

der ogsaa mødte 2 Gange ved Valgurnen, blev ligeledes afviist, uanset at Alle kjendte ham og han er *den Eneste* af dette Navn her i Byen. Paa denne Maade gik en 14—15 danske Stemmer tabte paa Raadhuset!!

16. Marts. I Eftermiddag Kl. 5 kom Landeværnsbataillonen her til Banegaarden, hvor en talrig Mængde „Liedertafel“ og Byens Embedsmænd [med anden Haand rettet til: „Liedertafel“ og en talrig Mængde af Byens Embedsmænd [modtog dem. Soldaterne havde siden Afreisen fra Hamborg hverken nydt Vaadt eller Tørt i tre Nætter og to Dage [indføjjet: og] ikke været ude af Vagonerne. Men de maatte, efter at de vare blevne førte igjennem den pyntede Hovedgade, hvor tydsksindede Damer kaste[de] Blomster ud af Vinduerne ned paa dem, dog nede ved Kasernen først nedsvælge en Velkomsttale af Landraaden og en ditto af Borgemesteren, forinden de fik Lov til at søge Qvartieer og faae Mad og Drikke. Der var rigelig 1100 Mand, der med 55 Jernbanevogne blev transporterede afsted. Der vare Folk fra alle Preussens Provindser i Bataillonen.

22. Marts. I Anledning af Kong Wilhelms Fødselsdag ere offentlige Bygninger og Embedsmænd samt enkelte Andres Boliger prydede med Flag, og i Middagstimen [blev der] skudt Salut fra Galgebjerg.

22. April. [Indklæbet et Blad af Schleswigsche Volks-Zeitung und Apenrader Kreisblatt (Apenrader Nachrichten) for 22. April 1871 med officiel Kundgørelse af 19. April (paa Dansk og Tysk) til alle „Landeværnsmænd, Reservister og Ersatz-Reservister af Apenrade Kreds, som under Mobiliseringen 1870/71 vare indkaldte til Tjeneste, men som ikke have efterkommet den til dem rettede Indkaldelsesordre, eller som have unddraget sig Ordrens Modtagelse ved deres Bortfjærelse til Danmark“, om „uførtøvet og senest inden den 15de Mai 1871 at indfinde dem til deres Forsvar i Distriktsfeldweblens Bureau for deres hidtidige Kompagni-Distrikt, da der i modsat Fald vil blive indledet retslig Undersøgelse imod dem og deres Afstraffelse som

Deserteurer paafølge efter Lovenes Strenghed“. Listen omfatter 183 Navne. Undertegnet 18. April af Major von Kornatzki og 19. April af Landraad v. Levetzau].

5. Mai. Idag var Mærketræet i Jørgensgaardskov grønt.

6. Mai. Junggreen, Adv. Salicath fra Haderslev og Gaardm. Smidemand fra [ ] paa Als have været i Kjøbenhavn i Anledning af den imod de udvandrede Slesvigere fra Landeværns Bezierk-Commandoen udstedte Opfordring og Trudsel. De tre nævnte Mænd reiste *ikke* som en samlet Deputation, men hver Enkelt optraadte som Privatmand for sig. Der blev dem sagt af R. L., at alle Udvandrede, der vare blevne danske Undersaatter, d. v. s. der vare udvandrede førend de havde modtaget Indkaldsordren og havde anmeldt for Øvrigheden at de vilde gaae til Danmark, enten saa deres Anmeldelse var bleven modtaget eller ikke, vilde blive beskyttede; vanskeligere stod Sagen for dem, der havde modtaget Indkaldsordren. Forresten havde R. L. godt begrundet Haab om en heldig Ordning af det hele slesvigske Anliggende.

Søndag d. 7. Mai. Stor Højtid her i Byen, thi der plantes en *Fredseg*, omendskjønt det endnu seer misligt nok ud med Freden. Kl. 4 Eftermiddag satte sig et Tog i Bevægelse fra Banegaardshotel (Rudebek) til Søndertorvet, hvor Egen skulde plantes. Et Musikcorps, Liedertaflen, Skyttelaugget, Lærerne ved Byskolerne, Bycollegierne, Overførsteren tilhest, derpaa en Vogn med 4 Heste hvorpaa Egen, saa Landraaden, Landeværn og Majoren og Borgemesteren, derpaa Festcommitteen og siden Kreti og Pleti. Egen blev plantet paa det Sted paa Søndertorv, hvor der før den ny Vandlednings Indlæg stod en Steenbrønd, paa hvilken før 1848 en af Snedker L. Gebhard her i Byen lavet Træfigur var opstillet, hvilken man havde tillagt Navnet af Kong Christian den Første. Plantningen ledes af Overførsteren og de Forsamlede sang imedens „Eine feste Burg“; derpaa holdt Landraaden Indvielsestalen, saa sang man „Nun dankt Alle Gott“ — stakkels Vorherre — saa talte

Borgermesteren og dernæst sluttedes med at synge „Die Wacht am Rhein“. Man marcherede derpaa tilbage til Banegaard[s]-hotellet, medens Musikken spillede: „Ich bin ein Preusse“ og „Schleswigholstein“, — en højst modstridende Sammenfletning —, og derpaa var der „Festessen“ og Bal. — Planen var fra først af at faae *Præliminæren*, thi andet og [skal være: er] den ikke, plantet paa den gamle Kirkegaard; men Menighedsraadet sagde Nei, og Reclamationer til Kirkevisitatoriet, Superintendenten og fra dem til Regjeringen i Slesvig havde kun det Resultat, at Regjeringen erklærede Intet at kunne gjøre i denne Sag, da Menighedsraadet ene havde Ret til at bestemme deri. — Hvad nu selve Optoget angaaer, der blev begunstiget af et smukt Veir og som man med Opraab, navnlig til Landboerne, havde umaget sig for at gjøre saa storartet som muligt, saa skulle Haandværkssvende, Tjenestefolk og Drengene have udgjort en meget stor Part af Forsamlingen.

8. Mai. Idag afreiste Chr. Callsen, for i Forening med Lassen fra Als og P. Skau fra Buk[s]have (alle 3 Nord-slesvigs Landdagsmænd ved Provinsialstænderforsamlingen) at gjøre Skridt i Berlin til Faveur for de indvarslede Værnepligtige.

13. Mai. I Middag retournerede C. Callsen fra Berlin. Paa en af Krüger, Lassen og Callsen til Krigsministeren i Berlin indgiven Forestilling om Udsættelse af den af Major Kornatzki satte Frist for Værnepligtiges Stilling for sig, d. 15. Mai, fik de det Svar, at allerede d. 9de var Landværn-Bezirks Commandoen i Aabenraa bleven opfordret til at indberette om Foranledningen til dens Publication af 18de April, og indtil denne Beretning indkom forbeholdtes videre Skridt.

Med Hensyn til de Værnepligtige, der ifølge Landeværnmajorens Kundgjørelse af 18. April have meldt sig hos ham, fortælles, at de idømmes 7 Dages [overstreget: mørkt] Fængsel, nemlig 3 Dages mørkt Fængsel med Vand og Brød, derpaa een Dag med almindelig Fangekost og Tilladelse til under Bevogtning at komme ud i Luften, og saa atter 3 Dages mørkt Fæng-

sel med Vand og Brød. Derefter faae de Lov til at gaae hjem til videre. Ogsaa siges at de maae underskrive en Revers, hvori de erklære frivilligt at være vendte tilbage for at blive Preussere igjen.

Søndag d. 14. Mai. [Indklæbet Løbeseddel fra Flensborg Avis, 14. Mai Middag Kl. 12, om Svaret til Deputationen til Berlin og dettes Konsekvenser for de indstævnedel].

23. Mai. Imiddags Kl. $1\frac{1}{2}$ 12 døde min ældste Søster Marie Dorethea, gift med afdøde Rebslager Claus Casper Garben, i en Alder af $67\frac{1}{2}$ Aar. Idag lagde jeg for sidste Gang i denne Vinter(!) i Kakke[l]ovnen om Morgenen.

26. Mai. Iaften kom min Datter Ludevike fra Sverig hjem i Besøg hos os, ligesaa den unge Mad. Gammelgaard fra Varnæs og hendes to Børn.

27. Mai. [Skriften usikker]. Et rheumatisk Onde, der har plaget mig i flere Dage har nødsaget mig til at holde Sengen.

30. Mai. . . . Idag er der atter bleven lagt Ild i Kakkelovnen i mit Værelse for at det kan være at udholde for mig, naar jeg kommer op af Sengen.

3. Juni. [Sidste Vejrobservation].

Noter og Henvisninger.

Aarb. = Sønderjydske Aarbøger.

Festskrift = Festskrift til H. P. Hanssen paa hans 70 Aars Dag (1932).

Fischer = Fr. Fischers Dagbøger.

Worsaae = A. H. H. Worsaae: Bidrag til mit Livs og min Tids Historie, med særligt Hensyn til Forholdene i Nordslesvig og specielt i Aabenraa 1864—71.

1868.

9. 1. *Johan Jacobsen*, se Aarb. 1930, S. 172, og Aarb. 1947, S. 69 f. *Skilling* (Schilling) Kurant, ca. 7 Ør. Jfr. Aarb. 1947, S. 100 (Note).

Gaa Kapøjster, gaa kaput (her: fallit).

Thaler, prøjsisk Kurantdaler. Fra 1. Jan. 1868 indførtes det prøjsiske Møntsysteem: 1 Thaler a 30 Silbergroschen a 12 Pfennig.

14. 2. *Maden*. Engen tilhørte Aabenraa By, og Worsaae bemærker S. 541, at de fleste Danske trøstede sig med, at den nyanlagte

- Eksercerplads kunde bruges til Markedsplads, naar Nordslesvig blev genforenet med Danmark. Jfr. Festskrift, S. 279.
12. 3. I Anledning af *Skolelærernes Ed* skriver Worsaae, S. 551 f.: »At afægge Ed er i Preussen en Hverdagsbegivenhed, og da Eden blev forlangt paa de urimeligste steder og af de urimeligste Personer, er det ikke saa underligt, at den tabte en Del af sin Betydning, eftersom Befolkningen tidligere havde havt stor Respekt for dens Hellighed og var vant til kun at see den anvendt ved vigtige og betydningsfulde Leiligheder«.
12. 4. *Kollegierne*: Magistraten og Deputeretkollegiet, jfr. Aarb. 1930, S. 220
18. 4. Se ogsaa Fischer 1866 18. 4., Aarb. 1947, S. 54.
17. 5. Pastor *J. Michaelsen*, Præst i Bjolderup 1866—80 (Aarb. 1923, S. 198). Worsaae omtaler S. 551 det store Kirkebesøg af Danske fra Aabenraa, der næsten fortrængte Sognemenigheden fra dens egen Kirke. Det aftog, da Pastor Grønning blev Præst i Aabenraa.
Provst *F. G. Göttig*, se Aarb. 1947, S. 98 m. Henvisninger.
4. 7. 700 Nordslesvigere besøgte i Dagene 4.—7. Juli Aarhus og Randers.
6. 7. Om *Landboforeningerne*, se Aarb. 1947, S. 84 og 101 (Note). Worsaae fremhæver S. 568, at den danske Landbof. vilde vise Magthaverne, hvad den kunde udrette ved egne Midler, uden at faa offentlig Støtte i Lighed med »Landwirthschaftliche Verein«, der desuden forskrev Folk og Fæ fra Sydslesvig. Til Ærgrelse for Tyskerne valgte man gerne Fredericiadagen til Dyrskue- og Fstedag. — I Telegrammet blev »broderlig Hilsen« udeladt, men i Stedet tilføjedes: »I Tankerne dvæle vi hos Eder« (Worsaae, S. 569). Om »Köllnische Zeitung«s Kommentar til de tyske Drillerier, se Festskrift, S. 283.
9. 7. Worsaae, S. 570, bemærker m. H. t. dette Jubilæum, at »Lieder-tafel« i de 14 Aar under dansk Styre havde »ført en skindød Tilværelse«.
13. 8. *Thaler pr.*, prøjsiske Kurantdalere, jfr. ovenfor 1868 9. 1.
6. 9. *Turnerne*, i Lighed med Idrætsstævnet i Haderslev 1867, se Aarb. 1947, S. 83.
Hjelm. Lystskov, hvor talrige Festligheder blev afholdt.
15. 9. Om Forberedelserne til Henvendelsen ang. Art. 5 har Worsaae S. 578 ff. nærmere Oplysninger.
Adressernes Indhold, se Worsaae, S. 583 f. (Festskrift, S. 284) og 586 ff. Overpræsident *Scheel-Plessen*, se Aarb. 1947, S. 96 f.
17. 9. »Den her valgte Commite«, se ovenfor 15. 9.
»Dr.« *Resenschmidt*, hvis virkelige Navn var Carl Soedorff, redigerede fra 1. April til Okt. 1868 »Apenrader Nachrichten«.

- Worsaae fordømmer skarpt hans Journalistik. Jfr. Festskrift S. 281 f.
22. 9. *Chr. Callsen*, Posekær, var Fr. Fischers Fætter.
- 1.10. Worsaae, S. 609: »..... Vi levede i en ren Guldalder, hvad Valgbevægelse og Valgagitation angik, og det var næsten til at undre sig over, at Befolkningen ikke trættes, da det var forbunden med megen Tidsspilde og tillige med Bekostning at foretage de hyppige Reiser, som de idelige Valg foranledigede«.
31. 10. »overbord« 2 Gange.
6. 12. »anstillet«, Germanisme.
Sgr. = Silbergrossen (Silbergrossen).

1869.

11. 1. 10.000 Thaler pr. = 26—27.000 Kr.
3. 3. Kmh. *E. S. E. Heltzen* (1818—98), mellem Krigene Amtmand i Aabenraa, 1864—65 Minister, se Aarb. 1930, S. 220 med Henvisninger. Som konservativ Helstatsmand blev han stærkt modarbejdet af de Nationalliberale. Han blev forøvrigt udnævnt til Stiftamtmand over Fyn 5. Marts, vistnok før Adressen naaede frem.
Støbbæk, d. e. Stubbæk.
7. 4. *Aabenraa Kredsdag* omfattede 6 selvskrevne større Grundbeiddere, 2 Repræsentanter for Byerne og 10 for Landkommunerne. Blandt de 6 Godsejere var Kmh. Heltzen, der ejede Aartoft og Søggaard.
23. 4. Den mekaniske Vogn, se videre 6. 5., 26. 8., 11. 9. og 2. 10.
18. 5. *Frederiksklubben*, se Aarb. 1947, S. 96.
G. Rabens Søn, smlgn. Fischer 1865 28. 3., hvor det oplyses, at R. har mistet alle sine Børn (Aarb. 1947, S. 28).
Om »Skiveskydningen paa Sveits« (»Schweitzerhalle«) og dens Efterspil, se endvidere 21. 5., 19. 6. og 23. 12, jfr. Festskrift, S. 287 f.
27. 6. Postmester *Hasselriis*, se Aarb. 1947, S. 76 (Fischer 1867 23. 3.).
Etatsraad *Th. A. J. Regenburg* (1815—95), der som Departementschef i det slesvigske Ministerium 1852—64 havde Hovedansvaret for »Sprogskripterne«.
30. 6. *H. L. d'Arrest* (1822—75) tyskfødt Astronom, men levende interesseret i dansk Kultur.
Astronom *H. C. F. C. Schjellerup* (1827—87) var Dr., men blev ved Besættelsen af Professorembetet 1857 forbigaaet til Fordel for d'Arrest.
Justitsraad *P. J. E. Lunn*, den tidligere Borgmester og Byfoged i Aabenraa, Aarb. 1930, S. 179 og 220, Fischer 1870 16. 5.

21. 8. *C. Th. Engelstoft* (1805—89), Biskop, Historiker, Kirkeminister i Monrads Ministerium 1863—64.
3. 9. Advokat *J. Cl. Pingel* (1824—98), fra Jan. 1868 Redaktør af *Dybbølposten*. Om Pingels Aktion og dens Følger, se *Festskrift*, S. 289 og 305.
8. 9. Forhøret hos Politimesteren ang. Haderslevmødet, se *Worsaae* S. 747 ff. Flere af de fremtrædende Mødedeltagere idømtes Bøder, fordi Mødet ikke var anmeldt for Politiet i Henh. t. Forordningen af 11. Marts 1850 (hvis Eksistens de ikke kendte!), *Worsaae*, S. 754 f.
11. 10. Jfr. *Fischer* 1868 13. 10.
26. 10. Det er formentlig af Interesse at se, hvor mange Underskrifter Adressen fik i de enkelte Sogne. Valget 31. Aug. 1867 fulgte en anden Inddeling.
15. 11. Den præjssiske Kommunallov indførte en Valgcensus, der begrundstigede de Tysksindede. I andre sønderjyske Kjøbstæder protesterede de Danske, mens Aabenraaerne oprindelig ikke havde anset det danske Flertal for truet. *Worsaae* oplyser S. 800, at 3 danske Vælgere var syge og 3 bortrejst, mens 26 udeblev — og 9 stemte Tysk, »til Dels tvungne dertil af Omstændighederne«. *Festskrift*, S. 291 f.
24. 11. *Kirkeforfatningens Indførelse*, se *Worsaae*, S. 803 ff. Valgets Efterspil: *Fischer* 1869 5. 12. og 8. 12., 1870 28. 1., 5. 2. og 17. 2. (Omvalget).
13. 12. Sønner *Festers* Sygdom og Helbredelse, se *Fischer* 1870 6. 5. og 22. 12.

1870.

15. 1. Om Borgmester *A. v. Krogh*, se *Festskrift*, S. 292. *v. Krogh* havde 1. September 1867 afløst *Gottburgsen* som Borgmester og Politimester, skønt han tidligere paa Aaret var blevet suspenderet fra sit Embede som Herredsfoged i Rødding.
27. 5. *H. A. Krügers* Virksomhed i den nordtyske Rigsdag, se *Sønderjyllands Historie* V, 36 ff.
6. 7. Atter Landboforeningsfest paa *Fredericiadagen!* *Worsaae*, S. 861 f. nærmere om Festen (efter »*Freia*«).
17. 7. Den fransk-tyske Krigs Udbrud. »Alle Danskere ere meget glade, alle Tydskerne yderst bekymrede«, hedder det samme Dag i Brev fra *Fischer* til *Worsaae*, der har opholdt sig i *Karlsbad*. Selv en højstaaende Militærperson som den gamle Landeværnsmajor *Kornatzki* i *Kolstrup* var meget ængstelig, og der gik Rygter om Masseflugt af Indkaldte til Kongeriget. »Iblandt Embedsmændene hersker samme fortrykte Stemning, kort sagt, det tidligere Brouteri er vegen for Forknythed. Den dansk-

- sindede Menigmand bygger de mest rosenfarvede Luftkasteller og de politiske Kandestøbere ere fuldkommen paa det Rene med hvorledes Alt skal gaae . . . Samtlige vore Venner ere alle oplivede af de bedste Forhaabninger . . .« (Worsaae, S. 874 ff.). *Jomfru Fanny*, der som ganske lille var kommet til Aabenraa og efter Befolkningens Mening var Datter af Christian VIII, havde spaaet en stor Krig i 1870. Festskrift, S. 294 f.
18. 7. Først den 25. Juli vedtog den danske Regering at erklære sig neutral, og Erklæringen blev ikke offentliggjort.
24. 7. Krüger blev arresteret, da han havde nægtet at levere de udskrevne Heste og i denne Forbindelse brugt uforsigtige Ytringer (Worsaae, S. 885).
27. 7. Gustav Raben opnaaede ikke sin Hensigt, se 8. 10.
2. 8. Belejringstilstanden, se 11. 8.
7. 8. Ang. den tyske Sejrsmedling med det store Fangetal bemærker Worsaae, S. 890: »Efterretningen blev modtaget med den største Mistro af de Danske«.
3. 9. Worsaae, der ellers flittigt citerer Fischer, udelader dennes Bemærkning om, at nogle ængstelige Dansksindede havde Lys i deres Vinduer (W., S. 893). Derimod fastslaar W. S. 897, at skønt Hjemmetyskerne blev stadig mere anmassende overfor deres politiske Modstandere, holdt de Danske Modet oppe »paa en næsten ubegribelig Maade«. Det havde iøvrigt skuffet de Danske, at hverken den franske Krigserklæring eller Kejser Napoleon III.s Proklamation til det franske Folk havde nævnt Pragfredens § 5.
9. 11. Fischer anfører ogsaa Vælgernavne, men III. og til Dels IV. Valgdistrikt er ikke udfyldt. Der blev valgt 12 danske og 12 tyske Valgmænd mod henholdsvis 10 og 9 i 1867, jfr. Festskrift, S. 297.
16. 11. Worsaae skriver S. 921: »Udfaldet af Valgene var ikke alene til stor Glæde for Nordslesvigs danske Befolkning, men der leveredes desuden derved et tydeligt Bevis for, at Befolkningen ikke havde skiftet Sind paa en Tid da adskillige Forhaabninger gik til Grunde under Kanonerne Torden i Frankrig, eller tabt Modet i de 6 lange Aar Fremmedherredømmet saa tungt havde hvilet over Landet«.
24. 11. Købmand C. E. Hoffgaard, Aarb. 1930, S. 220 (Fischer 1864 22. 2., 1. 6. og 20. 12.).

1871.

2. 3. I Worsaaes Meddelelser om Dagens Begivenheder (S. 1019 ff.) hedder det, at Smaaborgerne følte sig forraadt, da ansete danske Mænd paa Store Torv satte Lys i Vinduerne. Tilsidst var

- vel kun ca. 20 Huse illuminerede; de tilhørte de afskedigede danske Raadmænd og nogle større Næringsdrivende.
3. 2. fidimeret = vidimeret, bekræftet.
  6. 5. R. L., maa være Udenrigsminister O. D. Rosenørn-Lehn.
  23. 5. Den 22. Maj var Worsaae rejst til Karlsbad og havde før Afrejsen bedt Fr. Fischer som sædvanlig holde sig a jour med Begivenhederne i Aabenraa, men F. afslog det med Taarer i Øjnene: »Jeg er træt og trænger til Hvile; nu maa yngre Kræfter træde til«. Han henviste til Junggreen som Meddeler i sit Sted.
  3. 6. Dagen efter døde Fr. Fischer af et apoplektisk Tilfælde, 62 Aar gl.

Skrønen om Kejser Otto II.s Tog til Oddesund.

Af Gudmund Schütte.

I Året 974 stormede Otto II Danevirke og erobrede Byen Slesvig. Dærav opvoxede Sagn om, at han var trængt frem til Jyllands Nordspids og havde slynget sin Lanse ud i et Sund for symbolsk at tilegne sig Landet; Stedet skulde dærefter være blevet opkaldt Ottinsand eller Oddesund. Endnu i „Salmonsens Konversationsleksikon“ 1902 og 1924 kolporteres dette Sagn; det hedder dær, at Otto trængte „langt op i Jylland“.

I „*Albaich-Årbøgerne*“ hedder det efter Omtale af Harald Blåtands Angreb på det tyske Rige: „Da dette blev meldt til Kejser Otto, samlede han en Hær, og dragende frem mod Harald vilde han påføre ham en stor Krig. Men Harald sendte da sine Sendebud til Kejseren og udbredte hele sin Skat for ham, for at han skulde lade ham i Fred. Ophidset ved disse Sendebud vendte Kejseren tilbage til sit Hjemsted.“ Videre fortælles, at Harald faldt til Føje, gav sin Søn som Gidsel og fik sluttet Fred. Intet yderligere om Tildragelsernes Skueplads.

Bisp *Thietmar av Merseburg*, som skrev c. 40 År efter de skildrede Tildragelser, meddeler III, 6, følgende: „Kejseren ilede på sit andet Tog til Sleswic mod de oprørske Daner. Da han så, at hans Fjender med Våben vilde holde den Grav, som er gjort til Landets Forsvar, og den Port, som kaldes Wiegtesdor, trængte han efter Hertug Bernhards og min Bedstefader Grev Henriks Råd tappert gennem alle disse Fæstningsværker. — Kejseren lod en Borg bygge i disse Grænseegne og Mandskab lægge dæri“.

Hær har vi et Vidnesbyrd, der stammer fra et Øjenvidne. Det taler intet om en Skueplads udenfor Danevirke og Slesvig By.

Snorre Sturluson skildrer i sin „*Heimskringla*“ først Håkon Jarls Forsvarskamp på Danevirke efter Samtidsskjalden *Einar Skålaglams* Kvad „*Vellekla*“. — Efter Håkons Hjemvenden til

Norge hedder det videre: „Kejser Otta vender sig nu med sin Hær til Sli; drager han dær til sig en Skibshær og fører da sine Mænd over Fjorden til Jylland. Men da Danekongen Harald spørger det, farer han imod med en Hær, og det bliver dær et stort Slag, og tilsidst vinder Kejseren Sejr; men Danekongen flygtede bort til Limfjorden og foer ud i Marsey“. Dærpå Forhandling, Fredslutning og Haralds Dåb; Sønnen holdtes over Dåben av Kejseren og kaldtes Otto Svein.

Adam av Bremen sidst i 1000 tallet, II, c. 3, overfører falskelig Tildragelsen fra Otto II til Otto I. Dær fortælles således: „Kongen med sin Hær drog ufortøvet ind i Danmark. Efterat være brudt igennem Danernes Grænsevold, der fordem var lagt ved Sliaswig, hærjede han med Ild og Sværd hele Området lige til det yderste Hav, som skiller Normannerne fra Danerne, og som lige til idag efter Kongens Sejr kaldes Ottinsand. Da han drog ud igen, mødte Harald ham ved Sliaswig og angreb ham. Begge kæmpede tappert, men Saxerne sejrede, og Danerne veg overvundne til sine Skibe. Da de under disse Vilkår var bleven gjort tilbøjelige til Fred, underkaster Harald sig Otto, og, idet han modtog sin Rigsmyndighed av ham, lovede han at antage Kristendommen i Danmark. Strax blev Harald selv døbt med sin Hustru og sin lille Søn, hvem vor Konge, da han løftede ham fra den hellige Font, gav Navnet Suein Otto.“

Adam er tydelig Kilden til Snorres Fortælling om Haralds Dåb og Sønnens Opkaldelse efter Kejser Otto. Det er vel en ren Tilfældighed, at Oddesunds Opkaldelse efter samme Kejser ikke er kommen med hos Snorre; vi skal strax møde den i næste Kilde.

Saxe, II, 2. „Kejseren gennemfoer uden Modstand Jylland, der var blottet for kongelig Ledelse. Da han standsedes av Limfjorden, som dengang omslutede Vendsyssel med sine Vande, slyngede han sin Lanse ud i Bølgerne. Men nu, da Harald kom til, vendte han ikke blot tilbage til Ejderen, men hans Tilbage-tog havde den største Lighed med en Flugt. Men han slyngede

Spydet, som han brugte, ud i Havbølgerne for at efterlade sig et Minde, og opkaldte Sundet med sit Navn . . . . Men efterat Harald havde tinget med Kejseren, sluttede han sig til det katolske Religionssamfund og skaffede sit Rige Fred med Gud og Mennesker.“

Oddesunds Opkaldelse har Saxe fra Adam; dærimod er Lansekastet nyt tilkommet fra en tysk Kilde, som vi til Dato ikke kender. Vi skal strax genfinde det hos den næstfølgende Hjemmelsmand.

„*Jomsvikingasaga*“ viser Sagnudviklingens Kulmination. Sagamanden lader en lillebitte Fjer svulme op til fem smækfede Høns. Hvad der hos Thietmar avfærdiges i en 6—7 korte Linjer, tværes ud over ligeså mange Sider. Hvad der hos Thietmar næppe kan tænkes at have varet en Måned's Tid, udspændes over tre samfulde År. Det lønner sig ikke at referere alle de mange fantasifuldt udpyntede Enkeltheder. En ny Opdigtning er Olav Tryggvesøns Deltagelse i Stormen på Danevirke. Hærunder udmales Olavs Råd om at sætte Ild på Voldens Træværk ved Hjælp av Brandtønder; det turde stamme fra et sydslesvigsk Stedsagn. Endvidere fortælles udførlig om Bisp Poppo's Jærnbjrd. — Av Interesse i nærværende Sammenhæng er kun Fortællingen om Kejser Ottos Lansekast. Efterat Otto er slået på Flugt av Håkon Jarl, hedder det videre: „Kejseren red frem til Stranden og havde et stort, guldindlagt og helt blodigt Spyd i Hånden, og siden stak han Spydet i Vandet, kaldte den almægtige Gud til Vidne og sagde derpå: „Anden Gang, når jeg kommer til Danmark, så skal een av Delene ske, — enten skal jeg kristne Danmark eller lade hær mit Liv“. Derpå gik Kejser Otto og hans Folk ombord på sine Skibe og foer nu hjem til Saxland.“

Hærtil fremdrager Steenstrup, der i Avhandlingen „Danmarks Sydgrænse“ (1900) har skrevet om disse Forhold, S. 65 to oplysende Paralleler. *Pseudo-Terpin* fortæller, at Karl den Store på Tog mod Saxerne kaster sin Lanse i Havet. Stedet

kaldes i „*Stade-Årbøgerne*“ for „Karlessant“ („Mon. Germ. Script.“ XVI, 309). Og en tysk *Rimkrønike* hos Grimm, „*Deutsche Rechtsalterthümer*“ 4. Udg. I, 84 siger, at Kong Lothar ved Otranto „sinen schaft schoz in das mere“.

Steenstrup er imidlertid ikke nået frem til den oprindelige Kilde. Denne er *Paul Warnefrids* „*Langbarderhistorie*“ III, c. 32. Hær fortælles følgende om Langbarderkongen *Authari*, som herskede 584—590:

„Der går nemlig det Sagn, at denne samme Konge da er kommen igennem Spoletium til Beneventum og har erobret dette Rige og også er dragen lige til Regium, den yderste Stad i Italien i Nærheden av Sicilien, og efterdi der sammesteds skal ligge en Søjle i Havets Bølger, fortælles det, at han, siddende på Hest kom lige hen til den og rørte ved den med sin Lansespids, idet han sagde: „Hertil skal Langbardernes Land strække sig!“ Denne Søjle skal være dær den Dag idag og kaldes Autharis Søjle“.

Hær har vi tydelig Kilden til alle de ovenfor nævnte Sagn-digtninger.

At *Authari* også ellers optræder i tyske Sagn, veed vi fra Spillemandsdigtet „*König Ruther*“, der giver sig ud for at handle om Langbarderkongen *Hrothari*, men i Virkeligheden skildrer *Autharis* Brudfærd: *Authari* og *Hrothari* er de eneste Langbarder efter Erobreren *Albuin*, der lever videre i tysk Heltedigtning.

Der lader sig opstille følgende Paralleler:

<i>Paul Warnefrid.</i>	<i>Rimkrønike.</i>	<i>Saxe, »Jomsvikingasaga«.</i>
<i>Authari</i> (tysk: <i>Othari</i>), Herren over Italien, trænger frem til Halvøens Sydkant og foretager en sym- bolsk Landesvingning ved et Sund ved » <i>Autharis Søjle</i> «.	1 <i>Othar</i> (italiensk il <i>Othari</i> ?), Herren over Italien, trænger frem til Halvøens Sydkant og foretager et symbolsk Lansekast ud i Snæv- ringen ved Otranto.	<i>Otto</i> Herren over Italien, trænger frem til en Halvø's Nordkant og foretager et symbolsk Lansekast ud i Sundet ved » <i>Ottos Sand</i> « (i Oddesund).

Endvidere:

<i>Paul Warnefried.</i>	<i>Pseudo-Terpin + »Stade-Arbøgerne.</i>
Herren over Italien	Herren over Italien
og Langbardenne	og Langbardenne
trænger frem	trænger frem
til Rigets Sydkant	til Rigets Nordøstkant
og foretager en	og foretager et
symbolsk Lansesving-	symbolsk Lansekast
ning ved et Sund	ved en Flodmunding
på et Sted, som op-	på et sted, som op-
kaldes efter ham	kaldes efter ham
(»Autharis Søjle«).	(»Karllessant«).

Disse Paralleler tør vist kaldes tvingende.

Authari er i Virkeligheden den eneste Langbarkerkonge, om hvis Liv og Virke man vidste noget håndgribeligt i Tyskland. Vi hører nok etsteds, at tyske Bønder synger om Forgængerens Albuin, men disse Sange er ikke nået til os, og Efterfølgeren Hrothari, Langbardenes Lovgiver, har kun lige netop givet sit Navn til Helten i „König Ruther“, medens Indholdet drejer sig om Authari. Digtet skildrer Autharis romantiske Bejlen til Bajrerprinsessen Theudelinda, omtalt hos Paul Warnefrid III, c. 30. Når altså Authari kunde være Helt i en romantisk Historie efter Tidens Smag, er det såre naturligt, at også hans Erobring av syditaliensk Område har sat sig fast i Mindet.

Alle de Genspejlinger, der ovenfor er anført, er yngre.

Alle Overleveringer holder fast ved det Udgangspunkt, at Helten er Herre i Italien. Det karakteristiske, der fortælles om ham — særlig den symbolske Gestus med Lansen — bliver ikke som i et almindeligt Vandresagn overført på hvilket som helst Personer i Europa; — det er selvfølgelig ikke udelukket, at flere Overførelser kan forekomme, men i Overlevering, der kan kaldes den centrale, — Frankrig, Tyskland, Danmark, Island — er der udelukkende Tale om Italiensherskere.

Hvad der yderligere fortælles i de forskellige Kilder, kan i Hovedsagen gengives med nøjagtig de samme Ord. At Sted-

fæstelsen ændres fra Syd til Nord, eller at „Sund“ bliver til „Snævring“ eller „Flodmunding“, er aldeles uvæsentligt.

Havde vi flere tyske Kilder end de her nævnte, vilde vi sikkert også iagttage flere Mellemlinjer mellem „Otheris Søjle“ alias Otranto og Ottin-sand.

Sagnet om det symbolske Lansekast er således et historisk Stofs Omformning i Sagnudviklingen.

Gudmund Schütte.

Efterskrift. Efter at dette var skrevet, har Lektor *Fr. Orloff* i „Sydslesvigske Aarbøger“ 1948, 147, påvist en yderligere Forskydning, helt parallel med den, hvorved Kong Autharis Lansevingning overføres på Kejser Otto. Der siges i „Flatøbogen“, at Fredsslutningen mellem Otto og Harald Blåtand fandt Sted på Márey, dvs. Mågeøen i Slien. Hos Snorre er Márey i Sli-fjorden bleven til Mársey i Limfjorden, dvs. Mors, hvorhen altså Harald på Flugten skal være tyet. Igen et manifest Exempel på Forskydning.

Theodor Storm og Danmark

(med specielt Henblik paa hans Forhold under Krigen 1848-50.)
Af Anna Simonsen.

Theodor Storm blev født 1817 i Husum, hvor hans Fader Johann Casimir Storm var Advokat. Han tilhørte altsaa Overklassen, der her ligesom i de andre slesvigske Byer gennemgaaende var orienteret mod Syd. Advokat Storm, der var en af Landsdelens fremtrædende Politikere, repræsenterede i Tidsrummet 1831—46 de liberale i Husum Amt i den slesvigske Stænderforsamling. Der er dog i det mig foreliggende Materiale intet, der kunde tyde paa, at den unge Storm har haft politiske Interesser i sine Skole- og Studenteraar. Hans Studentertid, som han for største Delen tilbragte i Slesvig-Holstenismens Højborg Kiel, faldt dog ellers netop i de Aar, da man var ved at vaagne op til national Bevidsthed. Theodor Storm, der fulgte i Faderens Fodspor med Hensyn til Valget af sit Studium, har tilsyneladende ikke interesseret sig synderlig hverken for Studiet eller for Politik. Han dyrkede med Forkærlighed Litteratur og Musik. I Aaret 1843 udgav han sammen med to Studenterkammerater, Brødrene Mommsen, en Digtsamling: „Liederbuch dreier Freunde“. Mens man i et af Theodor Mommsens¹⁾ Digte (Anno 1841) finder tydelige Hentydninger til de politiske Forhold i Landsdelen, bærer Storms Bidrag ikke i mindste Maade Præg af nogen Tilknytning til Hjemstavnen.

Da Storm havde taget sin Embedseksamen i 1842, nedsatte han sig som Advokat i sin Fødeby. Nu faar han efterhaanden en vis Tilknytning til den slesvigholstenske Bevægelse. Bl. a. finder man ham som Medlem af Festkomiteen ved Arrangementet af den store Nordfriserfest i Bredsted den 10. Juni 1844²⁾.

¹⁾ Den senere saa bekendte Historiker.

²⁾ Geschichte des am 10. Juny in Bredstedt gefeierten Volksfestes der Nordfriesen. Udgivet af P. Lorenzen.

Denne Fest skulde være et Forsøg paa at vække Friserne, der hidtil havde vist ringe politisk Interesse, til Opposition mod Regeringen og til tysk Bevidsthed. At den unge Storm dog ikke tog alt dette særlig alvorligt, viser et Brev til hans forlovede, Constance Esmarch i Segeberg³⁾). Han skriver om den sentimentale Dansker-æder Johannes P. fra Tønder, (det maa være Johannes T., da man i Beskrivelsen af Festen finder Johs. Todsen fra Tønder opført blandt Talerne) der paa denne Dag holdt halvtreds Taler, af hvilke der ikke var Mening i en eneste. Ogsaa andre af Slesvig-Holstenismens Koryfæer faar det glatte Lag. Saaledes skriver han om Advokat B. (kan være baade Beseler og Bremer, idet begge disse Advokater nævnes blandt Talerne) og Doktor N. (hvem Dr. N. er, kan jeg ikke oplyse). De stod højt oppe paa Pavillonens Balkon i Skæret fra Lamperne og Begfaklerne og holdt hinanden omslynget i salig Beruselse, mens de deklamerede ud over Bondeknoldene, der dansede ved deres Fødder:

Brüder überm Sternenzelt
muss ein guter Vater wohnen.

Han er paa ingen Maade fjendtlig indstillet mod Danskerne i disse Aar. Han digter endog Velkomsthyldest til Kong Christian VIII, da denne i Aaret 1845 gæster Husum. Han skriver om dette til Constance Esmarch, at han, hvor upolitisk han end er, dog føler sig forbundet med hele Landet i Sympati. Dog hedder det, „at han ikke vil inklade sig paa at skamrose Kongen“.

Man maa ogsaa indrømme, at Digtet „Heil dir, heil dir, hoher König“⁴⁾) er ret intetsigende. Det røber intet om Befolkningens Følelser overfor Kongen, af hvad Art disse end maatte være. Man faar af Brevene det Indtryk, at han nærmest giver sig i Lag med Opgaven, fordi den tilfredsstillter hans Digter-

³⁾ Briefe an seine Braut. Udg. af Gertrud Storm.

⁴⁾ Storms Sämtliche Werke. Udg. af Albert Köster. Bd. I S. 240.

natur. Man kan i det hele taget sige, at Storm hele sit Liv igen-nem stedse satte Kunsten højere end Politiken.

Først da Oprørsfanerne er hejst, da den formentlige Fjende er trængt dybt ind i Landsdelen, stiller han sin Digtekunst i det nationales Tjeneste. Paa den Maade mente han at kunne gavne sit Land bedst, mens mange af hans Slægtninge og Venner drog ud i Felten som frivillige. Men Storm bekender, at det ikke er de politiske Digte, der staar hans Hjerte nærmest.

Vi kan vel og i Trompeten støde,
Saa vidt det gjalder over Land.
Dog heller vi vandrør i Majdagen,
Mens Primulaerne blomstrer og Droslerne slaar,
Tænksomt og stille ved Bækkens Rand.

Trods dette mener flere Stormforskere, at hans politiske Lyrik staar paa Højde med hans Kærlighedslyrik. Denne Paa-stand turde dog næppe være holdbar. Fra Oprørsaaene findes 6 Digte. Jeg skal ganske kort komme ind paa et Par af de skøn-neste. Det første er Digtet „Ostern“⁵⁾ fra Foraaret 1848. Hvis man læste Digtet uden Forudsætning og ikke havde Tiden og Kampene in mente, vilde man godt kunne glæde sig over den smukke Naturpoesi alene. Digtet er en Skildring af Foraarets Komme til Marskegnene, men man aner Sammenhængen mel-lem det magtfuldt frembrydende Liv i Naturen og dens kraftige Folkerejsning, der i Øjeblikket gaar hen over Landsdelen. Dig-teren ønsker endnu mere Fart over Udviklingen og tilraaber Foraarsvinden, der klingende gaar gennem Luften:

Vift, Vaarvind, vift, til hver en Knop er bristet,
Og vi har faaet Sommer helt og fuldt.
Udfold dig, du gudfødte Lys.
Og skælv ej, du mit Hjemlands faste Jord.

I de to sidste Strofer fremkalder Digteren i sin Erindring det samme Landskab, som det ser ud i mørke Novembernætter,

⁵⁾ Storms Sämtliche Werke. Udg. af Albert Köster. Bd. I S. 125.

naar Stormen pisker Havet ind over Digene. Men det kan ikke gennembryde den faste Dæmning, og Digteren udraaber i jublende Triumf over de fjendtlige Kræfters Magtesløshed:

Det Land er vort, og vort det skal forblive.

I Digtet „Im Herbst 1850“⁷⁾ lyder ikke slet saa begejstrede Toner. Dog forsøger Digteren til Trods for de vanskelige ydre Omstændigheder⁸⁾ at holde Modet oppe hos sig selv og sine Meningsfæller. „Selv om Fjenden nu huserer i Hjemstavnen og med brutale Næver river Trikoloren ned fra Soldatergravene, vil han ikke beklage sig, selv om han maaske vil komme til at forlade sit Hjem med Tiggerstaven i Haanden. Han har Bevidstheden om at have gjort sin Pligt:

Til sene Slægter dog vi efterlader

Et tro beseglet Testament.

Og Digteren véd med usvigelig Sikkerhed, at lysere Tider atter vil oprinde for hans Sag.

Thi komme vil det kraftige »Bliv til«

Der og for os besejrer Natten.

Den Dag, da denne tyske Jord

Skal ligge i det store Riges Ring.

Fra denne Tid hidrører ogsaa det skønne Digt „Gräber an der Küster“⁹⁾. Digteren skrev det for at hædre Mindet om de Soldater, der blev saaret ved Stormen paa Frederiksstad, og som døde paa Lazarettet i Husum og blev begravet paa den stedlige Kirkegaard.

Digteren giver en fin Skildring af, hvorledes nu de unge Kæmpere hviler ved den hjemlige Kyst. Fra Stranden kommer der en let Brise, som afkøler dem efter den hede Kamp. Havet flammer op i Aftenskæret og kaster sin Glans hen over de mørke Gravhøje. I disse Grave ligger den tyske Ære uplettet. Disse Soldater har reddet Hjemlandet fra Skammen. Nu har

⁷⁾ Sämtliche Werke Bd. I S. 115.

⁸⁾ Preussernes Svigten og Danskernes Sejr ved Isted.

⁹⁾ Sämtliche Werke Bd. I S. 116.

de det godt. De „hviler som i Moders Skød“. Men Digteren selv er ikke mere opfyldt af den lyse Tro paa Fremtiden, som prægede hans tidligere Digte.

Men vi, som er tilbage blevet,
Hvor i Udlændigheden maa vi dø?

For Storms Vedkommende var der virkelig Grund til at spørge saaledes. Mørke Skyer var ved at taarne sig op. Da Danskerne definitivt var blevet Herrer i Slesvig-Holsten, var det ganske naturligt, at der blev foretaget en Udrensning. Bl. a. maatte alle Advokaterne i Landsdelen søge om Stadfæstelse af deres Bestalling. Theodor Storms Ansøgning om dette blev afslaaet. I Brevene til sine fortrolige Venner¹⁰⁾ angiver Storm selv, at Grunden var den, at han ved Bruddet mellem Danmark og Hertugdømmerne havde holdt til paa Hjemstavns Side, og at han havde søgt at værne sine Landsmænd mod Overgreb fra dansk Side.

I et andet Brev¹¹⁾ finder man et Vidnesbyrd om hans Indsats for hans forurettede Klienter. — To ansete Bønder fra Ostfeld¹²⁾ var blevet gennemptryglet af de danske Gendarmer (om Grunden dertil forlyder dog intet) og havde henvendt sig til Advokat Storm, for at kan skulde tale deres Sag: „Jeg er lige kommet paa min rette Plads“, skriver Storm, „jeg vil ikke skaane ham, (denne „ham“ er Gendarmeriløjtnanten, som, da han erfarede, at man havde meldt Sagen, havde truet Sognefogden med Prygl) det kan han være sikker paa“. Om Sagens Udgang melder Historien intet. — Men ikke alene paa denne Maade havde Storm demonstreret sine tyske Sympatier; ogsaa i Privatlivet lagde han aabenlyst sin Mening om de nye Magthavere for Dagen. Dette var saa meget mere uheldigt, som hans Forældre i denne Tid nødtvungent maatte huse en dansk Postmesterfrue. Skønt Storm havde passeret de 30 Aar, var han en

¹⁰⁾ Mörike-Storm Briefwechsel. Udg. af J. Bächtold.

¹¹⁾ Briefe an seine Freunde. Udg. af G. Storm 6. 4. 1851.

¹²⁾ Et Landsogn i Nærheden af Husum.

ungdommelig Hedspore, der ikke gjorde nogen Røverkule af sit Hjerte. Den danske Dame viderebefordrede hans uforsigtige Ytringer, saa at det blandt Danskerne snart hed sig, at han var „rasende af Patriotisme“.

Endvidere havde Storm under Krigen indstillet sin Praksis for at undgaa enhver Kontakt med de dengang indsatte Embedsmænd. Da Krigen var endt, genoptog han sin Gerning. Kort forinden havde han fra Overjustitskommissionen modtaget en Forespørgsel om Grunden til, at han havde indstillet sin Virksomhed. Storm refererer sit Svar til Kommissionen i et Brev til en fortrolig Ven. „Min Erklæring gik ud paa, at jeg, skønt jeg ikke havde deltaget i politisk Virksomhed, dog med mine Følelser og min Overbevisning stod paa mit Hjemlands Side og at jeg allermindst vilde fornægte dette nu, da denne Sag er afsluttet og tabt. Og at jeg derfor havde næret det naturlige Ønske ikke at omgaaes de under Krigen indsatte Myndigheder, saa længe denne varede“¹³).

Man kunde maaske ogsaa have tænkt sig, at Storms patriotiske Digte var Grunden til Kassationen af hans Embedsbestalling. Men det er yderst tvivlsomt, om disse overhovedet er kommet den danske Regering for Øje. De fleste af dem blev nemlig slet ikke trykt i denne Tid. Digtene fra 1850, som er de mest aggressive i Tonen, blev ikke medtaget i den samlede Udgave af Digtene fra 1852, idet Forlæggeren i Kiel ikke vovede at trykke dem.

Jeg har altid syntes, at den danske Regering skred lovligt haardt frem mod Storm ved at fratage ham hans Bestalling, og tyske Biografer ynder at fremstille ham som en Slags Martyr for den slesvig-holstenske Sag. Det er jo ikke nogen Forbrydelse, at man aabent vedkender sig sit nationale Sindelag, naar man iøvrigt optræder loyalt over for Myndighederne. — En Bemærkning i „Sønderjyllands Historie“ foranledigede, at jeg

---

¹³) Briefe an seine Freunde 6. 4. 51.

forsøgte at trænge dybere til Bunds i dette Problem, og mine Undersøgelser gav det Resultat, at Storm ikke var slet saa sagesløs, som det ifølge hans egne Udtalelser og Biografernes Fremstillinger kunde se ud til. — I Rigsarkivet fandt jeg en Del gamle Dokumenter „Sagen om Advokater fra 1852—62“. I disse Akter var ogsaa Storm senior og juniors Anmodninger om Stadfæstelse af deres Embedsbestallinger behandlet. Baade Amtmanden og Magistraten i Husum har indsendt Rapporter om Advokaterne i deres Embedsdistrikt. Den gamle Storm omtales som „en Ven af Lovlighed og Orden“. Amtmanden mener endog, at det skyldes den gamle Storms Paavirkning af Kommuneformstanderne, at han kun undtagelsesvis i sit Distrikt er stødt paa den ellers ret udbredte passive Modstand. Johann Casimir Storm fik da ogsaa som eneste Advokat i Husum Lov til at fortsætte sin Praksis. — Sønnen bliver endnu udførligen omtalt. Jeg skal ordret citere (i Oversættelse) Amtmandens og Magistratens Indberetninger til Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig. Magistratens Udtalelse lyder som følger: „Underretsadvokat Hans Theodor Woldsen Storm. Magistraten kender ikke noget til, at Advokaten skulde have været politisk aktiv før Oprørets Udbrud, og den mener heller ikke, at han har udfoldet en saadan nogensteds. Derimod har han ganske vist under Oprøret paa mangfoldige Maader manifesteret sit slesvigholstenske Sindelag ved at underskrive illoyale Adresser og ved Renitens mod den af den tidligere Landsforvaltning indsatte Øvrighed, den nuværende Amtmand Davids. Han har levet et i høj Grad tilbagetrukket Liv. Da de kongelige Tropper drog ind i Byen, forblev han der og har siden den Tid forholdt sig rolig og i Overensstemmelse med Loven.“

Man vil heraf se, at Magistraten slet ikke er ude paa at skade ham. Den nævner kun de tørre Fakta og fremdrager oven i Købet de Ting, der taler til hans Fordel. Om adskillige af de andre Advokater hedder det, at de flygtede, da Danskerne holdt deres Indtog der.

Amtmanden W. Johannsens Skrivelse er nærmest en Uddybelse af Magistratens Indberetning. Den har følgende Ordlyd: „Den derværende Magistrat bebrejder Underretsadvokat Hans Theodor Woldsen Storm, at han under Insubordinationen har manifesteret politisk-separatistiske Tendenser ved at underskrive illoyale Adresser og ved Renitens mod den tidligere Landsforvaltning, selv om han i sin i høj Grad tilbagetrukne Tilværelse ikke har gjort sig skyldig i oprørsk Agitation. Denne Anke er ganske vist ikke ubegrundet, thi Advokat Woldsen Storm har i Maj 1849 været Medunderskriver af en illoyal Adresse, der fra flere Indbyggere i Byen Husum blev rettet til den derværende Magistrat. I denne fremsættes en Anmodning om, at det i Byen Husums Navn maa blive erklæret og komme til Landsforvaltningen og Forbundsdagens Kendskab, at Byen ikke mere vilde anerkende Kong Frederik VII. som Slesvig-Holstens Hertug, og at de ønskede Personalunionen med Danmark ophævet for evigt. Endnu under min Embedsførelse har Advokat Woldsen Storm efter egen Tilstaaelse ytret, at han havde suspenderet sin Praksis, indtil de offentlige Forhold var ordnet, hvilket paa given Foranledning bestemte mig til under 12. Februar 1851 at anmode Overjustitskommissionen om, at Advokat Woldsen Storms Tilladelse til at praktisere igen, maatte blive gjort afhængig af, om han vilde udstede et Bevis for, at han vilde anerkende den af Hans Majestæt Kongen allerhøjst indsatte Regeringskommission for Hertugdømmet Slesvig som den eneste retmæssige øverste Regeringsmyndighed i det nævnte Hertugdømme, og at han ligeledes vilde anerkende samtlige af denne overordentlige Regeringskommission indsatte Justits- og Administrationsmyndigheder som retmæssige Myndigheder, og at han ubetinget vilde følge og adlyde den overordentlige Regeringskommission og de under denne staaende Myndigheders Anmodninger og Resolutioner. — En Resolution oven paa denne min Anmodning er imidlertid ikke paafulgt. Iøvrigt har jeg siden den Tid aldrig haft den mindste Grund til

Utilfredshed med Advokat Woldsen Storms Adfærd.“ Og Amtmanden fortsætter efter forskellige Bemærkninger, som ikke er af saa stor Interesse for denne Sag: „Endelig tror jeg at maatte minde om, at jeg først for nylig har faaet Kendskab til den illoyale Adresse fra flere Husum-Indbyggere, som bl. a. Advokaterne Storm, Beccau og Rehder har undertegnet, og at jeg blandt Underskriverne kender enkelte Mænd, som den kgl. Regering ikke har unddraget sin Tillid. Skule der derfor ved Bedømmelsen af Ansøgningerne fra Advokaterne i dette Distrikt om Stadfæstelse af deres Bestallinger blive lagt saa betydelig Vægt paa hin Adresse, at Stadfæstelsen kom til at afhænge af Deltagelse i denne Adresse, saa turde Indsendelse af dette Dokument i Original til det kgl. Ministerium, hvilket jeg indtil nu har anset for det bedste at undlade, være i høj Grad paakrævet for at undgaa en for uligelig Behandling af dem, som heri har gjort sig skyldig i den samme Forseelse.“

Tilslidst finder man Ministeren for Slesvig Carl Moltkes Afslag paa Ansøgningerne. I Tilfældet Wolden Storm anfører Ministeren følgende Begrundelse for sit Afslag: „Advokat Hans Theodor Woldsen Storm har underskrevet Adresse angaaende Ophævelse af Personalunionen“.

Desværre findes denne illoyale Adresse ikke blandt Sagens Akter. Derimod har jeg i Felix Schmeissers Bog: „Eine westschleswigsche Stadt in den Jahren 1848—51“ fundet en anden Protestadresse fra en lang Række Husumborgere. Blandt Underskriverne findes ogsaa Advokat Woldsen Storm. Indholdet af denne er følgende: Vi undertegnede, kommunale Embedsmænd og øvrige Indbyggere i Husum, erklærer herved, at vi protesterer mod de af Landsforvaltningen som en ulovlig Myn-dighed vedtagne Ophævelse af de bestaaende Love, især af Grundloven, — som en ny, rent vilkaarlig Akt, og at vi nu som før betragter hine Love som gyldige. Husum, den 5. Oktober 1849.

Storm kunde godt være forblevet i Slesvig. Han kunde

oven i Købet være indtraadt i den danske Embedsstand, hvis han havde været villig til at underskrive en Erklæring om, at det var hans Forsæt for Fremtiden loyalt at tjene den danske Konge. Men det forbød hans Samvittighed ham. Han drog altsaa i Udlændighed til Preussen. Hans Længsel efter den tabte Hjemstavn kommer til Orde i næsten hele hans digteriske Produktion fra disse Aar. Krigen i 64 affødte atter en Del patriotiske Digte, men efter det Aar lagde han al politisk Digtning paa Hylden.

★

Storm har haft uhyre lidt Tilknytning til Danmark. Han har ganske vist været i Kongeriget, men hans Besøg indskrænker sig til to Sommerferieophold paa Fovsletgaard ved Kolding, hvis Ejer var beslægtet med Storms anden Hustru. Hans Vurdering af Danskerne er i det store og hele baseret paa de Indtryk, han modtog af dem under og i Aarene umiddelbart efter Krigen, da Mænd fra Kongeriget i stort Tal maatte udfylde de Pladser, der var blevet ledige ved de oprørske Embedsmænds Afsættelse.

Ganske vist anvender Storm, navnlig i sin patriotiske Lyrik, Fjendenavnet om Danskerne, men den Betegnelse, han hyppigst bruger, er „de fremmede“. Man faar uvilkaarligt det Indtryk, at Storm slet ikke er klar over, at Sønderjylland var gammelt dansk Land, og at det til Hælvten var dansktalende. Han mener, at det var den danske Regering om at gøre at faa knægtet den slesvig-holstenske Intelligens. „Jeg har“, skriver han til Mørike,¹⁴⁾ „ligesom næsten alle andre yngre og dygtige Kolleger faaet min Bestalling kasseret, da det er den nuværende Regering særlig magtpaaliggende at tilintetgøre alle Elementer i den uafhængige tyske Dannelse.“ — Hertil kan man indvende, at Rejsningen jo netop havde haft sit Hovedsæde blandt Akademikerne, saa det var jo en simpel Nødværgeakt fra Statens Side at foretage Udrensningen netop paa det Sted.

¹⁴⁾ Storm-Mørike Briefwechsel 12. 7. 53.

Om Gendarmerne skriver han, at de huserer som smaa „Gesslerer“ rundt omkring i Landsbyerne.¹⁵⁾ Et andet Sted hedder det, at Borgmesteren har ladet alle Lærerinder sammenkalde og befalet dem for Fremtiden ikke at lade Børnene brodere med broget Uldgarn. Storm mener, at et saadant Træk er betegnende for det danske Regime. Det turde dog nok være et Rygte, som han har faaet galt fat paa. — Hans Aversion mod de danske Embedsmænd gik saa vidt, at han end ikke vilde lade en dansk gejstlig døbe sit Barn. „Hvem vilde lade en hellig Handling foretage paa sit Barn af Mennesker, der træder vor Hjemstavn under Fode?“ hedder det i et Brev.¹⁶⁾ Iøvrigt ser han med Misbilligelse ogsaa paa den danske Embedsstands Privatliv. Han taler om den „flot levende danske Embedsstand og det lystige overmodige Liv, den fører.“¹⁷⁾ De danske Børn kaldes opstadsede.¹⁸⁾

Kontakten med Danmark har afsat forbavsende faa Spor i Storms digteriske Produktion. Ud over de før nævnte patriotiske Digte og et Par Noveller, hvor han ganske kort er inde paa det nationale Modsætningsforhold, strejfer han kun ganske overfladisk Danskernes Karaktertræk. Disse smaa Glimt kunde dog tyde paa, at han har haft den gængse slesvig-holstenske Forestilling om Danskerne som et Folkefærd, der holder af at leve flot og omgive sig med Elegance.

Heller ikke med dansk Aandsliv har Storm været i nogen synderlig Berøring. F. Eks. er de to eneste danske Digttere, han omtaler, Holberg og H. C. Andersen.

Der er i Grunden noget tragisk i, at en dannet Mand, der jo dog levede Halvdelen af sit Liv inden for det danske Monarkis Grænser, havde saa lidt Interesse for og Forstaaelse af dansk Kultur. Men de danske Myndigheder er næppe uden Skyld heri.

¹⁵⁾ Briefe an seine Freunde 23. 5. 52.

¹⁶⁾ Th. Storms Briefe an Fr. Eggers 13. 8. 56.

¹⁷⁾ Th. Fontane: Von Zwanzig bis Dreissig.

¹⁸⁾ Gesammelte Werke Bd. II S. 261.

Naar man gennemblader de Lærebøger, som man benyttede i de faa Timer, der paa Skoleskemaet var afsat til Dansk-undervsningen paa den gamle „Gelehrtschule“ i Husum, kan man i alle Tilfælde ikke forbavses over, at Eleverne, som jo for en stor Del udgjorde de vordende Akademikere, ikke følte nogen Trang til senere i Livet at stifte nærmere Bekendtskab med Dansk. De er dødkedelige, rent bortset fra, at de er fulde af grammatiske og ortografiske Fejl.

Kulturelt var Storm saaledes orienteret mod Syd, men politisk var han det egentlig ikke. Da han efter det danske Nederlag i 64 kom tilbage til sin Fødeby, skulde man tro, at han nu vilde have været lykkelig. Men Udviklingen blev ham en stor Skuffelse. Med det bitre Digt „Antwort“¹⁹⁾ slutter han sin politiske Digtning.

Nu er det blevet, som du vilde.

Hvorfor tier du da nu?

Det maa Historien berette,

Dog ingen Digtters glade Mund.

Det er ejendommeligt, at Storm ikke havde nær saa meget at udsætte paa det danske Styre som paa det preussiske. Brevene til hans fortrolige Venner fra de første Aar efter Hjemkomsten er fyldt med Beklagelser over Preussernes Huseren. Kun en enkelt Udtalelse skal citeres: Det er ikke just behageligt altid at skulle være overfor Vagt mod disse Lømler, der er kommet her til Landet med det tydelige Formaal at bibringe os højere Indsigt og preussisk Lydighed. Tilmed er disse Mennesker, saa vidt jeg kender til dem, i aandelig Henseende ganske ubetydelige . . . Disse Menneskers naive Raahed er utrolig, og de hjælper bravt med til at gøre den Hadets Fure dybere, som den preussiske Regerings Adfærd har gravet i næsten alle rettænkende Mænds Pande.²⁰⁾

¹⁹⁾ Gesammelte Werke Bd. I S. 125.

²⁰⁾ Storm—Pietsch Briefwechsel og Briefe an seine Freunde.

Storms Drøm havde været et uafhængigt Slesvig-Holsten, frit for enhver fremmed Indflydelse, hvad enten den kom fra Nord eller Syd. Hele hans digteriske Produktion bærer Vidnesbyrd om hans dybe Kærlighed til Hjemstavnen. Han var, som han et Sted kalder sig selv, „sin Hjemstavns mest trofaste Søn“²¹.

---

²¹) Briefe in die Heimat 5. 12. 63.

Lejren ved Ris.

Stednavn og stadsregnskab.

Af Niels Black Hansen.

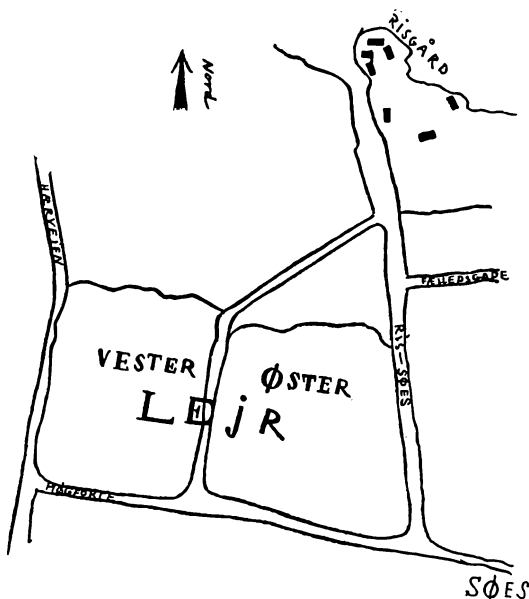
På et kort over jordtilligendet til Risgård af 1770 (Landsark.) forekommer det mærkelige marknavn „L a g e r“, Oster Lager og Wester Lager. De to marker er delt ved en vej, der fører tværs over den nordfor liggende mark mod Risgård. Markerne „Lager“ strækker sig fra den nuværende Møgforte (syd) til en linje noget syd for Fællesgade i Ris (nord) og fra vejen Ris—Søes (øst) til H æ r v e j e n (vest).

Sønderj. Stedn. har stednavnet først som Lager (IV, 260), hvilket senere er rettet til Lejr under henvisning til dokument af 1761 (I, 196). Formen „Leyer“, som her forekommer, findes oftere i akterne vedrørende Risgård, og der kan, som vi vil se, næppe være tvivl om, at tydingen er militærlejr.

På Mejers kort af 1641 findes der ikke antydning af navnet, hos Danckwerth heller ikke. De senere løkker Øster og Wester Lejr hører iøvrigt indtil 1660erne under Søes. Det var først, da amtmanden i Åbenrå, oberst Hinrich v. Brockdorff, fik øje på Ris og i løbet af ganske få år med den tidligere herredsfogedgård som kærne fik oprettet Risgård, at sydgrænsen for Ris blev forrykket mod syd, og da ikke blot til Møgforte, men til midten af Søes by.

At „Lager“, „Leyer“ faktisk er det danske ord lejr, og at der lidt før Risgård-perioden og antagelig også senere har været en militærlejr ved Ris, fremgår ret tydeligt af en bevaret regnskabsbog fra Åbenrå byarkiv for årene 1653—1666 (Landsark.)

Blandt byens udgifter for 1660 er der således forskellige poster, der peger mod en sådan lejr, der vel nærmest har været en gennemgangslejr. Der opføres løn til bude, som i byens ærinde eller for en højere officer er blevet sendt til Ris. Nis Jensen får 5 sk. „dass er in der Nacht wegen Obristlieutnant

Skitse efter kortet af 1770.

Möller zu Rieß mit Briefe gelaufen“. Eller der er betalt for kørsel fra Åbenrå til Ris eller fra Ris til Flensborg eller andetsteds hen, som engang til Genner. Johan Hordtsen, Peter Lunderup og Marten Oußen får for at have kørt 3 vogne med komishavre af Peter Andersens „zum Königl. Artollerie zu Rieß hin auff“ foruden de ordinære 12 sk. til hver yderligere 8 sk. daglig, fordi de har måttet vente 3 dage i Ris. Juer Mattisen og Juer af Løgum har mange gode sager med, havre, hvedebrød, øl, lys, skinke, eddike, peber og sidst, men ikke mindst brænde-

vin. Vi nikker i forbigående genkendende til leverandørerne i Åbenrå. Der er Karsten Haggesen, Bartell og Hans Becker, Peter Duborg og Hans Taysen. „Einen Bempell“ (bimpel = en lille tønde, ordet levende i sønderjydske endnu for et par årtier siden) til brændevinen får Peter Höck 12 sk. for. Sådan går det videre med „allehandt proviant sacken zu Rieß geführet“ osv. En enkelt gang står der også „Riß u. Söß“.

Amtmand v. Brockdorff kan ikke have været modtageren i Ris. Han slog sig først ned der et år senere, og desuden var han (gottorpsk) kavalleri- og ikke (kongelig) artillerioberst. Beligheden ved Hærvejen kunde ikke være mere passende. Hvis flademålet af Vester- og Østerlejr på kortet af 1770 svarer til militærlejrens størrelse, har denne vel været på godt en snes tønder land. Hvor længe lejren har været i brug, vides ikke, men dog længe nok til, at den blev navngivende. Stednavnet, som skylder den sin oprindelse, forsvandt med v. Brockdorffs gård, det senere kammergods.

Ris har i den omhandlede tid oplevet megen færdsel, og kroen i Ris har sikkert set mange gæster. At denne skulde være identisk med Røde Kro, som Hugo Matthiessen („Hærvejen“, s. 133) mener, er en misforståelse. Hytten ved Røde Å, den spæde begyndelse til kroen der, eksisterede endnu ikke på det tidspunkt, „Hærvejen“ beretter om. Derimod er der intet i vejen for, at Røde Kro på lejrens tid kan have aflastet kroen i Ris. 1657 forekommer Roten Krug i regnskabsbogen,¹⁾ og den havde da bestået i en lille halv snes år.

Det kan nævnes, at ifølge samme regnskabshog i Åbenrå byarkiv har byen nogle år før, i august 1657, sendt 26 tønder

---

¹⁾ Det var rådmændene Peter Andersen og Hans Becker, der på byens vegne i foråret 1657 tog »nacher d. Roten Krug« for at møde Kay von Ahlefeldt (den kongelige generalkrigskommissær). For foræring fik de af byens kasse udbetalt 1 rdl. 5 sk. En ren hytte har Røde Kro da formentlig ikke været mere.

Ang. Røde Kro se Hejmdal 13. og 15. 8. 1949.

øl til svenske lejre ved Bolderslev og Bevtøft (her står udtrykkeligt „im Lager bej Bolderschleben und Beu-toft“). Disse lejre har dog ikke — som det heller ikke kunde ventes — efterladt sig spor i stednavne.

Lejren ved Ris har iøvrigt åbenbart allerede eksisteret i den torstensonsske krig. Af en indberetning fra Svabsted fogderiet for Als og Sundevad fremgaar det²⁾, at stiftsundersåtterne der til kongens og ærkebiskoppens tropper har måttet levere til Ris af hver anden plov 4 tdr. øl, 1 læs hør, 1 td. havre, af hver plov 2 lispund brød, $\frac{1}{2}$ lispund smør og $\frac{1}{2}$ lispund flæsk.

På Mejers specialkort af 1641 findes stednavnet som sagt ikke. Lejren kan derfor vel antages at være opstået i tiden 1643 —1645.

---

²⁾ T. Kane. I. A. (—1670) nr. 180 (R. A.) V. A. VII, s. 20.

En udmærkelse.

For fjerde gang i løbet af et kort åremål har en afhandling fremkommet i Sønderjydske årbøger fået tildelt Dansk historisk Fællesforenings pris. Det er lærer Chr. Stenz' afhandling om: Det danske sprogs stilling i Mellemslesvig, der har fået tildelt prisen for 1947 med følgende udtalelse af fællesforeningens bedømmelsesudvalg:

Siden 1800-årene har det danske sprog været i tilbagegang i Mellemslesvig. I løbet af det sidste århundrede er der foretaget en række undersøgelser af forholdet mellem det danske og tyske sprog. Den sidste af disse blev gennemført af Poul Selk, der redegjorde for den i „Die sprachlichen Verhältnisse im deutsch-dänischen Sprachgebiet südlich der Grenze“ (1937), et værk, der også fra dansk side er bleven anerkendt for sin saglighed og redelighed. Men i et grænseland er forholdene aldrig i ro. Siden Selks undersøgelser er der sket en del ændringer. Efter kapitulationen er den sproglige udvikling indtrådt i en ny — måske afgørende — fase, dels på grund af den store tilstrømning af flygtninge, dels på grund af de nye danske skoler, der er blevet oprettet. Det er derfor påkrævet at få stillingen gjort op nu, at få redegjort for de forandringer, der er sket, siden Selks værk udkom. Lærer Stenz har påtaget sig denne opgave og har løst den på udmærket måde. Han benytter samme fremgangsmåde som Selk, idet han har samlet oplysninger både om forældrenes indbyrdes talesprog, deres sprog med børnene og antallet af rensprogede familier, idet han samtidig undersøger forholdene indenfor de gamle, indfødte slægter. Som det var at vente, er det danske sprog i de fleste sogne gået tilbage, men enkelte steder, som f. eks. i Nykirke sogn, kan der dog også noteres fremgang.

Redegørelsen er overalt saglig og objektiv, og den bygger på oplysninger fra en lang række meddelere. Det er således et stort arbejde, der ligger bag artiklen og dens mange statistiske oversigter, men det store stof har ikke overvældet forfatteren, hans fremstilling er klar og overskuelig, og nu og da oplives den af de små konkrete træk, der bedre end lange forklaringer fortæller om de forvirrede sproglige forhold i grænselandet. Undersøgelsen omfatter ikke hele det dansktalende område, men kun Medelby, Aventoft, Nykirke og dele af Ladelund, Læk, Karlum, Brarup og Sdr. Løgum sogne, ialt 1247 familier. Men selvom undersøgelsesområdet således er begrænset, er den skilddring af de sidste 10 års sproglige udvikling, lærer Stenz har givet, dog af så stor betydning og arbejdet udført med så stor dygtighed, at Dansk historisk Fællesforenings styrelse finder, at artiklen fortjener at blive tilkendt prisen for 1947.

Til denne ærefulde anerkendelse er det redaktionen af Sønderjydske årbøger en særlig glæde at kunne føje sin lykønsning.

Prisafhandling om besættelsestidens historie.

Dansk historisk Fællesforenings styrelse har udsat en præmie på 300 kr. for en afhandling om en bys eller egns forhold under besættelsen, fremkommet i en af de amtshistoriske årbøger inden udgangen af 1952. Præmien vil blive uddelt i 1953, og det er fællesforeningens styrelse, der bedømmer de fremkomne afhandlinger og afgør, hvem prisen skal tilfalde.

Redaktionen af Sønderjydske årbøger vil meget gerne opfordre såvel yngre som ældre medlemmer til at deltage i dette kappestræb. Der er for os ingen tvivl om, at vi her i Nordslesvig må have absolut gode kort på hånden til at kunne hævde os smukt. Alene forholdet til hjemmetyskerne er et så interessant emne, at det vil kunne give adskillige points. Flere af de besvarelser, der indkom på det store i 1946 udsendte spørgeskema, vil udmærket kunne bearbejdes til årbogsartikler. Enhver, der har indsendt besvarelse på spørgeskemaet, vil kunne låne denne, så længe arbejdet med afhandlingen står på. Ingen vil kunne låne andres besvarelser uden de pågældendes skriftlige tilladelse. Anmodning om lån af besvarelserne på spørgeskemaet 1946 må indsendes til sekretæren, arkivar Peter Kr. Iversen, landsarkivet, Åbenrå.

Blandt de indkomne afhandlinger udvælger redaktionen den (evt. de) bedste, der da vil blive trykt i efterårshæftet af Sønderjydske årbøger 1952. Såfremt ingen af de indkomne afhandlinger skulle være tilfredsstillende, er redaktionen frit stillet med hensyn til offentliggørelse.

Honoraret for den (eller de) offentliggjorte afhandling(er) er det sædvanlige, 6 kr. pr. trykside.

Afhandlingerne må være redaktionen i hænde senest 1. april 1952.

Historisk samfund for Sønderjylland

udgiver *Sønderjydske årbøger* og *Sønderjydsk månedsskrift*.

Styrelsen er for tiden fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen, Åbenrå (formand), arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå (sekretær), adjunkt Knud Fanø, Tønder (kasserer), højskoleforstander Hans Lund, Rødding, museumsinspektør H. Neumann, Haderslev, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, sognepræst H. Hejselbjerg-Paulsen, Fjellstrup, førstepræst H. F. Petersen, Flensborg, gårdejer Sv. A. Hanssen, Nørremølle og som æresmedlem fhv. museumsdirektør, dr. phil. M. Mackeprang, København.

Formand, sekretær og kasserer danner forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for *Sønderjydske årbøger* består af H. Lausten-Thomsen, Hans Lund, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen.

Sønderjydsk månedsskrift redigeres af H. Neumann, Peter Kr. Iversen og lærer Chr. Stenz.

Medlemsbidraget er 6 kr. årligt eller mindst 100 kr. een gang for alle. Medlemmerne modtager *Sønderjydske årbøger* gratis. *Sønderjydsk månedsskrift* bestilles hos postvæsnet og koster 2 kr. 15 øre fjerdingårligt. I boghandelen eller bestilt hos museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev, koster det 2 kr. Indmeldelser modtages af alle styrelsesmedlemmer.

ÅRSMØDET

(Se omslagets 3. side)

INDHOLD:

Axel Linvald: Aage Friis	side	1—14
M. Mackeprang: Frederik Fischer	»	15—50
Fridlev Skrubbeltrang: Fred. Fischers dagbøger 1868—71	»	51—133
Gudmund Schütte: Skrønen om kejser Otto II's tog til Odde-sund	»	134—139
Anna Simonsen: Theodor Storm og Danmark ..	»	140—152
N. Black-Hansen: Lejren ved Ris	»	153—156
En udmærkelse	»	157—158
Prisafhandling om besættelsestidens historie	»	159—160

I hovedkommission hos Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag,
København,
for Danmark, Norge og Sverige.